

Harald Põld

**LUTERLUSE ALUSTEST
JA
TUNNUSTEST**

Sisukord

Saatesõna - 3

Mis on luterlus ja miks me peame seda usku kalliks? - 4

I. LUTERLUSE ALUSTEST - 6

A. Õigekssaamisest usust ehk usuõigusest - 8

1. Käsutee ja usutee - 8

2. Käsutootused ja usutootused - 10

3. Mis on õndsus ja kes on õnnis ehk õige? - 13

4. Kuidas mõista sõna: üksnes armust? - 18

5. Mida ütleb sõna: üksnes usust? - 22

6. Mis on siis õiged usuteod? - 25

B. Pühakirjast kui Jumala sõnast - 28

1. Mis on Jumala sõna? - 28

2. Piibel kui ainus ja täielik Jumala sõna allikas - 32

3. Vääri Jumala sõna ja usu allikaid ehk vääri usuteid - 34

a) Loomulik mõistus - 35

b) Uuestisündinud mõistus - 36

c) Sisemine sõna ehk Vaimu kõne - 37

d) Kirja vaim - 39

e) Päritud õpetus ehk traditsioon - 40

f) Sekularism ja natsionalism - 41

II. LUTERLUSE TUNNUSTEST - 45

1. Luterluse vaade usuelule - 46

2. Luterluse vaade armulauale - 51

a) Armulaua otstarve - 52

b) Armulaua sisu - 56

3. Luterliku kiriku usutunnistuskirjadest - 59

Uusväljaande järelsõna - 64

Lisa: valik tekste Lutherilt - 65

Piiblikohtade loetelu - 70

Märkused - 73

Saatesõna

Käesolev raamatuke on välja kasvanud kolmekordsest ettekandest kaanelehel nimetatud aine kohta. Ainet kõneles allakirjutanu kõigepealt esimesel Lutheri-kursusel, mille Tallinnas oli korraldanud kirikliku Noorsootöö Sekretariaat koos Eesti Misjoni seltsiga. Peale selle käsitles allakirjutanu ainet uuesti jõulukuul 1935 ja paastukuul 1936 nn. kuulutajatevendade kursustel Raplas ja Põlvas, mille korraldajaks oli Sisemisjoni Seltsi peasekretär koos Noorsootöö peasekretäri ja allakirjutanuga kui Eesti Misjoni Seltsi esindajaga. Need kursused olid EELK Sisemisjoni Seltsi poolt toime pandud vajadusest kinnitada meie kirikus Jumala sõna kuulutajaid ja õpetajaid nende usutunnistuses ja äratada kõigis osavõtjates huvi meie oma kiriku õige õpetuse vastu praegusel ususegasel ja usuvaesel ajal, mil nii palju väärvoole on õõnestamas usutunnistuse aluseid.

Kahest viimasest kursusest osavõtjate soovil ja kursuse juhataja Sisemisjoni Seltsi peasekretär kirikuõpetaja Albert Soosaare ettepanekul pani allakirjutanu loenguil esiletoodud mõtted kirja trüki jaoks ja täiendas neid mõtetega, mis ta on avaldanud samadel kursustel Rooma kirja 5-8. peatüki seletamisel. Raamatukese kirjastamise võttis oma peale Sisemisjoni Selts.

Loengud ei pakkunud ega raamatukene paku luterluse aluste ja tunnuste täielikku ülevaadet: see on piiratud meie usuõpetuse olulisemate põhijoonte esiletoomisega, millesse kiindumine valmistab õigeid luterlasi ja mille varal saab selgesti eristada luterlust kõigist teistest ristiusu - ka evangeelsetest - rühmadest.

Kes raamatukese lugemisest tahab õiget kasu saada, lugegu seda piibel käekõrval, et süveneda kirjakohtadesse, millele on vihjatud ning veenduda selles, et kõik nõnda on, kuidas Kiri ütleb (vrd Ap 17,11).

Aidaku Jumala Püha Vaim, kes ehitab kogudust, et väljuv raamatuke pisutki täidaks oma otstarvet.

Harald Põld

Mis on luterlus ja miks me peame seda usku kalliks?

Sõna “usk” me tarvitame vaimulikus kõnes kahes mõttes: kitsamas ja laiemas.

Kitsamas mõttes me märgime sõnaga “usk” seda *väge, mis teeb inimese õndsaks*. Usk selles mõttes teostub **südame sisesises kinnihaaramises Kristusest kui Õnnistegijast**, kelles “meil on lunastus tema vere läbi, see on pattude andekssaamine” (Kl 1,14 Ef 1,7)¹. See usk on ikka *üks* ja igas inimeses, kes saab õndsaks, samane. Selle omajaid leidub kõigis kristlikes kogudustes ja tema omajad moodustavad nähtamatu “*püha kiriku*” ehk “pühade ühenduse”, mis kogu maailmas on üks².

Laiemas mõttes mahutab sõna “usk” endasse *kõigi kristlike tõdede sisu tervikuna* ehk **kogu kristliku õpetuse**. Selles mõttes usk ei ole maailmas üks, vaid jaguneb paljudesse uskkondadesse, mida ka “*uskudeks*” nimetatakse. Usk selles mõttes on aga seoses usuga kitsamas mõttes. Sest usk laiemas mõttes tahab olla ja ongi *teeks* usule kitsamas mõttes, mis teeb õndsaks. Luteriusust kõneldes me räägime teest õndsuse usule luteri kiriku õpetuse järgi, seda eristades õndsuse teest, millist näitavad teised uskkonnad. Sellest vaatekohast me nimetame luteriusku ka lihtsalt *luterluseks*.

Luterluseks me ei nimeta oma usku aga selles mõttes, et see oleks tekkinud ühe inimese, Martin LUTHERi südames või põhineks tema mõtetel usust, vaid üksnes sellepärast, et see on rajatud **selgele pühakirja sõnale**. LUTHERi nimega, kes usu piiblile rajas, me tõstame oma usu välja teiste “uskude” seast, kes väidavad oma usu ka põhinevat piiblil, kuigi see neil ei põhine selgelt ja ainuüksi sellel. Luterlus tähendab meile *piibliusku* selle sõna täpseimas mõttes, nagu LUTHER ise seda ka rõhutab. Ja just seepärast, et LUTHERi vaenlased meie usule selle nime on andnud, peame sellest nimest kinni ega häbene teda, vaid tunnistame endid teadlikult luterlasteks³.

Et luterlus on rajatud üksnes piiblile, siis meie peame seda usku *ainuõigeks usuks*. Sest nagu ei saa olla ühest kohast teise mitut õiget teed, nii ei saa ka olla mitut ühesugust õiget usku, vaid saab olla ainult üksainus. Muidugi tunneb selle ära vaid see, kes ise on selle sees. Ja kes selle ära tunneb, see ongi alles *õige luterlane*⁴. See näeb siis ka, missugune *suur jõud* peitub luterluses selle tõttu, et see usk annab usklikule

1. kõigepealt *suure selguse*. Nimelt ei anna luterlus ühelegi usuküsimusele kahte või kahtlevat vastust ega jätta ka ühtki usuküsimust vastamata, vaid tal on igale küsimusele *üksainus selge vastus*. See seik vastab apostel Johannese sõnadele: “Teil on võidmise and sellelt, kes on püha, ja *teie teate kõik*” (1Jh 2,20).

2. Koos selgusega annab see usk usklikule ka *suure kindluse* ja *juulguse*. Nimelt teab luterlane ega ole temal selles mingisugust kahtlust, et ta omas usus on *õigel teel*. Selle tõttu ta ka tunneb ära kõik valeteed ega lase ennast vintsutada ühegi võõra õpetusega, vaid on kindel armus (Hb 12,9), mille ta on saanud Kristuselt⁵.

Kes küll ei peaks tahtma omada oma usus selgust ja julgust? Ja ometi on luterlastel praegusel ajal seda selgust ja julgust nii väga pisut ja nende arusaamine usuküsimustes on väga kõikuv, tumestatud ja segane. Tahtmatult tekib küsimus, kas teistes uskudes on selgusetus niisama suur ja kust see selgusetus meile tuleb? Näib, et see oleneb kõik sellest, et luterlased ei pea enam oma usuõpetustest ehk dogmadest õieti lugu, vaid lasevad endid õõtsutada ja kõigutada igasugusest õpetuse tuulest (Ef 4,14).

Alatine dogmade mahategemine, mis on ometi usu ja elu juhtnöörid, on oma halba mõju avaldanud usualal ja pannud usklikud siia-sinna kõikuma. Nad otsivad paremat siit ja sealt, kuigi paremat kuskil ei ole. Seepärast on väga vajalik tuletada jälle meelde, missugune kallis vara on meie luterlus ja milles eriti peitub selle aarde väärtus. Seda tahamegi teha allpool, käsitledes oma usu põhialuseid ja peatudes tema silmapaistvamate tunnuste juures.

I. LUTERLUSE ALUSTEST

Meie ütlesime, et usk laiemas mõttes ehk usuõpetus näitab teed usule kitsamas mõttes ehk õndsuse usule. Sellest vaatekohast me nimetasime usku laiemas mõttes otse *õndsuse teeks* ja väitsime, et luteriusk tähendab tõeliselt piibellikku teed õndsusesse.

Õndsuse teed näidata on aga iga kristliku usu ülesanne, sest iga kristliku usu siht on oma õpetuses anda vastus küsimusele:

“Mida pean ma tegema, et ma õndsaks saaksin” (Ap 16,30). Ehk: “Mida pean ma tegema, et ma igavesse elu päriksin?” (Lk 10,25 18,18).

Vastus sellele küsimusele ehk näidatav tee igavesse ellu ehk õndsusesse on **esimene alus**, millel põhineb ja mille ümber koondub iga usu kogu õpetus.

See on aga alles üks alus. Teist on veel tarvis. Sest ei ole ükskõik, kes meile õndsuse tee kätte juhatab, vaid meil peab olema *kindel ja täiesti usaldatav juhataja, kellele tee on tuttav* ja kes meid oskab juhtida sihile ilma kõrvalekaldumiseta ja meile teab rääkida neist asjust, mis on taevas ehk igaveses elus. Seda aga suudab üksnes see, kes taevast on maha tulnud, Inimese Poeg (Jh 3,12j), **Jeesus Kristus**, kes on meie usu ülim alustaja ja täidesaatja (Hb 12,2) ja kes ennast ise nimetab ainsaks teeks Isa juurde (Jh 14,6). Temaga ühenduses läheme õndsusesse. Tema on meie teejuht, meie valgus, kes käib meie eel ja viib oma järelkäijad (Jh 8,12) igavesse ellu.

Temaga aga saame kokku ja võime teda jälgida pühas Kirjas, mida meie uurime, nagu ta ju ise ütleb: “Teie uurite pühi kirju, sest et teie arvate neis olevat igavesse elu, ja need on (ju), mis tunnistavad minust” (Jh 5,39). Pühakiri meie käes on see juhatus, mis meile näitab tee õndsusesse. Seepärast on **pühakiri** ehk piibliraamat **teiseks aluseks**, millel põhineb piibli- ehk luteriusk⁶.

Nii on luterlikul kogudusel kaks alussammast, nagu Saalomoni templi eeskoja ees oli kaks vasksammast (1Kn 7,21 2Aja 3,17), Jaakin (=tema kinnitab) ja Boas (=temas on vägi), mis küll millelegi nähtavale ehitisosale ei olnud aluseks, küll aga

suunatud igavesele templile, mis ei ole kätega tehtud. Sama mõte peitub ju selleski, kui mõnele ristiusu kirikule on ehitatud kaks ühesugust kõrvuti püstitatud torni (näiteks Tallinna Kaarli ja Rapla kirikul).

Oma usu alussammastest ehk põhialustest me kutsume üht *sisuliseks aluseks* (nn. “materiaalprintsip”), nimelt luteriusus näidatud õndsuse teed - ja teist *vormiliseks aluseks* (nn. “formaalprintsip”), nimelt pühakirja ehk piiblit.

Õndsuse tee ehk esimese põhialuse sisuks aga on õpetus, et inimene saab *õigeks* Jumala ees *usu läbi* Issandasse Jeesusesse Kristusesse Jumala enese *armust*. Teise aluse sisuks on, nagu teame, Jumala sõna.

Mis on luterluse kaks peaõpetust?

- 1. Et inimene saab õigeks usust ilma käsu tegudeta - ja*
- 2. et pühakiri on kogu usuõpetuse ainus allikas ja juhtnõör⁷.*

A. Õigekssaamisest usust ehk usuõigusest.

1. Käsutee ja usutee.

Küsimusele “Mida pean ma tegema, et ma õndsaks saan?” ehk “Mida pean ma tegema, et ma igavese elu pärin?” leiame pühakirjast *kaks vastust*. Ühe annab apostel Paulus Filippi linna vangihoidjale, kes oli pagan (Ap 16,25-34) - ja teise Jeesus ise kaks korda juudalastele: ühe korra käsutundjale, kellele ta jutlustas loo halastajast samaarlasest (Lk 10,25-37) - ja teise korra rikkale noormehele, kellele ta andis nõu müüa ära oma varandus ja jagada vaestele (Lk 18,18-23).

Pauluse vastus oli: “*Usu Issandasse Jeesusesse Kristusesse, siis saad õndsaks sina ja su pere.*”

Jeesuse vastus oli ühele küll üht ja teisele teist viisi, kuid mõtte poolest mõlemale samane: “*Tee, mis on öeldud käsuõpetuses*”, ehk teiste sõnadega ja kogu käsuõpetust kokku võttes, nagu Jeesus seda tegi vastuseks variseridele (Mt 22,34-40): “*Armasta Issandat, oma Jumalat, kõigest oma südamest ja kõigest oma hingest ja kõigest oma meelest ... ja armasta oma ligimest nagu iseennast.*”

Pauluse vastus ja Jeesuse vastus lähevad kirjakohtade seosest väljavõetutena teineteisest küll täiesti lahku. Esimene rõhutab usku, teine käsku, esimene on puht uustestamentlik, teine - puht vanatestamentlik. Aga lahku need vastused lähevad teineteisest ainult siis, kui meie Jeesuse vastuseid lugedes ei hooli nende seosest lugudega, mis nendega koos jutustatakse ja mis oma sündmustikuga on ka vastusteks esitatud küsimustele.

Jeesus tahab niihästi käsutundjat kui noormeest sundida leidma ise teine vastus oma küsimusele, sest mõlema juudalase suhtumine kásusse näitas ometi, et nemad kásu läbi ei saavuta igavest elu: käsutundja ei olnud täitnud *dekaloogi* (= kümme kásku) teisegi kásulaua nõudmist, armastada oma ligimest, esimesest kásulauast rääkimata. Ja rikas noormees ei armastanud Jumalat (Jeesust) kõigest oma südamest, vaid tema süda rippus enam oma varanduse küljes, nagu näitab jutustus. Kummalgi oli

igatahes käsk jäänud täitmata ja kuumalgi neist ei olnud siis ka võimalust igavest elu pärida käsu läbi.

Mõlemate vaga ja käsu järgi elatud elu pidi neile näitama seda, mida apostel Paulus ütleb Gl 2,16: “Meie teame, et inimene ei saa õigeks käsu läbi, vaid üksnes Jeesuse Kristuse usu läbi.” Ja mida Peetrus kinnitab Jeruusalemmas, kuhu apostlid ja koguduse vanemad olid tulnud kokku arutama küsimust, kas paganausust ristiisku tulnud kristlastel tuleb õndsakssaamiseks pidada Moosese käske või ei (Ap 15,5-11). Seal ütles Peetrus käsunõudjatele: “Mis te nüüd Jumalat kiusate, et te jüngrite kaela panete ikke, mida meie esivanemad ega meie ei ole suutnud kanda? Ent meie usume Issanda Jeesuse Kristuse armu läbi saada õndsaks.”

Oma jüngritele ja kõigile neile, kes temasse ja tema sõnu uskusid, ütles ju ka Jeesus ise: “Kes usub minusse, sellel on igavene elu” (Jh 6,47). Nõnda ta ei vastanud aga mitte käsutundjale ja rikkale noormehele sellepärast, et nende kummagi südames veel ei leidunud pinda selle sõna jaoks. Nemad olid väga kinni käsuõiguse kammitsas ja neil oli tarvis selleks, et Jeesuse elusõnu vastu võtta, enne veenduda oma võimetuses käsku täita ja käsuteel pääseda igavesse ellu. Ja veel oli neil tarvis enne ära tunda Jeesust kui Õnnistegijat. Käsk pidi jääma neid vaevama, et neid viia patutundmisele (Rm 3,20) ja nad juhatada Kristuse juurde (Gl 3,24). Sest need kaks asja on käsu otstarbeks ja mitte õndsuse toomine.

Nii oli neile mõlemale juudalasele antud võimalus tulla veendumusele, et *meie saame õigeks usu läbi*. Oleksid nad ometi läinud seda teed!

Kõike seda arvesse võttes, mida siin on öeldud Pauluse ja Jeesuse vastuste kohta, väljendab luterlik kirik oma vaadet õndsuse teele apostel Pauluse sõnadega Rm 3,28: “*Sellepärast meie arvame, et inimene mõistetakse õigeks usu läbi ilma käsu tegudeta.*”

Olla õigeks mõistetud tähendab aga sedasama, mis olla õnnis. Seega ei ütle siis apostel Paulus ka efeslastele midagi muud kui roomlastele, kui ta kirjutab Ef 2,8-9:

“Sest teie olete armust *õndsaks saanud usu kaudu ja mitte iseenestest. Jumala and on see, mitte tegudest, et ükski ei saaks kiidelda.*”

2. Käsitõotused ja usutõotused.

Meie õndsus oleneb siis *üksnes ja ainult* meie usust Kristusesse ja ei millestki muust. Nii ütleb Jeesus ise, nii ütleb tema apostel Peetrus, nii ütleb tema apostel Paulus ja nii tunnistab luterlik kirik.

Näiliselt ei ole see õndsuse tee raske ja ometi on nii ütlematult raske asuda sellele teele. Sellest olukorrast annab tunnistust ristikoguduste ja ristiinimeste hulk, kes seda teed sugugi ei usalda, vaid püüavad ikkagi käia käsuteed. Kristluses on terved uskkonnad, kes otse õpetavad, et ilma tegudeta ei saa õndsaks, mõteldes tegude all Jumala käskude täitmist. Ja meie enese luterlike kristlaste seas on küllalt neid, kes käskude täitmisega loodavad saavutada Jumala ees õigust pääseda taevariiki.

Millega niisugune väärnähe on seletatav?

Kõigepealt seletub see sellega, et tõelist usku Kristusesse, mis annab õndsuse, ei saa keegi enesele ise võtta - ehk nagu ütleb Martin LUTHER oma *Väikeses Katekismuses*, et me ei saa “omast mõistusest ega väest” uskuda Kristusesse, vaid selle usu annab meile Jumal oma Püha Vaimu läbi (II peatükk, 3. õpetus). Käsu täitmiseks ja tegudeks aga võib inimene, nagu paganate elugi seda näitab, ise pingutada oma jõudu ja midagi ka saavutada, nii et ta võib näha oma välise elu kõlblat edenemist ja oma ausat, lugupeetavat ja laitmatut elu inimeste ees ning ka Jumala õnnistust oma tegudele ja elule. See kõik viib inimese arvamusele, et ta sellega käib õndsuse teed, kuigi ta ka oma olukorra kohta omas südames kindel ei ole.

Eks niisuguseid “usklikke” ole meil palju, kes oma laitmatule elule vaadates arvavad käivat eluteed, mis viib õndsusse. Aga nad kõik on ometi eksiteel, enamasti seetõttu, et nad ei ole endid küllalt lasknud õpetada Jumala sõnal, on nn. “dogmat põlanud” ning ei oska vahet teha käsutee ja usutee vahel, milledest esimene ei vii igavesse ellu, vaid ainult teine⁸.

Käsuteesse kiindumine õndsuse saavutamiseks seletub ju kõige enam sellega, et Jumala mitmesugused *töötused*, mis ta oma sõnas on andnud, teineteisega ära segatakse ja ära vahetatakse. Ei panda nimelt sugugi tähele, et *Jumala töötused on kahesugused*:

ühed, mis on *seotud* nõudmiste ja tingimuste külge, ja teised, mis saavad inimesele osaks *muidu*, puhtast armust, ilma pälveta ja mis tulevad ainult vastu võtta.

Ka see selge vahe on Jumala mitmesugustel töötustel, et ühed on *maised* ja teised *taevalised*. Jumal on töötused andnud mõlemale: niihästi käsule kui usule.

Käsutöötused on seotud nõudmiste ja tingimuste külge, mis tulevad täita. Ja need töötused on kõik maised. Jumal töötab käsuandmisel Siinai mäel, et ta heldust osutab ehk head teeb tuhandeile neile, kes peavad tema kärke (2Ms 20,5). Need “tuhanded”, nagu Martin LUTHERi *Väike Katekismus* seda sõna päris õigesti on tõlgendanud, ei kasva ju mitte taevas, vaid siin maa peal. Ka 4. käsk, mis on töötusega, ütleb töötuses üksnes seda: “Et sinu käsi hästi käiks ja sina kaua elaksid *maa peal*” (vt. 2Ms 20,12 ja katekismuses).

Ja Iisraeli lastele ütleb Jumal korduvalt ja selge sõnaga: “Kui teie käite mu seaduste järgi ja peate mu kärke ning teete nende järgi, siis ma annan teile *vihma* omal ajal ja teie maa annab teile *vilja* ja teie puud annavad vilja” jne. Vaata 3Ms 26,3-12 ja vaata ka 5Ms 28,1-14, kus on kõigepealt töötatud: “Kui sa Issanda, oma Jumala sõna õigesti kuuled ja katsud teha kõigi tema käskude järgi, mis ma sulle täna käsin, siis Issand, su Jumal, tõstab sinu ülemaks kui kõik maailma paganrahvad” jne. Ja veel: “*ta õnnistab su käte tööd*, et sa mitmele rahvale võid laenata ja sul ei ole tarvis laenu teha. Ja Issand paneb su peaks ja mitte sabaks, et sa saad ikka ülemale ega saa alamale, *kui sa võtad Issanda, oma Jumala, käsku kuulda*” jne.

Kui neis kirjakohtades ei ole ka mõeldud ainult Siinai käsulaudade käskudele, vaid pigem muudele käskudele, mis iisraeli rahval tulevad pidada, siis ometi näeme, et Jumala juhatuse järgi elamine ei too meile kätte taevalikku head ehk õndsust, vaid ikka ainult maapealset õnnistust. Sellele vastavalt on ka Siinai

käsulaudade käskudel ikkagi ainult maised töötused, nagu näitab ka 2Ms 19,5 öeldud Jumala sõna: “Kui teie võtate kuulda mu sõna ja pidada mu (käskude külge seotud) lepingut, siis teie peate mu oma olema kõigi rahvaste seast, sest *kõik maailm on minu päralt.*”

Ja jälle 5Ms 5,2-29, kus muu seas on öeldud: “Issand, meie Jumal, andis meile Hoorebil seaduse... Oleks neil ometi niisugune süda, et nad mind kardaksid ja peaksid alati kõiki mu käske, et nende ja nende laste käsi hästi käiks igavesti” (s.t. põliselt).

Kõige selgemini aga tuleb käsu järgi elatud elule vastava töötuse piiratud määr või otsekui kaaluga mõõdetud maine olu nähtavale kuningas Hiskija haiguse ja surma loos (Js 38,1-8 ja 2Kn 20,1-11). Seal Jesaja tuleb kuninga juurde ja kuulutab temale Issanda sõna, et ta peab surema. Hiskija nutab ja palub Jumalat, öeldes: “Oh Jumal, mõtle ometi, kuidas ma *sinu ees olen elanud* tõe sees ja hea kohtlase südamega ja teinud, mis su silma ees on hea.” Jumal kuuleb ta palvet ja laseb temale ütelda, et ta lisab tema elupäevadele viisteist aastat. Need 15 aastat antakse Hiskijale kui palk selle eest, et ta on elanud Jumala meele järgi ja teinud, mis on tema silmis hea.

Töötused, mille Jumal annab käskude täitmisele ja tema antud lepingu pidamisele, ei sisalda kuskil kohal piiblis igavese õndsuse töötusi. ***Töötused, mis on ühenduses õndsusega*** ehk mis suunduvad igavesse ellu, on antud *muidu*, ilma pälveta, ilma teeneta, nad on ***armust***⁹.

Näiteks ei loe me Aabrahami kutsumisloos mingisugustest Jumala nõudmistest temale, vaid Jumal valib lihtsalt Aabrahami tema vendade seast ja käsib tal minna välja omalt maalt ning annab temale väga austava töötuse, teha teda suureks rahvaks ja temas *õnnistada* (s.t. taevalikult õnnistada) kõiki suguvõsasiid maa peal (1Ms 12,2-3). Miks Aabraham valitakse ja mitte Naahor või Haaran, seda Kiri ei ütle. Aabraham *usub* ja läheb kodukohast välja teadmata kuhu. Ta sammub edasi Jumala juhatusel ja jõuab Kaananisse. Siin lubab Jumal temale anda selle maa, kus ta on ja kordab oma esimest töötust, näidates taeva tähtedele ja öeldes, et Aabrahami sugu saab olema nii

arvurikas. Aabraham “*usub Issandasse*” ja see “*arvatakse temale õiguseks*” (1Ms 15,6).

Aabrahamile antud tõotused on seotud inimeste õndsaks-tegemisega ja on tingimusteta ja lihtsad lubadused. Usk võtab nad vastu ja kus usku ei ole, jäädakse neist ilma, vaatamata kogu vagadusele ja väliselt käskude mõõdupuule vastavale elule. Usust tuleb aga kinni pidada ja oodata, mil Jumal täidab oma tõotused. Nii tegi Aabraham. Kui mõnikümmend aastat hiljem käsib Jumal Aabrahamil ohverdada oma poeg põletusohvriks, on Aabraham ilma jututa kuulekas ja usub kindlasti, et Jumal annab temale ikkagi suure soo, kuigi ta temalt nüüd võtab ta ainsa poja. Ja peale seda usutegu korratakse temale tõotus, seekord veel velgemini ennustusega, et tema *seemne* (s.t. Kristuse) sees õnnistatakse kõik maailma rahvad (1Ms 22,18).

Me näeme, et kõik usuga seotud tõotused tulevad otsekui enesestmõistetavalt ja ilma eelkäivate tingimusteta. Nende täidmine ei ole millegi poolest seotud inimestele esitatud nõudmisega, nagu seda on käskude tõotused. Usku aga, mis nad vastu võtab ja mis küll on tingimuseks nende tõotuste kättesaamiseks, ei saa lugeda inimeste teoks, vaid see on, nii nagu ka tõotuse ese ise, täielikult Jumala armuand. Nii ei ole meie õndsus kuidagi tingitud meie tegudest ja meie pälvimisest.

Ka Jeesus, kui ta kutseb meid enese juurde ja õndsusele, ei seo oma tõotusi mingi tingimusega ega käsulise nõudmisega, mille eest meie selle saaksime, vaid tõotab ja pakub meile ainult, nagu näitavad meile järgnevad, tema kõige tuttavamad kutse-sõnadki: “Tulge minu juurde kõik, kes te vaevatud ja koormatud olete, ja mina annan teile hingamise” (Mt 11,28). “Kes minu juurde tuleb, seda ma ei lükka välja” (Jh 6,37). “Täna pead sa minuga olema paradiisis” (Lk 23,43).

Nii jääb meile õndsuse teeks üksnes pälvimata *arm* Jumala poolt ja meie eneste poolt üksnes *usk*, mis selle armu vastu võtab ja mis ka ise on Jumala armuand.

Seepärast õpetabki luterlik kirik: *õndsaks me saame üksnes armust ja ainult usu läbi ehk üksnes usust.*

Et see piibellik õpetus õndsuse teest meile õigesti selgeks saaks, paneme lähemalt tähele mõisteid “üksnes armust” ja “üksnes usust”. Enne aga süveneme mõistesse “õndsus”.

3. Mis on õndsus ja kes on õnnis ehk õige?

Kui on juttu õndsusest, mõtleb suurem osa kristlasi õnnepõlvele, mis meile antakse kord sealpool hauda taevas ning mis saab alata alles peale surma. See ettekujutus on täiesti eba-piibellik ja väär. Ent seda kasvatavad ka kõik need sõnakuuluta-jad, kes õndsusest räägivad ainult kui tulevasesst hüvest taevas ja ka palvetavad ainult selle eest, et meie “kord” ehk “üks kord” või “viimaks” ja “seal” (s.t. taevas ehk koguni “tähtede taga”) õndsaks saaksime.

Piibli vaade õndsusele on hoopis teine. Piibli vaate järgi me peame õndsaks saama *tingimata enne surma ja siin maa peal*. Siis võime pärida ka igavese õndsuse Jumala juures taevas. Igavene õndsus on lihtsalt siin maa peal algava õndsuse katkes-tamatu jätkumine. Piibel ei vaata õndsusele kui olukorrale, mis algab alles sealpool hauda, vaid kui olukorrale, mis on siin maa peal olemas või juba käes. Apostel Paulus ei ütle efeslastele: “Teie saate kord õndsaks”, vaid ta ütleb (Ef 2,8): “Teie *olete* õndsad.” Ja roomlastele ta ei ütle: “Et meie nüüd saame ehk peame saama õigeks usust”, vaid ta ütleb (Rm 5,1): “Et meie nüüd *oleme* õigeks *saanud* usust.” Ka Tiitusele ta kirjutab: “Jumal *tegi* (ehk: on teinud) meid õndsaks” (Tt 3,5).

Siin on kõigis piibli kohtades tegemist õndsusega, mis ei ole alles tulemas, vaid on juba täielikult olemas. Igatahes peab see, kes tahab taevase õnduse pärida, selle õndsuse enne hingeheit-mist kätte saanud olema, muidu ta ei pääse igavesse taevaellu. Kiri ütleb ju ka, et “õndsad *on* (mitte “õndsaks saavad”) surnud, kes Issandas surevad” (Ilm 14,13), see tähendab: need, kes sure-mise momendil on juba Issanda kui õndsuse-andja omad. Vahe maapealsete õndsate ja taevaste õndsate vahel saab aga selgeks siis, kui me õndsatele maa peal vaatame kui taevariigi optanti-dele ja võrdluseks tarvitame Eesti alamate kunagist opteerimist Venest siia.

Ei pääsenud opteerimise hooajal keegi teine Venest Eestisse kui vaid see, kellel oli tunnistus eesti alamluse kohta. See tunnistus pidi tal olema Eesti valitsuse poolt antud ja tal pidi see olema enne Venemaa piirist ülelaskmist ette näidata Eesti esindajaile. Siis ta lasti üle, muidu ta aga võeti vahi alla. Viivitas optant tulemisega või hoiti teda Venes veel kinni, ei kaotanud ta õigust üle tulla ka edapidi: ta oli ikkagi edasi Eesti alam ja võis olla õnnelik selles teadmises, et ta pääseb Eestisse. Nõnda on lugu ka taevariigi optantidega: neil peab selle elu piiril siinpool hauda olema tunnistus käes, et nad on taevariigi alamad, muidu nad ei pääse sisse.

Ehk võttes teise näite. Kui kellegi vangi kongi, kellel käed on raudus ja jalad pakus, tuleb kohtuülem austava esinemisega ja teatab, et vang on mõistetud õigeks ja lastud vabaks, siis on see vang tõeliselt vaba samast silmapilgust, jäägugi ta veel mõneks tunniks vangihoonesse ja raudu seniks, kui jõuab kohale sepp, kes rauad lahti viilib - ja kui tuleb usksehoidja, kes kõik ukсед avab ja endise vangi, nüüd vaba mehe, välja laseb. Teate saamise silmapilgust alates tunneb vang end vabana, kuigi rauad on veel ta käsivarte ümber ja ta on rõõmus oma vabaduses, mis tal küll veel nähtavalt ei ole käes, kuid siiski on täiesti käes.

Just nii on lugu sellega, kes on siin õndsaks saanud: ta tunneb enese õndsas ja on südamest rõõmus, kuigi ta veel selle maailma hädaorus liigub või koguni piinade käes viibib. Lugegem veretunnistajate lugusid, kuidas nemad õndsad ja rõõmsad on olnud piinade käes. Imestagem Paulust ja Siilast, kes veriseks pekstuina vangis öösel kiidulaule laulsid ja Stefanust, kes nägi taeva lahti olevat ning oli täis õndsust keset hambaid kiristavaid rahva ülemaid ja keset kivide sadu, mis surma tõid (Ap 16,22-25 7,54-60). Nad olid õndsad: nad kuulusid rahva hulka, “kes tunneb püha hõiskamist” (Ps 89,16)¹⁰.

Milles siis sisaldub õndsus?

Õndsus on, maises keeles öeldult, ülevoolav tänutunne. Mõtleme näiteks inimesele, kes teise inimese vastu on olnud inetu, on teisele teinud ainult paha ja teda vihanud lihtsalt kadusest või sellepärast, et teine on tõsine kristlane. Seal aga on ta

ise sattunud hätta. Kõik lootused sõprade abile ja appihüüded nende poole ei ole aidanud, nii et ta lootusegi on kaotanud pääseda hädast. Ent see, keda ta vihkas, kellele ta ainult kurja tegi ja paha soovis ning kellest ta midagi ei lootnud, tuli ja päästis tema kõigest hädast. Nüüd saab ta süda täis tänu selle inimese vastu, nii et ta ei tea, kuidas teda tänada ja ta süda voolab üle tänutundest ning ta suu kiiduavaldustest. Niisuguse tänutundega on võrreldav õndsustunne. See on ülevoolav tänu ja kiitus Jumalale tema suure helduse ja tema heategude eest, nagu ju ka piibli järgi igavene õndsus ei ole muud kui lakkamatu tänu ja kiitus Jumalale.

See tänu ja kiitus Jumala vastu tuleb juba siin maa peal inimese südamesse, kes Jumala heldust on maitsnud pattude andekssaamises - ja muud ei tea kui laulda koos Taavetiga: “Kiida, mu hing, Issandat ja kõik, mis on mu sees, tema püha nime! Kiida, mu hing, Issandat ja ära unusta kõiki ta heategusid! Tema annab andeks kõik su patud, tema parandab kõik su vigadused” (Ps 103,1-4). Ehk: “*Õnnis on see, kelle üleastumine on andeks antud, kelle patt on kinni kaetud. Õnnis on inimene, kellele Issand ei arva pahategu süüks*” (Ps 32,1-2). Ja veel: “*Õnnis on rahvas, kes tunneb püha hõiskamist. Issand, nad käivad sinu palge valguses. Sinu nimest nad tunnevad rõõmu iga päev ja sinu õiguses nad ülendatakse*” (Ps 89,16-17).

Kõik need psalmide sõnad on öeldud maapealse õndsuse kohta ja nad näitavad, et õndsus siin maa peal on sama, mis taevas. Ka siin maa peal on õndsus lakkamatu kiitus, tänu ja rõõm, mis peitub inimese sisemuses. Ent see peab sinna tekkinud olema enne hinge lahkumist siit maailmast, see peab olema alanud maa peal. Sealpool hauda see ei teki enam ning see, kes ei ole esimest algust kätte saanud siin, ei saa seda enam kätte seal. Siin see ei ole aga nähtav teistele kui ainult neile, kes seda omavad.

Küll vagade elu siin seestpidi hiilgab,
Ehk väljastpoolt nemad küll alatuks läind.
Mis taevane kuningas neile siin jagab,
On *neile ükspäinis* ka tuttavaks teind.

Miks ükski ei tunne,
Ei aimanud enne,
See ehib nüüd vagade valgustud hinge,
Et jumalik au *siin ju* osaks saab neile.

Chr. Fr. Richter 1676-1711
(Uus Lauluraamat nr 452)

Apostel Paulus kirjeldab õndsas inimese seespõidist olekut **Rm 5**. Ta räägib seal õigeksmõistetud inimesest ja tema olukorrast siin maailmas. Meie juba teame, et õigeksmõistetud tähendab sama mis õnnis. Sest õigeks on mõistetud see, kelle süü on ära võetud ja patt on andeks antud, sest kus on pattude andeksandmine, seal on elu ja õndsus. Õige on õnnis. Oleme me aga õigeksmõistetud ehk õiged siin maa peal, siis on meie sisemine olukord siin maailmas Pauluse sõnade kohaselt järgmine (5,1-5).

1. Meil on *rahu* Jumalaga, sest me oleme armu leidnud ega värise enam Jumala ees.

2. Meie *elame armus*, mille juurde me oleme saanud. Armu sees olemine ongi meie alatise rahu põhjus, sest armus elades on meil alaline ja lakkamatu pattude andekssaamine. Seepärast soovibki apostel kogudustele ühtelugu *armu ja rahu* Jumalalt ja Issandalt Jeesuselt Kristuselt.

3. Meie kiitleme *Jumala au lootusest*, see tähendab, meil on alaline rõõm sellest, et meil on õndsus käes ja meie pääseme kahtlemata ka Jumala auhiilgusesse taevas ning meie väljendame ka seda lootust. See kiitlemine on sama mis “püha hõiskamine”, millest me lugesime Taaveti 89. psalmis (s.16). Seda kiitlemist ei lase meie südames vaikida see pälvimata Jumala arm, mis on aina uus.

4. Kõik ajaliku elu olukorrad, kõik raskused ja viletsused ei saa meilt röövida seda sisemist rõõmu ja rahu, vaid hoopis suurendavad seda. “Meie kiitleme”, ütleb apostel, “ka viletsustes” ja kasvame veel enam ususse õppides *kannatlikkust* (talumist) ja *kindlat meelt* ning omades *lootust*, et me kindlasti kõigest pääseme ja meie usk ja lootus meid ka siin maa peal kõigi uskmata ja pilkajate kiuste ei jäta häbisse ega loovuta meilt õndsust.

5. Viimaks täidab meid *Jumala armastus*, mille meisse on valanud Püha Vaim. Jumala armastus ei ole aga mitte meie armastus Jumala vastu, vaid Jumala armastus meie vastu (1Jh 4,9-10) - ja see armastus hoovab kogu maailma (Jh 3,16). Ta tuleb meis nähtavale tungis teha tööd Jeesuse Kristuse viinamäel, iseäranis tema misjonis ehk läkituses. Huvi ja sisemine tung (Kristuse armastus, mis peale käib: 2Kr 5,14) Jumala riigi tööle maailmas on õigeksmõistetud inimese vajalisim tunnus.

Seda kõike annab Jumal usklikele siin maa peal. Ja selles peitub õndsus.

4. Kuidas mõista sõna: üksnes armust?

Armud antakse kurjategijatele, süüalustele, hukka- ja surmamõistetutele. Teised armud ei vaja. Armusaamise põhjus seejuures ei peitu aga süüaluses ehk hukkamõistetus, et temalt ehk leitakse veel midagi head või mõnda tegu, millega ta oleks armu pälvinud, vaid armuandmise põhjus peitub üksnes ja ainult armuandja südames, tema halastuses.

Ma olin viha teenind väga,
Mind siiski Jumal armastab.
Ta lepitand mind enesega
Ja Poja verel puhastab.
Kust mulle sai see õnnistus?
See pole muud kui halastus.

Ph. Fr. Hiller 1699-1769
(Uus Lauluraamat nr 423).

Et Jumal heidab meile armu ja teeb meid õndsaks, ei olene seega karvaväärtilki meie olemusest või meie teost, vaid üksi temast. “Nõnda siis ei kehti inimese tahtmine ega jooksmine, vaid Jumala armuheitmine”, ütleb Paulus (Rm 9,16). Meie ei tegutse ega aita kaasa oma õndsakssaamisele ehk pääsemisele hukatusest niigi palju, et meil enestel oleks tahtmistki saada õndsaks, rääkimata võimetest ehk jõust sirutada õndsuse poole. Ka tahte õndsust leida annab meile Jumal ja Jumalalt üksi tuleb meile ka

jõud sirutada õndsuse poole. Nõnda näitab Kiri. Apostel Paulus ütleb kirjas filiplastele: “Jumal on see, kes teis on tegev, et teie tahate ja tegutsete tema hea meele järgi” (Fl 2,13).

Inimese *tahtmine* hea suhtes *ei ole ju vaba, vaid* pattulange- misest saadik täiesti *orjastatud*, nii aheldatud ja seotud patu tõttu, et meie iseenesest ei suuda teha midagi, mis võiks olla heategu Jumala ees. Meie tahe on küll täiesti vaba patu suhtes ja ta on ka vaba maailma elus rakendamise suhtes. Pattu ma saan iga silmapilk teha nii palju kui tahan, aga mitte põrmugi head. Kurjategijaks, roimariiks, mõrtsukaks, abielurikkujaks, ülekohtu- seks, valelikuks, Jumala teotajaks, Kristuse salgajaks võin ma hakata igal ajal ja igas olukorras, kuid saada vagaks, muutuda siinsamas usklikuks, olla Jumala laps, ei saa ma omast tahtest. Sest mina olen liha ja “ma tean, et *minu sees*, see on mu liha sees, *ei ela head*. Tahtmist mul on, aga head teha ma ei suuda.”

Nii ütleb apostel Paulus kirjas roomlastele (Rm 7,18)¹¹. Kui ta aga siin nimetab, et tal on tahtmist hea jaoks, siis on see tema “*uue inimese*” tahe, nimelt selle inimese tahe, kes on sündinud ülevalt (Jh 3,3)¹².

Paulus räägib **Rm 7** “uuestisündinud” inimesena ja mitte, nagu paljud valeõpetajad väidavad, alles lihaliku inimesena ning alles **Rm 8** uuestisündinuna (vt ka II,1)¹³. Jeesus Ketsemanis mõõnab jüngrite tahet valvata, aga sealjuures ta rõhutab ometi nende võimetust seda teha, kui ta ütleb neile: “Vaim on küll valmis, kuid liha on nõder” (Mt 26,41). Jumala Vaim on see, kes tahte hea jaoks, mis kehtib Jumala ees, meie vaimu sisse paneb. Ta paneb selle Jumala sõna läbi, mille kaudu üksnes tegutseb Vaim ja milles peitub see jõud, mis meile annab kõik, mida nõuab meilt Jumal¹⁴.

Kui Paulus ütleb filiplastele: “Nõudke endale õndsust kartu- se ja värinaga” (Fl 2,12), siis ta ei ütle seda mitte selles mõttes, et meie sees äratada ellu võimeid, mis meie sees uinuvad, vaid et Jumala nimel ja tema sõna väel sinna sisse panna seda, mida seal ei ole, nimelt tahtmist ja viimati ka jõudu teha Jumala meele järgi. Et see kõik tuleb Jumalalt, seda ta ju ütleb järgmiste sõnadega: “Sest Jumal on see, kes teis on tegev, et teie tahate ja tegutsete tema heameele järgi” (Fl 2,13).

Meie oma liha poolest oleme ju taevariigi asjus Jumala hüüete suhtes samasugused nagu surnukehad, millel ei ole mingit elu sees. Kui Jeesus hüüdis Naini noormehele: “Noormees, ma ütlen sulle, tõuse üles!” (Lk 7,14), ja Laatsarusele: “Laatsarus, tule välja!” (Jh 11,43) - siis ei sündinud noormehe tõusmine ega Laatsaruse väljatulek hauast nende inimeste sees peituva jõuga, mille Jeesus üles äratas, vaid Jumala jõuga, mis väljus Jeesuse hüüde seest. Nõnda tuleb vaadata hüüetele prohvetite suust: “Pöörduge, pöörduge!”, nii ka Pauluse manitsusele: “Nõudke eneste õndsust!” Jõud, mis inimese viib pöördumisele ja õndsuse nõudmisele, tuleb hüütavast Jumala sõnast ja seda ei leidu mitte inimeses. Seepärast on Jumala sõna hüüud ja manitsused nii tähtsad inimeste pööramiseks õndsuse teele.

Igatahes on suureks eksituseks vaade, mis õpetab, et inimeses peituvad kõik head tahted ja võimed Jumala riigi jaoks ja et neid tuleb ainult ellu äratada ja kasvatada ja siis nad hakkavad tegutsema. Niisugune õpetus võib küll edendada meie kõlblat elu maa peal, aga õndsuse teele see ei vii. See ei vii inimest taevale sugugi lähemale, vaid viib ta ennemini taevast kaugemale. Sellega ei ole öeldud, et kõlblal elul ei ole taevariigi jaoks väärtust ja et seda ei olegi tarvis edendada. Seda on vägagi tarvis, aga õndsuse saavutamist kui peasja ja sihti ei tohi jätta kõrvale. Õndsust ei saavutata mingisuguse kõlbla elu läbi. Aga usu edendamine ja armus elamine toob juba iseenesest kaasa ka kõlbla elu. Seda on usklikul ja õndsosal ka veel suuremal määral kui üksnes kõlbla elu pärast vaevanägijal. “Nõudke esiti Jumala riiki ja tema õigust, siis seda kõike - ka kõlblat elu - antakse teile pealegi”, ütleb Issand Jeesus (Mt 6,33).

Nii on meie õndsus rajatud üksnes armule. Juba tahtmine õndsaks saada on tema armutegu meie sees, kui palju enam siis veel meie õndsus ise. Et sõna “*üksnes armust*” saaks täiesti selgeks, näitame veel, et Jumala päästva armu selgitamiseks ei ole tabav tarvitada järgmist pilti:

Lambuke on kukkunud kuristikku ja lamab maas. Karjane, kes ta leiab, pistab käe sügavikku, et haarata lammast peast ja tõmmata ta välja. Lammas jääks kuristikku ja hukkuks siiski, kui ta nüüd pead ei tõstaks, et päästja saaks tast kinni haarata.

Kui ta ka muud oma päästmiseks teha ei saa ja tal rohkem jõudu ei ole, saab ta ometi tõsta oma pead, selleks et päästjal oleks võimalik teda haarata. Nii vähe kui niisugune lambuke, saavat ometi ka inimene teha oma päästmiseks, kuigi mitte rohkem: ta saavat tõsta pead, kui Kristus oma armust käe tema järele välja sirutab ja seda temale pakub.

Meie ütleme selle võrdluspildi kohta, et see ei ole õige. Ta oleks ainult siis õige, kui öeldaks, et lambuke kuristikus on nii võimetu, et ta oma peadki ei suuda tõsta ja et karjasel, kui ta lambukest tahab päästa, muud üle ei jää kui ronida kuristikku, lammas üles tõsta ja välja viia. See oleks õige pilt inimese päästmisest ja päästmisest Jumala armu läbi. Sest siin tuleb ja võtab Kristus oma lambad õlale ja viib nad koju (Lk 15,1-7). Nemad ise, see on meie, ei tee oma päästmiseks mitte midagi ega saagi teha.

“Üksnes armust” tähendab siis, et meie pääsemine õndsusse on *tervenisti Jumala tegu, viimseni Kristuse tegu*. Lõpetame selle seletuse, võttes öeldu kokku lauluraamatu salmidega:

Ükspäinis armust saad sa õndsaks!
Kas usud, hing, või kahtled sa?
Miks sa siis lähed nõnda araks?
Kas Kiri tõtt ei tunnista?
Siis kuule Kirja tunnistust,
et sa saad armust õnnistust.

Jah, armust! Teod siin ei maksa,
sest teod õigeks sind ei tee,
vaid Kristus teeb, mis sa ei jaksa:
ta viib su armust taevasse!
Ta päästis oma surma väest
meid patust, ilmast, surma käest.

Jah, armust! Kuule, selgest armust!
Kui sind su patud vaevavad,
kui teevad ahastust ja kurbust
ja sinu peale kaebavad:
siis tea, mis ei mõistagi

su mõistus - armust antakse!

Jah, armust tuli Jeesus taevast
su pattu kandma heldesti.
Miks ta su päästis patu vaevast,
mis head sa tegid temale?
Ei seda väärt ep olnud sa,
kõik selgest armust tegi ta.

Jah armust vaatab Isa taevast
su peale siis, kui arg su meel,
kui süda tuimaks jäänud vaevast,
kui pime kõik ja kinni keel:
Kust süda siis küll abi saaks,
kui ankruks mitte arm ei jääks?

Chr. L. Scheidt 1709-1761
(Uus Lauluraamat nr 438)

5. Mida ütleb sõna: üksnes usust?

Eespool näitasime, et inimene saab õndsaks *üksnes armust* ja põhjendasime seda apostel Pauluse sõnadega Rm 3,28: “Sellepärast meie arvame, et inimene mõistetakse õigeks usu läbi, ilma käsu tegudeta.” Selle salmi meie tõlkes puudub sõna “üksnes”, sest see *puudub kreekakeelses algtekstis*. LUTHER aga on oma piibli saksakeelses tõlkes lisanud juurde sõna “üksnes”, põhjendades seda selguse vajadusega, mida nõuab kreekakeelne sõnastus¹⁵. Kas tõlge seda sõna vajab, on iseküsimus, aga küll ei saa see sõna kuidagi puududa tõlgendusest ehk seletusest, sest kui Paulus ütleb “*ilma käsutegudeta*”, siis ei jää enam midagi üle, millele piibli õpetuse järgi õndsust ehk õigeks-mõistmist saaks veel rajada. Just täieliku selguse mõttes ütlebki luterlik õpetus: õndsaks saame “**üksnes usust**” nagu enne oli öeldud “*üksnes armust*”.

Nüüd aga loeme *Jaakobuse kirjas*: “Teie näete siis, et inimene mõistetakse õigeks *tegudest ja mitte ükspäinis usust*” (**Jk 2,24**). Kas ei käi see sõna otse risti vastu sellele, mida

õpetab luterlus? Kas me tohimegi öelda: “üksnes ehk ükspäinis usust?” Jah, seda me tohime ometi ja peamegi täieliku selguse mõttes ütleva. Sest Jaakobus ei räägi neist tegudest, millest räägib Paulus. Ta ei räägi käsutegudest, ilma milleta meid mõistetakse õigeks, vaid ta räägib usutegudest, ilma milleta ei olegi usku.

Usuteod on hoopis teised kui käsuteod ja nemad ei saa arvessegi tulla õndsuse tingimusena. Sest usuteod ei alga inimeses enne, kui ta juba on usklik ja sellega ka õigeksmõistetud ja õnnis. Jaakobus ütleb ka Aabrahami usust: “Sa näed, et usk tema tegudele oli abiks ja et *tema tegudest sai usk täielikuks*” (Jk 2,22). Sellega on ju öeldud, et usuteod on usutäiendus, see on, et nad kuuluvad usu olemusse, nagu seda ütlevad ka teised sõnad Jaakobuse kirja samas peatükis. “Usk, kui temal ei ole tegusid, on iseenesest surnud” (Jk 2,17) ja: “Usk ilma tegudeta on surnud” (Jk 2,26), see tähendab: ta ei olegi usk, ta ei tee ka kedagi õndsaks.

Usutegudest räägib ka Paulus ja mitte teisiti kui Jaakobus¹⁶. Tema ütleb Rm 2,5-6, et Jumal kohtupäeval maksab igauhele tema tegude järgi. Ja 2Kr 5,10 ta ütleb, et Kristuse kohtujärje ees “igauks peab saama nii, nagu ta ihus on teinud, olgu see hea või kuri”¹⁷.

Ka Jeesus ise näitab oma viimse kohtupäeva ennustuses **Mt 25,31-46**, kuidas ta viimsel päeval eraldab õiged ülekohtustest ehk sikud lammastest ja oma otsust nende kohta põhjendab nende tegudega. Aga siit me näeme ka kõige selgemini, et otsus meie pääsemise kohta õndsusse ei tehta *mitte käsutegude* järgi, vaid usutegude ehk usu järgi. Jeesus ei ütle neile, kes hukka lähevad: “Teie olete tapnud, abielu rikkunud, varastanud, valet vandunud, võõra oma himustanud, Jumalat teotanud” jne. Ta ei puuduta ühegi sõnaga käske ega käsutegusid ja seda just seepärast, et käsuteod õndsakssaamisel ei tule arvesse. Vaid ta räägib usutegudest, mida ei ole olemas ilma õndsakstegeva usuta ja mis tulevad nähtavale armastusest tema vastu. Ta heidab neile ette: “Teie ei ole mind söötnud, ei ole mind jootnud, ei ole mind katnud, ei ole tulnud mind vaatama” jne. Ja kui need vastavad, et nad polevat näinud temal niisuguseid hädasid,

vastab ta: “Mida teie ei ole teinud ühele mu vähemate vendade seast, seda te ei ole minulegi teinud.” Ja need lähevad igavesse valli, sest neil puudus usk ja ühtlasi ka teod, mis oleksid andnud usust tunnistust.

Usutegude puudus tuleb nimelt arvesse kui tunnistus usu-puudusest ja seda kõigepealt uskmatute silmis, kes muud ei oskagi näha kui tegusid.

Usutegusid ei saa me nimetada ka oma tegudeks, sest need on Kristuse teod meie sees, need on usu omad. Seda näeme jällegi selgesti Jeesuse viimse kohtu loost. Seal Jeesus loetleb ka õigete tegusid, üteldes: “Teie olete mind jootnud” jne. Need ise aga ei tea sellest midagi ja vastavad: “Millal me seda tegime?” Nad ei tea just seepärast, et nad ei tunne endid neid tegusid ise teinud olevat¹⁸. Selles mõttes ütleb Martin LUTHER usu kohta, et ta on elav tegur ja tegutseb veel ennegi kui inimene saab tegudele mõeldagi¹⁹. Apostel Paulus ütleb ju ka, et meie, kui me oleme saanud õndsaks, “oleme Jeesuse Kristuse sees loodud *headele tegudele*, et meie *nende sees* käiksime” (Ef 2,8-10). Headeks tegudeks saavad olla ikka ainult usuteod ja ei ilmaski käsuteod. Viimased peavad jääma arvest välja igatahes õndsaks-saamise küsimuses.

Ja head teodki ei tule siin oluliselt arvesse, vaid ikkagi *üksnes usk*. Sest ka usk, mis ei ole saanud aegagi tegudes väljenduda, teeb ikkagi õndsaks. Seda näitab selgesti röövli lugu ristil, kelle Jeesus sealsamas võttis vastu oma riiki ja kes usklikuks sai ning õigeks mõisteti alles oma surmatunnil (Lk 23,43). Tema elus ei jäänud aega usutegudele, aga õndsaks ta sai, sest seda ütles Jeesus. *Üksnes usk* teeb õndsaks.

Head teod ehk *usuteod* ei ole aga taevariigi suhtes siiski üleardused, vaid on otse tarvilikud ja neil on oma tähtis otstarve ning ülesanne. Nad on selleks, *et me nende kaudu kasvataksime Jeesuse riiki siin maa peal* teisi inimesi õndsusele ergutades ja keelitades. Issand Jeesus ütleb mäejutluses oma jüngritele: “Teie valgus paistku inimeste ees, et nemad näeksid teie häid tegusid ja kiidaksid Isa, kes on taevas” (Mt 5,16). Kristus nimetab siin häid tegusid ehk usutegusid valguseks ja tahab, et see tema jüngritelt paistaks kogu maailma. Ta ütleb ju neile: “Teie olete

maailma valgus” (Mt 5,14). Valgus ei ole jüngrid mitte iseene-
sest, vaid ainult selle kaudu, et nad on Kristuse valguse kandjad,
kes ütleb enese kohta: “Mina olen maailma valgus” (Jh 8,12).
Jeesus on valguse jõuallikas, jüngrid on ainult lambid, mis
jõuallikast voolu saades valgust edasi annavad ja on *selle* tõttu
valgused.

Nii tulevad kõik meie head teod Kristuselt ja usust temasse
ja mitte meilt enestelt. Usk teeb tegusid²⁰.

Jeesuse sõna headest tegudest (Mt 5,16) näitab selgesti veel
ühte, mida ei tohi jätta tähele panemata, kui tahetakse püsida
puhtal luterlikul alusel. *Head teod ei kuulu Jumala ette, vaid ini-
meste ette.* Jeesus ütleb: “Et *inimesed* näeksid teie häid tegusid.”
Jumala ette kuulub ainult meie usk, mis teeb meid õndsaks.

Valevagade poolt aga pööratakse see vahekord alati ümber:
mis kuulub Jumala ette, kistakse inimeste ette ja mis kuulub
inimeste ette, seda kiputakse kandma Jumala ette. Soritakse ja
noritakse teiste südamete kallal, uurides kas seal on ka usu ja
uuestisünni märke ja kas on tegemist Jumala lapsega. Ja Jumala
ette astutakse “heade tegudega” ning otsitakse õigeksmõistmist
nende kaudu, nagu seda tegi variser tõlneri kõrval templis.
Armastuse asemele, mida meie võlgname ligimesele, astub
kohtumõistmine ja usu asemele, mille läbi me üksi saame õigeks
Jumala ees, astub oma õigus, mis toetub tegudele. Kristus aga
ütleb viimses kohtus tegudega esinejatele: “Ma ei ole elades teid
tundnud, taganege minust, te ülekohtutegijad” (Mt 7,22-23).

6. Mis on siis õiged usuteod?

Me juba nägime, et usuteod on Kristuse valguse kiired meie
sees, mis paistavad inimestele silma ja tulevad neile kasuks. Et
usutegude mõiste saaks meile veel selgemaks, paneme tähele
veel mõnda pühakirja sõna tegude kohta.

Jeesus ütleb: “Kes usub minusse, see teeb *neid tegusid*,
mida mina teen, ja teeb veel suuremaid kui on need, sest mina
lähen oma Isa juurde” (Jh 14,12).

Missuguseid “oma tegusid” mõtleb siin Issand Jeesus? Kas
imetegusid? Neid küll mitte, sest need võivad olla küll usu kaas-

nähteks, nagu näitavad sõnad Mk 16,17-18, aga meie nägime juba mäejutlusest, et need teod ei vii sihile (Mt 7,22) - ja pealegi ei saa need teod olla “suuremad” kui Jeesuse teod. Need teod ei saa ka järele tulla meie õndsusesse, nagu Vaim ütleb õndsate tegudest: “Nende teod käivad nende järel” (Ilm 14,13).

Ainult *hingede päästmine* saavad olla need teod, sest üksnes päästetud hinged tulevad meile taevasse järele ning meie poolt päästetud hingede arv saab olla suurem kui see arv, mille Jeesus oma maises elus suutis saavutada. Peetruse hingede saak esimesel nelipühipäeval oli juba palju suurem kui Jeesuse saak ja kui me arvesse võtame Pauluse kaudu pöördumisele tulnud hingede arvu, siis ületab see mitme tuhande kordselt Jeesuse poolt saavutatud arvu tema eluajal.

Ka mitmed teised sõnad juhivad samale vaatele. Jeesus ütleb, et tema “on tulnud *õndsaks tegema*, mis on kadunud” (Mt 18,11). Ja Paulus ütleb: “Ustav on see sõna ja kõigiti vastuvõtmise väärt, et Kristus Jeesus on tulnud maailma patuseid *õndsaks tegema*” (1Tm 1,15).

Meie usuteod peavad olema Jeesuse hingede päästmise töö jätkamine siin maailmas. Ta töötab meile suuremat saaki selle kaudu, et ta läheb Isa juurde (Jh 14,12) ja ei ole siis enam seotud ühe inimese ihuga, nagu ta seda oli Jeesusena Naatsaretist, sest ta saab elada iga oma liikme sees ja olla tegev tema kaudu. Meie oleme temale ta praeguses töös tarvilikud nagu viinapuule tema oksad. Ei saa viinapuu õitseda ega vilja kanda ilma oksteta, sest okste küljes kasvab ta vili ja sagedasti just kõige nõrgemate küljes kõige suurem ja kõige ilusam. Mudugi ei saa ka oksad ilma tüveta midagi, vaid nad surevad ära, kuigi küll tüvi oksteta ei sure, vaid hakkab uusi kasvatama. Selle pildi oma vahekorrast usklikega toob Jeesus ise esile sõnas, milles ta nimetab ennast viinapuuks ja oma jüngreid viinapuu oksteks (Jh 15,1-8).

Nii saab selgeks, et usuteod ehk head teod on ainult Jumala riigi töö ja et Jumala riiki ei kuulu “usklik”, kes seda tööd ei tee. Jeesus ütleb, et meie valgus, meie head teod peavad panema inimesi *kiitma Isa*, kes on taevast (Mt 5,16). Ja viinapuust rääkides ta ütleb: “Selles on *Isa austatud*, et teie kannate palju vilja ja olete minu jüngrid” (Jh 15,8).

Ka Jeesuse sõnad inimeste püüdmisest ütlevad sedasama, nimelt et meie töö peab olema *hingesid püüda* (Lk 5,10 Mk 1,17 Mt 4,19). Jeesus on kogu maailma inimeste hinged enesele ostnud oma ristisurma läbi, kõik hinged on tema omad nagu järve kalad, mille keegi on enesele saanud. Ent nagu järve omanikul tuleb enesele kuuluvad kalad alles kätte püüda, nii ka Jeesusel maailmas hinged, mis on tema omad.

Meil jääb ainult küsida, kust meie hingesid peame püüdma, kust meie neid kõige rohkem saame ja mille abil. Hingesid peame püüdma ja võime püüda igalt poolt maailmas, ent eriti käsib Jeesus neid püüda ulgumerelt ja sügavaist kohtadest, nagu ta ütles Peetrusele tema kalasaagi õnnistamisel (Lk 5,1-10). Kõige suuremad saagid annab meile Issand ikkagi misjonipõldudelt, ulgumerelt, sügavatest kohtadest, läkitusaladelt paganate seas. Seepärast ta rõhutab ka kõige enam läkitustööd maailma otstes. See saab aga tõhus olla ainult siis, kui ka kodukirikus hoolega hingi püütakse²¹.

Püüdmise töö aga ei sünni teisiti kui üksnes Jumala sõna kaudu. See on see võrk, millesse tuleb haarata hinged ja noot, millega tuleb neid välja vedada maailma merest. Seda sõna tuleb rõhutada, sest *usk tuleb kuulutamisest, aga kuulutamine Jumala sõnast* (Rm 10,17). Sõna juhib usule Jeesusesse Kristusesse, sellele ainsale usule, mis teeb õndsaks. Seepärast ongi Jumala sõna usuõpetuse ehk laiemas mõttes usu aluseks. See on teine alussammas, millel põhineb luterlus.

B. Pühakirjast kui Jumala sõnast.

1. Mis on Jumala sõna?

Nagu me küsimusele: “Kuidas saame õndsaks?” vastasime: “*Üksnes armust, üksnes usust*”, nii vastame küsimusele: “Kes ütleb meile, et me nii õndsaks saame?” - **üksnes Sõna**, see on Jumala sõna. Ja nagu me sõnale “üksnes usust” selgituseks lisasime juurde: “ilma käsutegudeta”, nii võime sõnale “üksnes Sõna” lisada juurde: “ilma ühegi lisanduseta ega väljajätteta”.

See seisukoht sõna kui õndsuse tee näitaja suhtes on *ainult luterlusel*, mis õndsuse saavutamiseks ei otsi mingisuguseid aluseid ega teid inimese enese seest, et tema mõistusest ega tema hingest, vaid kogu usutee ehk *õndsuse rajab täielikult väljapoole inimest*. Jumal on ju ehitanud meile õndsuse tee ja ta on selle rajanud väljapoole meid, üksnes oma sõnale, mille ta tervena on andnud meie kätte pühakirjas ehk piibliraamatus.

Jumala sõna, mis meil praegu käes on pühakirjas, ja Jumala kogudus siin maa peal, kes tema sõna ümber koguneb, on küll vanemad kui kirjutatud Sõna ehk pühakiri. Mooseseni põhines Jumala kogudus suusõnalisel ehk elaval sõnal, nagu nüüdki kogudust ehitab ainult elav ehk suuga kuulutatud sõna. Juba kolmas Aadamast, Seti poeg Eenos, hakkas kuulutama Jumala sõna (1Ms 4,26) ja seitsmes Aadamast, Eenok, ennustas juba viimset kohut ehk Issanda päeva (Jd 14). Noa oli Jumala sõna kuulutaja veeuputuse päevil ning Aabraham ja temaaegne kõigekõrgema Jumala preester Melkisedek olid meile piiblist tuntud elava Jumala kuulutuse edasiandjad uue maailma aegu, mis arenes pärast veeuputust.

Suusõnal kanti Jumala sõna edasi kuni *Mooseseni*, kellele Jumal andis käsu Sõna kirja panna ja selle kaudu ta tegi lepingu oma rahvaga, kes selle Sõna järgi pidi käima. Siinai sündmusest peale sidus Jumal oma elava sõna *kirjapandud sõna* külge ja juba Vana Testamendi rahvale hakkas Kiri olema mõõtuandev ega tohtinud temale sõnakestki juurde lisada ega temast sõnakestki ära võtta. Seda kinnitab meile Moosese aegne Sõna ise: “Ärge lisage midagi sellele, milleks mina teid kohustan, ja ärge võtke midagi ära, vaid pidage Issanda, oma Jumala käske, mil-

led ma teile annan” (5Ms 4,2). “Olge siis hästi kindlad pidama ja tegema kõike, mida Moosese käsuõpetuse raamatus on kirjutatud, kaldumata sellest paremale või vasakule” (Jos 23,6).

Kirjapandud sõna sisaldas alguses peale ajalooliste üles-tähenduste üksnes käsuõpetuse ja ainult mõned armusõnad, aga ta kehtis ometi kui täielik Jumala sõna ja oli ka täielik juhataja õndsuse teele, ehkki käsk ikkagi ei olnud õndsakstegija, vaid üksnes Jumala arm, mis leidis väljenduse käsusõnaski ja sai olla õigeks teeks neile, kes sellele armule lootsid²². Taavet tunnistas oma 119. psalmis: “*Sinu sõna* on mu jalale lambiks ja valguseks mu jalgteel” (s.105). Ja ütleb sealjuures: “Sinu käskimistest ma olen mõistust saanud” (s.104). Teises kohas ta kiidab õndsaks inimest, kes Issanda käsuõpetust uurib ööd ja päevad (Ps 1,2).

Juba Moosese käsuõpetus ja temas leiduvad Jumala armu-töötused piisasid selleks, et leida õige õndsuse tee, mis viib Kristuse kaudu igavesse ellu. Sest Õndsakstegijaks ehk õndsuse teeks ei olnud ka Vana Testamendi ajal keegi muu kui Kristus üksi, kelle ütlusel: “Ükski ei saa Isa juurde muidu kui minu kaudu” (Jh 14,6) - on maailma algusest peale seesama täielik kehtivus, mis tal oli Jeesuse päevil ja on nüüd.

Selge on, et kui Eenok kuulutas Jumala sõna, ta kuulutas sedasama, mis tänagi ainsana on *Jumala sõna oma sisu poolest*, see on kuulutus Õnnistegijast Kristusest. Sest Martin LUTHERi ja luterluse seisukohalt on tõeliselt Jumala sõna ainult sõna, mis kannab eneses Kristust²³.

Selle mõõdupuuga tuleb mõõta üksikuid raamatuid piiblis, kui tuleb küsimuse alla, kas nad ka kõik kuuluvad sinna või mitte. Ja selle mõõdupuuga on neid raamatuid mõõtnud omal ajal kirikuisad ja kirikukogud, kui piibel aegade jooksul koostati selleks raamatuks, mis ta on praegu kogu kristlikule kirikule, see on “Jumala sõna” ehk *raamat, mis sisaldab Kristust*²⁴ - ja mille Vana Testamendi osa kohta ütleb Jeesus ise: “Teie uurite pühi kirju, sest te arvate enestel neis olevat igavese elu, ja need on, mis tunnistavad minust” (Jh 5,39).

Et ka Eenosel oli käes see Sõna, ei ole raske uskuda, kui teame, et esimese Jumala sõna langenud inimestele Eedeni aia väravas kuulutas Jumal ise, rääkides mao pea rõhuja tulemisest”

(1Ms 3,15), see on Kristusest. Ja sellest sõnast haaras esimesena kinni meie esiema Eeva ning tunnistas oma usku Kristusesse, kui ta ütles oma esimese poja ilmaletulekul: “Ma olen mehe saanud, kes on Issand” (1Ms 4,1). Kristusele lootes on Eeva ka omal ajal õndsalt surnud, selles võime olla veendunud²⁵.

Kristuse pidid usus leidma ka kõik teised Vana Testamendi usklikud, kes õndsuse on pärinud, sest ei olnud ka neile antud muud nime, kelle läbi nad pidid õndsaks saama kui see nimi (Ap 4,12). Ja Kristus on ilmunud Vana Testamendi ajal mitmelegi ka isiklikult, nagu tunnistab seda Uus Testament, kus Jeesus ise ütleb, et Aabraham ja Jesaja on teda näinud (Jh 8,56 12,41). Et Taavet teda tundis, ütleb ka Kristus väga selgesti, kui ta seletab variseridele 110. psalmi (Mt 22,41-45). Ja igatahes elas *Kristuse Vaim* prohvetite sees, nagu tunnistab Peetrus (1Pt 1,10-12).

Kui käsuõpetus juba omaette kehtis õndsakstegeva Jumala sõnana ja see osa piiblist kohe algusest peale oli tunnustatud pühakirjaks, kui palju suurema õigusega sai Vana Testamendi nimetada Jumala sõnaks tema tervikus, kui käsuõpetuse külge olid liitunud lauluraamat ja prohvetite raamatud. Neid kõiki nimetab ju Issand Jeesus Emmause jüngrite loos (Lk 24), kui ta neile seletab, mis oli temast öeldud “*kõigis kirjades*” - ja lõpuks ütleb: “Kõik peab täide minema, mis on kirjutatud minu kohta Moosese käsuõpetus ja prohveteis ja lauludes” (Lk 24,44).

Nii on piiblis kogu Vana Testamendi sõna *Jumala sõna*.

Sedasama on ka täielikult *Uue Testamendi sõna* kogu selles ulatuses, milles ta on meie käes. Selle osa piiblist on Jumal andnud Kristuse *apostlite* kaudu, kelle sõna Kristus ise tunnistab õndsakstegevaks sõnaks, kui ta oma ülempreesterlikus palves palub nende eest, kuid mitte üksnes nende eest, “vaid ka nende eest, kes *nende sõna* peale usuvad” temasse (Jh 17,20).

Uue Testamendi kirjutatud sõna juurde aga juhivad meid apostlid ise. Nemad väidavad oma kirjapandud sõnad samasugused olevat sõnaga, mida nad kuulutavad ja mille nad on saanud Issandalt Jeesuselt.

Nii ütleb apostel Johannes oma 1. kirja alguses: “Mida meie oleme näinud ja kuulnud, seda meie kuulutame teile, et teilgi oleks osadus meiega. Ja meie osadus on Isaga ja tema Pojaga,

Jeesuse Kristusega. Ja seda *meie kirjutame teile*, et meie rõõm oleks täielik” (1Jh 1,3-4). Nii ka Paulus manitseb tessalooniklasi: “Pidage neid õpetusi, mis teie olete õppinud, kas sõna läbi ehk *meie kirja läbi*” (2Ts 2,15). Ja korintlastest kirjaseletajaile ta ütleb, et mida ta neile kirjutab, on “Issanda käsusõnad” (1Kr 14,37, vrd. ka 1Kr 11,23 15,3 Jh 20,30-31 21,24 1Jh 5,13).

Uue Testamendi sõna on seega üheväärne Vana Testamendi sõnaga. See ei ole vähem Jumala sõna kui Vana Testament, mille Jeesus on tunnistanud pühaks kirjaks. See ei ole aga ka rohkem Jumala sõna kui Vana Testament. Ei ole õige Uut Testamenti lugeda tähtsamaks kui Vana Testamenti. Ei saa meie Uuest Testamendist aru ilma Vana Testamendita ja ei saa meie ka Vanast Testamendist aru ilma Uue Testamendita. Nad mõlemad on aga ka ühesugused juhatajad Kristuse juurde.

Nende ühesugust väärtust õndsuse tee ja Kristuse leidmiseks ma võrdleksin terve inimese kahe silmaga. On need mõlemad terved, siis näeb inimene mõlemaga ühesuguselt. Suleb ta vasaku silma, näeb ta paremaga ja suleb ta parema, näeb ta vasakuga niisama hästi kui enne paremaga. Ainult ta näeb mõlemaga üheskoos rohkem kui ühega. Ja kui ta tahab olla teiste juht, peab ta hoidma mõlemad silmad lahti.

Just nõnda on lugu Vana ja Uue Testamendiga piiblis. Ma võin kinni hoida Vana Testamenti ja lugeda ainult Uut Testamenti - ja leian Kristuse. Ja ma võin kinni hoida Uut Testamenti ja lugeda ainult Vana Testamenti - ja leian niisamuti Kristuse. Olen ma aga teiste juht, peavad mul mõlemad osad olema ühesuguselt avatud. Ja kui ma ühest Kristust nii hästi ei näe kui teisest, siis ma olen haige - niisamuti kui siis, kui ma mõlema silmaga ei näe ühesuguselt või ei hoia teist silma õigesti lahti.

Inimesed enamasti Vana Testamendi kaudu aga ei näe Kristust, sest on nad harjunud seda kinni hoidma ja vaatama teda ainult Uue Testamendi kaudu ning nägema ka siis ühekülgselt²⁶. Ent kirik ehk ristikogudus on rajatud mõlemale Testamendile, niihästi Uuele kui Vanale, niihästi apostlite kui prohvetite sõnale, nagu apostel Paulus seda kinnitab efeslastele: “Teie olete rajatud *apostlite ja prohvetite alusele*, kus Jeesus Kristus ise on

nurgakivi” (Ef 2,20). Apostlite alusest rääkides mõtleb Paulus Uue Testamendi sõnale.

Vana ja Uue Testamendi üheväärtuslikkust võime veelkord võrrelda ema rindadega. Last toidab ema mõlemast rinnast ja kirik oma liikmeid mõlemast testamendist ühesuguselt. Nii on kogu Jumala sõna, mis kuulutab Kristust, õige kristliku kiriku alus.

2. Piibel kui ainus ja täielik Jumala sõna allikas.

Uuemal ajal ei taheta usuteaduses, ka parempoolsemas, kogu piiblit tunnistada Jumala sõnaks. Ta sisaldavat küll Jumala sõna, kuid mitte kõik sõnad temas ei olevat Jumala sõna. Ja usuteadlased, nende seas ka mitmed head luterlased, leiavad, et juba algkirikus ja seejärel ka LUTHERi juures ja luterlikus dogmaatikas (kiriku õpetuses) olevat pääsenud valitsema see suur viga, et õiget vahet pole tehtud piibli ja Jumala sõna vahel. Piibel olevat kahtlemata Jumala sõna, kuid ainult Jumala sõna allikas ja kiri, kust Jumala sõna võib leida. Ometi ei olevat temas iga viimne kui sõna Jumala sõna ja Püha Vaimu öeldud.

Et niisugune vaade nõrgendab piibli kui Jumala sõna autoriteeti ehk mõjuvõimu, pealegi kui jääb segaseks, mille alusel piiblis selgesti ära tunda Jumala sõna ja paljalt inimeste sõna, siis peame peatuma veel küsimuse juures, mil määral ja kuidas on Piibel Jumala sõna. Siingi ei saa me tuua teisi tunnustajaid kui piiblit ennast. Piibel ehk pühakiri ise samastab nimelt Kirja ja Jumala sõna mitmel viisil.

Vana Testamendi sõnu nimetatakse Uues Testamendis igati *Jumala* sõnaks. Näiteks nimetab Mt 1,22-23 Jumala sõnaks Js 7,14 öeldud ennustust: “Ennäe, neitsi saab käima peale ning toob poja ilmale, ja temale peab pandama nimeks Immanuel!” Niisamuti Mt 2,15 prohvetisõna Ho 11,1: “Egiptusest ma kutsusin oma poja!” Ap 4,25 vihjatakse Ps 2 ja öeldakse, et *Jumal* olevat seda Taaveti suu läbi ütelnud omast Pojast. Ap 28,25 esitatakse juutidele Js 6,9-10 sõnad ja öeldakse nende kohta, “et *Püha Vaim* on hästi rääkinud prohvet Jesaja kaudu vanematele.” Hb 3,7 öeldakse Ps 95 kohta: “Nii nagu Püha Vaim ütleb.”

Rm 3,2 ütleb Paulus, et *Jumala sõna* on usaldatud juutide kätte. Selge on, et ta räägib Vanast Testamendist. Ap 24,14 ütleb Paulus Feeliksi ees, et Kristust teenides teenib ta oma venamate Jumalat ja usub *kõike*, mis käsuõpetuse ja prohvetite raamatusse on kirjutatud. Ka sellega ta tunnistab kogu Vana Testamendi Jumala sõnaks.

Jeesus aga seab *Jumala sõna* ja *Kirja* teineteise kõrvale, kui ta räägib käsusõnust ning ütleb, et “Kiri ei või jääda valeks” (Jh 10,35). Et kogu Kiri peab täide minema ja tõeks saama, nagu Jeesus alati rõhutab, on tunnistuseks, et mis aga on kirjutatud, ei ole inimeste sõna, vaid ainult tema sõna, kes ajab taeva ja maa asju.

Uue Testamendi kohta me juba näitasime lähemalt, kuidas Kristus selle on tunnistanud oma sõnaks, see on Jumala sõnaks. Meie panime tähele Uue Testamendi kirjutajate ütlusi nende kirjutiste kohta, mis tunnistavad need Kristuse ehk Jumala sõnaks. Lisame siin veel vaid kaks kirjakohta, nimelt 2Kr 13,3, kus Paulus tõendab, et Kristus räägib tema sees - ja Gl 1,6-9, kus ta julgeb needa igäüht, kes kuulutab teist evangeeliumi kui tema.

Nende Pauluse kahe ütluse kohta on tähendatud õigusega: Pauluse sõna on tõesti Kristuse sõna, s.o. *Jumala sõna*. Või on see mees täiesti hullumeelne ega tea, mis ta räägib: kolmandat võimalust ei ole. Ka Uue Teatamendi kohta on küllalt otseseid tunnistusi, et see kui pühakiri on samastatav Jumala sõnaga.

Nii on piibel ehk pühakiri ainus Jumala sõna allikas. Ta on aga, nagu nägime, täielikult Jumala sõna ja otsast otsani kirja pandud Püha Vaimu juhatusel: “Sest inimese tahtel ei ole iialgi ühtki prohveti kuulutust esile toodud, vaid Pühast Vaimust kantuina on inimesed rääkinud, saades seda Jumala käest” (2Pt 1,21)²⁷.

Täielikult Jumala sõna on ta ka seepärast veel, et seda Kirja Püha Vaim enam ei jätkka ja üleskirjutuseks uusi ilmutusi enam ei anna. Nii kiidelda, nagu Taavet kiitleb, et Issanda Vaim on temas rääkinud (2Sm 23,2) või nagu Paulus tõendab, et Kristus räägib tema sees (2Kr 13,3), ei tohi praegusel ajal ükski inimene, sest niisuguste prohvetite aeg, nagu oli Vana Testamendi

aeg või niisuguste apostlite aeg, nagu olid Jeesuse Kristuse enese seatud apostlid, on lõppenud jäädavalt ega tule seda enam.

Jeesus ütleb Mt 11,13: “Kõik prohvetid ja seadus on ette kuulutatud (Ristija) Johanneseni.” Ja Hb 1,1 ütleb apostel, et Jumal on ennemuiste rääkinud prohvetite läbi, nüüd viimasel ajal aga Poja läbi. Viimane aeg aga tähendab Uue Testamendi aega ja Poja sõna apostlite kuulutust.

Nii on Jumala sõna ilmutamine lõppenud. Kui meie nüüd veel prohvetlikult räägime, siis räägime ainult Püha Vaimu väes järele seda, mida meie ammutame prohvetite ja apostlite kirjadest. Tänapäeval annab Jumal oma Vaimu läbi ikka ainult selgemini aru saada sellest ning süüvida ja süveneda sellesse, mis kord on Kirja pandud.

Nii on pühakiri ehk piibliraamat *täielikult* Jumala sõna ja Jumala sõnade kogu ja ei leidu ega tohi olla seepärast teisi usutee juhte ega usuõpetuse allikaid. See on luterluse vääramatü seisukoht ja tema kindel aluspõhi²⁸.

Et sellest seisukohast mitte ära libiseda ei vasakule ega paremale poole, selleks paneme veel lähemalt tähele eksiteid, mis tahavad meid Jumala sõnast ehk piibliraamatust eemale viies juhtida veel teistsugustele usu ja õpetuse otsingu teedele või vähemalt olla meile Kirja kõrval tähtsaiks kaasjuhatajaiks.

3. Vääri Jumala sõna ja usu allikaid ehk vääri usuteid.

Vääri usuallikaid on *kahesuguseid*: *ühed*, mis *vastanduvad* paljudes küsimustes pühakirjale ega taha tunnistada temas kõike, mis on kirjutatud, õigeks ja usutavaks - ja *teised*, mis ei rahuldu piibli juhtnõõridega, vaid *täiendavad* neid omatehtud vagaduse paleuse kohaselt. Mõlemad voolud on olemas olnud juba vanasti.

Jeesuse ajal kandsid ühe voolu esindajad *saduseride*, teise voolu omad *variseride* nime. Saduserid ei tunnistanud kogu Vana Testamendi tõeks: nad ei uskunud vaimusid ega ingleid ega ülestõusmist (Ap 23,8 22,23 23,6 4,2). Variserid aga seadsid õndsakssaamiseks üles nõudmisi, mida ei leidunud Kirjas ja mis olid seega üleaurused ning asjatult koormavad. Nad nõudsid näiteks kümnist kõigest, mis kasvas, kuigi käsuõpetus nõudis ainult

põlluvilja kümnist. Nad paastusid kaks korda nädalas, kuigi käsk ei nõudnud üldse paastumist jne.

Nende kahe äärmise voolu vahel, millest üks kärbib Jumala sõna ehk pühakirja ja teine sellele juurde kasvatab, liiguvad tänapäevalgi Jumala sõna segajad: ühed, kes ei tunnusta kõike, mis seisab Kirjas - ja teised, kes teevad lisandusi sellele, mis seisab Kirjas. Peale nende äärmuste on voolusid, mis mõnes küsimuses ühinevad ühe, teises teise voolu vaatega.

Kõik need voolud ei kuulu piibliususse, aga nad esinevad ühel või teisel näol ka luteri kirikus. Ja seepärast peame neid tundma. Sest kes tahab käia õiget teed, sellel peavad teada olema kõik kõrvalteed, et ta ei käänduks nende peale. Ja see, kes teed juhatab, peab ära näitama ka kõrvale käänduvad teed ning hoiatama nendele astumast.

Me vaatleme seepärast üksikult kõiki võimalikke väärteid ehk vääri usuallikaid, millest püütakse ammutada usutundmist ja usutõdesid ning Jumala tahtmise teadmist. Kõigi nende väärtede allikaks on aga *inimene ise* oma mõistuse, tunnete ja tahtega. Inimene jätab kõrvale pühakirja kui ainsa Jumala sõna allika ja juhtnööri ja tõstab oma *mina* selle asemele usu õppetoolile ning usub enese mõtteid rohkem kui Jumala mõtteid, kes ometi ütleb: “Minu mõtted ei ole teie mõtted ega teie teed minu teed” (Js 55,8).

Nii teevad seda

a) kõigepealt need, kes toetuvad usu asjus Jumala sõna ehk pühakirja vastu inimese **loomulikule mõistusele**. Loomuliku mõistuse tunnetuse piirkonda arvame siin kõik, mida peetakse Jumala ilmutusest ja jumalikest asjust võimalikuks ära tunda ja teada väljaspool pühakirja.

Mõistuse abil jõuab ju inimene teatava jumalatundmiseni. Paganausu sügavad mõtlejad on siin jõudnud kaugele. Aga nende jumalatundmine pole ometigi täelik ega õige, sest see ei sisalda Kristuse tundmist, kes viib meid igavesse ellu. Pealegi kipub mõistus omast seisukohast salgama usutõdesid Kristusest, eriti et Kristus on igavene Jumal, et ta on neitsist sündinud, et tema veres on meie lunastus, et ta on ihulikult üles tõusnud

surnuist, et ta armulaual jagab meile oma tõelist liha ja verd, et ta kõik surnute ihud hauast üles äratab jne²⁹.

Sellel alusel tegutseb evangeelses kirikus vabameelne ehk *liberaalne vool*, mida tavaliselt kutsutakse “uusprotestantismiks”, meil aga on tuntud lihtsalt protestantismi nime all³⁰. Selle iseärasuseks on, et ta teaduse ja inimese mõistuse uuringud seab üle pühakirjast ja selle mõõduga mõõdab Jumala sõna, leides kirjas eksitusi, vigu, puudusi ja vasturääkivaid kohti. Niisugune vaade ei vasta meie poolt esitatud luterlikule vaatele piibli kohta ja on nihkunud ära luterluse alustelt ja kõrvale läinud usuteelt, mis viib õigele Kristuse tundmisele ja seega igavesse ellu.

Mõistust kui usutunnetuse allikat kõrvale heites ei eita luterlus aga sugugi mõistuse tarvitamist usuküsimuste selgitamiseks - ja ei ole ükski usuõpetus nii loogiline ning mõttekindel kui luterlik. Tema ei ammuta üksnes usuainest inimesest, ei tema mõistusest ega tunnetest, vaid töötab kogu mõistusega nende tõdede kallal, mille Kiri kätte juhatab. Oma järeldamisteks ei võta ta ühtki eeldust mõistuse ja teaduse alalt, vaid üksnes Kirjast. Nii on luterlus ustav Kirjale³¹.

b) teiseks need, kes toetuvad oma **uuestisündinud mõistusele**. See ei heida küll Kirjast midagi kõrvale, aga teeb Kirja sõnadest loogika, hingeteaduse, loodusteaduse ja elukogemuste abil järeldusi, mis jällegi viivad Kirjast eemale ja kasvatavad sel teel juurde õpetusi, mis ei seisa Kirjas ega ole temaga kooskõlas.

Sel joonel liiguvad usupuhastajad Johannes CALVIN ja Ulrich ZWINGLI ning nende asutatud *reformeeritud kirik* ja sellest kirikust hargnevad teised *kirikkonnad ning ususektid*.

CALVIN õpetab näiteks, et Jumal on määranud ja valinud *ühed inimesed õndsusele, teised hukkamisele*. Selles õpetuses on ainult esimene pool pärit piiblist, nimelt et õndsakssaajad kõik on valitud, teine pool aga on CALVINi mõistuse järeldus, mis ei vasta piibli vaatele, sest Kiri ütleb, et Jumal “tahab, et kõik inimesed õndsaks saaksid ja tõetundmisele tuleksid” (1Tm 2,4)³².

Samuti põhjendab CALVIN võimatust, et Kristus oleks oma ihuga kohal *armulaual*, füüsika seadusega, mille järgi ükski keha ei saa olla ühel ja samal ajal kahes kohas - seletades et

Kristus, kes oma ülestõusnud ihuga on Isa paremal käel, ei saa olla ühtlasi tuhandetes altarites armulaua pühitsemisel. Kui Issand ütleb leiba jagades: “See on minu ihu” - siis tulevat seda mõista tähendamisi, nagu reformeeritud kirik ja temaga koos ka suured hulgad luterlasi seda usuvad. Niisugust pühakirja käsitlemist luteriusk ei tunne, sest oma mõtete jaoks ei võta ta midagi Jumala sõna kõrvale, vaid jääb selle juurde, mis on kirjutatud (vt. pikemalt II,2).

c) kolmandaks need, kes toetuvad **sisemisele sõnale** ehk **Vaimu kõnele** ehk ilmutamisele uuestisündinu ehk uskliku sees.

Ka sellele vaatele on pannud aluse CALVIN, kes õpetab muuseas, et Kirja sõna on õigupoolest inimese ainsaks juhiks tema täielikule usule tulemiseni ehk uuele elule sündimiseni. Siis hakkavat Püha Vaim ka otse sisemise häälena ehk sõnana inimesega rääkima ja teda juhatama ning õpetama. Siit on pärit kõik need rühmad meiegi kirikus, kes oma usu rajavad oma sisemisele häälele või kipuvad koguni oma ilmutusi panema ka teistele kehtima pidavate usuvaadete aluseks. Samal joonel liiguvad ka kõik need, kes tahavad usutunnetusi koguda usulistest elamustest ja kogemustest ja nende varal ka teisi veenda oma usuvaadete tõelikkuses.

Meie ei eita ei ilmutusi, ei elamusi ega kogemusi, aga me ei võta neid mingil tingimusel usuõpetuste alusteks või ka tugedeks. Sest Uue Testamendi aegseid ilmutusi ei anta enam kogu kristliku kiriku jaoks ja Jumal ei sea enam niisugusi prohveteid nagu ennemuiste. Seda me ütlesime juba eespool.

Seda meie väidet ei muuda ka apostel Pauluse tunnistused, et ta mõne armuõpetuse tõe on saanud otse Issanda käest (1Kr 11,23) või et see tema ajal on ilmutatud apostlitele ja prohvetitele Vaimu läbi (Ef 3,5-6). Need ilmutused ei ole ikkagi midagi uut, vaid on ainult selgitused sellele, mis peitub juba Vanas Testamendis ja Jeesuse enese sõnus.

Samuti ei muuda meie väidet Ilmutusraamatu nägemused ja ilmutused ega ka asjaolu, et seal ette tuuakse, mida “Vaim kogudustele ütleb” (Ilm 2,7 jm). Kõik need avaldused ei ole ka midagi puhtuut: nägemused on endiste prohvetite (Jesaja, Heseieli, Taanieli ja Sakarja) nägemuste täiendused ja sõnad kogudustele

on Vaimu kaudu uuendatud Jeesuselt pärit tõed koguduste õpetajaile, nagu kõik apostlite kirjad.

Mis puutub aga otseselt uutesse ilmutustesse Uues Testamendis, siis me näeme, et ilmutused apostlitele olid nende eneste jaoks ja mitte kogudustele kuulutamiseks. Paulusele näiteks ilmus unes Troases Makedoonia mees ja kutsus teda tulema Euroopasse. See kõne oli üksnes Pauluse jaoks (Ap 16,9-10). Samuti kui Peetrus Joppes nägi katusel nägemuse, oli see temale märgiks, et ta läheks pagana kotta (Ap 10). Ja see avas temale õige arusaamise Kirjast, millele ta siis toetus oma kõnes apostlite koosolekul Jeruusalemmas (Ap 15,1-11).

Apostlid ütlevad ka selge sõnaga, et nende elamused ei saa olla teiste usu kõige kindlamad alused, vaid seda saab olla ainult Kiri. Nii ütleb apostel Peetrus oma 2. kirjas, et apostlid Jeesuse väge ja tulemist kuulutades ei ole järginud tühje jutte, vaid seda, mida nad ise oma silmaga on näinud ja oma kõrvaga on kuulnud (2Pt 1,16-18) - kuid veel *kindlam on prohveti sõna*, mida tuleb panna tähele (s.19). Ja apostel Paulus ei unusta rõhutamast 1Kr 15 alguses - loetledes neid, kes on näinud ülestõusnud Kristust: ta on surnud meie pattude eest *kirjade järele* (s.3) ja üles äratatud kolmandal päeval *kirjade järele* (s.4). Kiri jääb neilegi, vaatamata nende elamustele, kindlaks aluseks³³.

Pühakiri hoiatab meid ka oma südant uskumast ja oma vaimu kuulmast. Jeremija järgi ütleb Jumal: “Süda on kavalam petma kui mingisugune muu asi, ja tema on koguni hukas - kes võib teda ära tunda” (17,9). Ja Malakia ütleb: “Hoidke oma vaimu eest” (2,15).

Luterlus asub sisemise sõna ehk vaimu hääle suhtes seisukohal: “Mis ilma Jumala sõnata kiideldakse Vaimust, ei ole iial Püha Vaimu antud, vaid on vale vaimu tekitatud.” Meie usuisa Martin LUTHER ütleb: “Püha Vaim *ei tegutse ilma Sõnata ega enne Sõna*, vaid ta *tegutseb koos Sõnaga ja Sõna kaudu*”³⁴.

Nii jääb kirjasõna üksi otsustajaks, mis on usus tõeliselt kehtiv ja mis mitte.

Elamused ja kogemused on siis õigel kohal, kui nad järgnevad usule, mis on tekkinud Sõnast. Nad on siis usu kinnitajad, kuid ilmaski mitte usu rajajad. Seda näitab meile eriti selgesti

Kapernauma kuninga ametniku lugu Jh 4,47-54. Jeesus sõitles seda meest, kui ta nõudis tunnustähte. Aga kui see mees uskus ta sõna ja läks minema, sai ta näha, et Jeesus oli imeliselt aidanud. Samuti on tähtis, mida Jeesus ütles Martale Laatsaruse haa juures: “Kui sa usuksid, saaksid sa näha Jumala au” (Jh 11,40). Enne pidi Marta usk kindlaks saama Sõna põhjal, siis kutsuti vend tema nähes välja hauast.

Tõsiusklikud elavad alati läbi elamusi, kogemusi ja nägemusi, mille läbi kinnitatakse usku. Usk aga antakse Sõna läbi, nagu ütleb Paulus: “Usk tuleb kuulutamisest, aga kuulutamine Jumala sõnast” (Rm 10,17).

d) edasi need, kes usutee juhiseid ega kristlikke õpetusi ei põhjenda kindlate Kirja sõnadega, vaid kogu Kirjaga ehk **Kirja vaimuga**. Sellele teele on libisenud kogu uuem usuteadus, mille alusepanijaks ja koguni usuteaduse uuendajaks peetakse 19. sajandi alguses tegutsenud kuulsat Berliini usuteaduse professorit ja ühtlasi filosoofi Friedrich SCHLEIERMACHERit, kes oli reformeeritud kiriku õpetaja ning seega seoses ka CALVINi ja ZWINGLIga. Tema on mõjutanud kogu evangeelset usuteadust, ka luterlikku. Ja tema mõju on suuresti kehtiv veel tänapäeval³⁵.

Selle voolu tunnuseks on sõna: “*Kirjatäht suretab, aga Vaim teeb elavaks*” (**2Kr 3,6**). Seda sõna võime kuulda õpetatud professorite, aga ka lihtkuulajate ja võhikute suust, kui neile esitada oma usuveendumuste põhjendamiseks mõni kindel Kirja sõna, millele tuleb alistuda, kui seda tunnustada ja millele ei ole kerge vastuseks leida teist, mis vähegi sellele vastu räägiks. Siis asutakse varsti sellele platvormile ja seletatakse: “Ei saa rippuda kirjatähe küljes, tuleb käia Kirja vaimu järgi, sest kirjatäht suretab, aga Vaim teeb elavaks.”

Mis niisugusel korral vastata omalt poolt? Sageli on kõige parem, eriti kui on näha, et vastane ei taha oma seisukohast loobuda, vaid jääda ja jutuajamisest tõstetud küsimuse kohta loobuda, sest põhimõtete täielikul lahkuminekul on võimatu midagi saavutada vaidlemisega. Kuid oma seisukohale püsima jäämiseks on ometi tarvis teada, kuidas saadud vastust hinnata ja kuidas see peab paika õigelt luterlikult seisukohalt.

Siin peame silmas, et kõigepealt see mainitud sõna kistakse täiesti lahti tema seosest Pauluse kirjas ja seega siis ka tema õigest mõttest. Apostel Paulus räägib 2Kr 3 uue ja vana testamendi ametist, nimetades vana lepingu (ehk seaduse) ametit surma ametiks (s.7) ja uue lepingu ametit Vaimu ametiks (s.8). Surma ameti tööriistaks on kirjatäht, nimelt see kirjatäht, mis oli kirjutatud kivilauakestele (s.3), teiste sõnadega käsutäht. Sest Moosese käsk ei too elu, nagu seda teame juba eespoolseist seletustest, vaid see toob ainult surma, kuna käsk jääb ikka täitmata - ja patu palgaks on surm (Rm 6,23).

Mis elu toob, on evangeeliumi kuulutus, on uue lepingu sõna, nagu ka Jeesus ütleb selgelt oma sõnade kohta: “Need sõnad, mis mina teile räägin, on Vaim ja on elu” (Jh 6,63). Ka Rm 7,6 näidatakse kirjatähe ja Vaimu vahet, kui Paulus seal ütleb: “Et meie ju oleme surnud (ristimises maetud Jeesuse surmase), oleme me käsust lahti, milles meid kinni peeti, et meie teeniksime vaimu uues olemises ja mitte kirjatähe vanas olemises.”

Nii tähendab 2Kr 3 kirjatäht (*gramma*) Moosese käsku ja vaim (*pneuma*) Kristuse evangeeliumi³⁶ ning ei saa Pauluse sõnaga 3,6 kuidagi põhjendada, et Kirja täht ikka suretab ja Kirja Vaim teeb elavaks. Pealegi rõhutab apostel Paulus teisel just orjalikku kinnihoidmist välisest kirjakujust (*typos*), kui ta ütleb: “Teie olite patu orjad, aga nüüd olete südamest saanud kuulekaks selle õpetuse väljendusele (*typos*), mille juurde teid on juhutatud” (Rm 6,17)³⁷.

Selle Kirja vaimu pärast läkski LUTHER lahku ZWINGLIst, kui viimane tahtis Jeesuse armulaual öeldud sõnu nn. “Kirja vaimus” ümber seletada. LUTHER jäi selle juurde, et *on kirjutatud*. LUTHER ei võtnud vastu kokkuleppe kätt, vaid lükkas selle tagasi, üteldes: “Teil on *teine vaim!*”

Luterlus ei saa iial kokku leppida niisuguse vaimuga, enne-
mini ta kaob. Tema peab kinni sellest, *mis on kirjutatud*, nagu Issand Jeesuski seda tegi, kui kurat teda tuli isegi Jumala sõnaga kiusama, seda seletades omal viisil (Mt 4,1-11 Lk 4,1-13).

e) siis need, kes pühakirja kõrvale seavad **päritud õpetuse ehk traditsiooni** (nimetatud ka “suusõnaliseks õpetuseks”) ja annavad sellele autoriteetse õiguse, mõeldes päritud õpetuse all

seda, mis on saanud traditsiooniks ehk päritud õpetuseks ajaloo jooksul kirikuisade seletuste ja kirikukogude otsuste najal. Sellele õpetusele toetuvad mõlemad vanad kirikud, niihästi *katoliku kui ka ortodoksi kirik* - ja sellega nad põhjendavad oma usku Jumala Emasse, puhastustulesse, pühakute eestpalvesse jne.

Selle seisukohaga meie ei taha siin teha tegemist, sest praegu see ei kipu kuidagi luterlust segama. Ütleme ainult niipalju, et "*puhastatud katoliku usk*", s.t. *luterlus*, tunnistab ka teatavat päritud õpetust. Ta *peab kinni vanakiriku usutunnistustest*, apostlikust, Nikaia ja Athanasiuse omast, *aga kaugemale ta ei lähe*. Ja need usutunnistused ei nihuta teda ka eemale oma alusest, s. o. pühakirjast, sest nad on kooskõlas pühakirja õpetusega ja esinevad selle kõige lähema ja meelespeetavama kokkuvõttena³⁸.

Ka on luterlusel eneselgi *oma päritud õpetus*: need on tema *usutunnistuskirjad*, mis pandi kirja usupuhastuse ajal ja mis tänapäeval veel ka meie kiriku põhikirjas ehk põhimäärustes kehtivad pühakirja kõrval usualusena, kuid ikkagi ainult selle tõttu, et nad midagi muud ei sisalda kui pühakirigi ja alistuvad täielikult pühakirjale, nii et see ainuüksi jääb igas usuküsimuses viimseks otsustajaks³⁹.

f) viimaks kõik need, kes pühakirjale vastu hakates toetuvad ajaloo, aja-, maailma, rahvuse ja mõnele muule vaimule ehk maailmavaatelsele või poliitilisele voolule ja sellega püüavad korrigeerida ehk parandada või ka osaliselt kõrvale tõrjuda piiblit. Õigupoolest ei küsi niisuguste voolude pooldajad enam igavese elu ehk õndsuse tee järele, vaid mõtlevad ainult oma või oma ühiskonna mõju ja võimu suurendamisele siin maailmas. Aga me arvestame siin neidki, sest nende kaudu lasevad endid õigelt teelt kõrvale meelitada ka paljud õndsuse nõudjad.

Praegusel ajal mõjutavad eriti kristlust ja kristlikku maailma ning viivad teda piiblist eemale *kaks voolu*: ühte nimetatakse **sekularismiks** ehk "ilmalikustumisvooluks", teist **natsionalismiks** ehk rahvuslusvooluks.

Sekularism toetub kõige enam maailma arengule ja ajavoolule ehk ajavaimule ja nõuab ka kristlikus kirikus sellega kohanemist. Et ajavaimu nõuded aga lähevad lahku Jumala sõna

nõuetest ja piibel ning ajastu vaated teineteisest erinevad, siis nõutakse nende lähenemist teineteisele seletusega, et piiblil kui vana aja esindajal tuleb siin teataval määral alustuda.

Sellest vaimust on pärit näiteks nõudmine, et *naised võiksid olla kirikuõpetajaiks*, kuigi Jumala sõna seda lausa keelab: “Aga naisele ma ei luba õpetada ega valitseda mehe üle, vaid ta elagu vaikselt. Sest Aadam loodi enne, siis Eeva; ega Aadamat petetud, vaid naist peteti ja ta sattus üleastumisse, aga ta saab õndsaks lastesünnitamise läbi, kui ta jääb ususse ja armastusse ning pühitsusse mõistliku meelega” (1Tm 2,12-15). “Olgu naised koguduses vait, sest neil ei ole luba kõnelda, vaid nad olgu allaheitlikud, nõnda nagu käskki ütleb” - 1Ms 3,16 (1Kr 14,34).

Samuti nõudmised *kirikliku abielulahutuse* ja taasabiellumise kergendamise kohta, ehkki ka siin on Jumala sõnas selged juhtnöörid. Jeesus ütleb: “Igaüks, kes oma naise enesest lahutab muidu kui hooruse pärast, see teeb, et naisega abielu rikutaks, ja kes iganes lahutatud naisega abiellub, rikub abielu” (Mt 5,32). “Kas te ei ole lugenud, et Looja nad algusest lõi meheks ja naiseks, ja ütles: Seepärast inimene jätab maha oma isa ja ema ning hoiab oma naise poole, ja need kaks on üks liha? Nõnda ei ole nad siis enam kaks, vaid on üks liha. Mis nüüd Jumal on ühte pannud, seda inimene ärgu lahutagu” (Mt 19,3-9).

Tõsi ju on, et piibel ja ajavaim lähevad teineteisest suuresti lahku. Seda vahet ei saa aga üle sulatada sel teel, et piiblit käänata maailma ehk ajavaimu järgi, vaid see näitab ainult, kui kaugemale kristlik maailm on läinud Jumala sõna juhtnööri ja et ajavaimu ja piibli lähenemiseks võib olla ainult üks tee, nimelt ajavaimu ja maailma elu pööramine piibli sõna juurde tagasi⁴⁰.

Kui aga see abinõu osutub võimatuks, tuleb kristlikul kirikul ikka jääda oma teele, mida näitab Jumala sõna - ja maailma lapsi lasta minna oma teed. “*Jumala rajatud alus püsib kindlana* ja temal on see pitserimärk: Issand tunneb neid, kes on tema omad, ja - ülekohtust loobugu igaüks, kes nimetab Kristuse nime” (2Tm 2,19).

Natsionalism ehk rahvusluse vaim on teine vool, mis kipub ründama ja õõnestama piibliusku. See nähe on täiesti uus ja alles mõnekümne aastane. Praegu ta on aga muutunud ülemaailmseks ja esineb niihästi paganamail kui ka ristirahva seas, kuid igal

pool ühe ja sama näoga, mis näitab, et selle voolu taga peitub teadlik Kristuse vastane ja maailma valitsev vaim, kellest räägib ka pühakiri. Et sellel vaimul rahvusvahelisuse ehk internatsionalismi kaudu ei näi korda minevat võimu maailmas enda kätte võtta *enamluse* teel, asub ta nüüd tööle *rahvusluse* abil.

Selle vaimu püüd on usku ja ka kristlust teha rahvale rassipäraseks. Tema kõige puhtam ilming esineb rahvuse ja rahva hinge jumaldamises, mille väljenduseks võetakse abiks rahva vana paganausu elustamine. Sellel puhtal kujul on ta tõelisele kristlusele niisama vähe hädaohtlik nagu enamluse jumalatus ehk *ateism*. Küll on ta aga ohtlik seal, kus ta astub esile kristluse sõbrana ja tahab kristlust ümber kujundada rahvuse ja isamaa nimel ning heitma välja ka piiblist, mis tema arvates ei ole rassipärane.

Seal rünnatakse siis Vana Testamenti kui puht juutide raamatut ja ka Uuest Testamendist püütakse välja heita kõik, mis on juutide kirjutatud - nii et pühakirjast ei jää järele muud kui Luuka evangeelium ja Apostlite tegude raamat, mis on kreeklase kirjutatud. Sellest voolust on puhkenud Saksamaal suur võitlus usutunnistusliku kiriku ja *saksakristliku* kiriku vahel, kes nõuab kiriku saksapäramist kristluse kulul⁴¹.

Sellest voolust on pärit ka kristluse rassipäraseks muutmise püüded teiste rahvaste juures ja kiriku rahvuspärastamine kasvõi sellelgi teel, et vanade usulaulude asemele, kui need ei ole oma rahva liikmete loodud, pannakse oma meeste ja naiste tehtud laulud ka siis, kui need on endiste kõrval usuliselt tühjad.

Rahvas iseenesest on ju Jumala kingitud aare ja kristlane oskab teda hinnata ja kalliks pidada ning peab isamaa armastust Jumala sütitatud sädemeks inimhinges.

Ta laulab südamest: “Su üle Jumal valvaku,
mu kallis isamaa!”

Ja samuti: “Su valu südames mul keeb,
su õnn ja rõõm mind rõõmsaks teeb,
mu isamaa!”

Kristlik usk ei ole ju iial rahvust ja isamaa-armastust hävitanud, vaid ta on seda elustanud ja õilistanud. Samuti peab kristlik usk loomulikuks, et ta leiab igas rahvas omapärase väljenduse.

Ja seda väljendust otsib kristlik usk. Hoopis teine asi on aga see, kui rahvuse vaim ehk rahvuslus hakkab ennast laiutama ja otsima enesele tõhusamat väljendust kristliku usu kulul, asendades tema varandusi oma aseainetega, kasvõi vana paganausu aadetega - ja rahva verd ning hinge seadma Kristuse ja tema Vaimu asemel vahendajaks Jumala ja rahva vahel. Siis on seal tegemist vaimuga, mis Jumala sõnast enam ei hooli ja tahab kägistada sellele rajatud kristlikku usku, et see aga kaoks ja jätaks valitsemise rahvahinge üle tema kätte ning rahvas oleks ise oma Jumal ning austaks iseennast koos oma ajaloo ja oma muinasusuga.

Selle vastu pidagem kinni Sõnast, armsad Eesti vennad ja õed, teades et selle Sõna kalju peal on meie isamaa ja rahva tulevik kindlustatud kõige paremini - ja ära nähes, et määratseva rahvosluse kaudu pääseb maailmas võidule ainult see vool, millest tõuseb kord see Kristuse vastane, kelle ilmumisest enne selle maailma lõppu ennustab meile pühakiri.

Seepärast palugem ka koos kiriku lauljaga:

Oh Jeesus, meie juurde jää!
Päev veereb, ligi pime öö.
Siis oma *sõna valgust* ka,
oh ära lase kustuda!

Oh keela vaenlast väega
ja hoia oma sõna sa!
Üks meel, usk, lootus, õnnistus,
see olgu rahva pärandus.

Kõik uhkeid meeli keela sa,
kes võimust võtavad väega,
kes *uusi asju räägivad*
ja sinu sõna segavad.

Su sõna on su linna vall
ja kilp ja mõõk, ta varju all
su rahvas jäägu rahule
ja truuks, Issand, sinule.

N. Selnecker 1530-1592
(Uus Lauluraamat 355)

II. LUTERLUSE TUNNUSTEST

Luterluse alustest rääkides oleme juba tähelepanu juhtinud mõnedelegi tunnustele, mis iseloomustavad luteriusku teiste uskude kõrval. Aga samadel alustel, kuigi mitte nii selgesti, tahavad seista paljud kuulutajad niihästi väljaspool meie kirikut kui ka meie kiriku sees, kes siiski ei seisa kindlal piibellikul ehk luterlikul alusel - kelle vildak seisukoht aga jutluses, kõnes ja jutus ei tule nähtavale, kui kõne ei ole sattunud küsimustele, mis kohe näitaksid, et meil on ometi tegemist kuulutajaga või vennaga, kelle kuulutused võivad teisi viia ka eksiteele.

Sageli ju saame kuulda hinnanguid lahkusulistegi jutlustajate kohta: “Nad kuulutavad puhast ja õiget Jumala sõna otsekui meiegi õiged kuulutajad.” Ja see otsus võib kuulnud kuulutuse kohta olla ka täiesti õige, sest mitte kõigis usuküsimustes ei lähe uskude vaated teineteisest lahku ja eriti vähe võivad nad lahku minna jutlustes, mis kutsuvad meelesparandusele ja pöördumisele.

Seepärast tuleb ikkagi vaadata, et kuulutus oleks täiesti puhas kõigest ebapiibellikust, mis ometi mõjub kui mürk. Sest organism võib kaua aega vastu panna koos söödava toiduga kehasse sattuvatele mürkidele ja nad ära seedida, kuid viimaks ei jõua organism ometi vastu panna ja mürgid saavad võimuse. Nii võib ka õigele alusele asunud luterlane palju usulist mürki ära seedida, ilma et see tema usule midagi halba ei teeks, kuid pikapeale mõjub ka siin mürgitus ja rikub õiged usuvaated.

Ilmaasjata ei ütle apostel Paulus 1. ülestõusmispüha epistlis: “Eks teie tea, et pisut haputaigat teeb kogu taigna hapuks. Seepärast pühkige välja vana haputaigen” (1Kr 5,6-8). Ka Issand hoiatab oma jüngreid valeprohvetite eest, kes tulevad lammaste riides, kuid seestpidi on kiskjad hundid (Mt 7,15). Ja apostel Johannes manitseb mitte uskuda igat vaimu, vaid katsuda läbi, kas nad on Jumalast, “sest valeprohveteid on palju läinud maailma” (1Jh 4,1).

Seepärast ei pääse ka meie tähelepanu juhtimisest mõnele tähtsale luterluse iseärasusele, millega kooskõla puudumisest võib kergesti ära tunda, kas meil on tegemist tõelise piibelliku ja

luterliku õpetusega või mõne väära või vildaku õpetusega. Sõna-kuulutuses võib luterluse iseärasus eriti selgelt tulla nähtavale *vaates* inimese *usuelule*, nimelt tema patususele ja pühadusele ning sakramentide õpetuses eriti *vaates armulauale*, milles ükski teine usk ei seisa samal alusel luterlusega.

Meie peatume siis nende kahe vaate juures.

1. Luterluse vaade usuelule.

Kui meie nüüd usuelust kõneleme, siis mõtleme usule kitsamas mõttes, nimelt südames elavale usule, mis teeb inimese õndsaks. Meie räägime õigupoolest usule tulnud ehk Kristusesse uskujaks saanud inimese elust, sest üksnes tõeliselt usklik inimene elab usuelu ja näeb ehk kogeb kõike seda, millest ma siin juttu teen. Siin ei ole tegemist uueksündimise eelvõitlustega ega nähetega, mis puutuvad kristlase pöördumisaja kulgu, vaid uuestisündinud inimese eluga.

Kes siis seda elu ei ela ega neid elamusi ei koge, millest siin nüüd Kirja põhjal räägitakse, ei ole veel usklik selles mõttes, nagu Kiri usku mõistab. Ta ei ole veel usust õige ega armust õnnis, nagu niisugusest inimesest oli juttu juba eespool, kuigi see inimene on nende seltsis, kes endid arvavad “usklikud” olevat, peab ennast “usklikuks” ja “uuestisündinuks” ning nimetab “Jumala lapseks”.

Tõsiusklik inimene, kellest nüüd räägitakse, on siis niisugune, kes on läbi elanud meelaparanduse, pöördumise, uussünni, on õigeks mõistetud, õnnis ja Jumala laps ning on kindel ja julge lootuses jõuda Jumala auhiilgusse ehk kirkusse. Kuidas ta läbi elab need usuelu nähted, mis siin nimetatud, seda meie kõne alla ei võta: selleks kulaks ära raamat omaette. Meie vaatleme ainult seda, missugune on kristlases tema uus elu, mis algab peale pöördumise nähteid, sest just selle kohta lähevad inimeste usu- lised vaated kõige enam lahku. Samuti on luterlik ehk puhtpiibellik seisukoht neis küsimustes praegu väga tumestatud.

Mõtete lahkuminekuud uue elu kohta sõltuvad küll muidugi suurelt osalt ka asjaolust, et arusaamine sellest, mis on ärkamine, mee- leparandus, pöördumine, pattude andekssaamine, uus-

sünd, õigeksmõistmine, õndsus, jumalalapse seisus ja muud usulised nähted, ei ole küllalt selge - kõige enam aga siiski suhtumisest Jumal sõnasse ja sellesse, mis seal on öeldud uue elu kohta. Sest Jumala sõnas on sellest kirjutatud küllalt selgesti, nii et usuelu küsimusest saab kõnelda ja seda elu vaadelda ka väljaspool seost sellele elule eelnevate nähetega. Usuelu me nimetame aga selle järgi, missugusest vaatekohast me seda vaatleme, vahel usueluks, vahel uueks eluks, vahel pühitsuseluks ehk pühaks eluks, vahel lihtsalt ristiinimese eluks. Ka usuvõitluseks, nagu seda teevad meie piibel ja usulised raamatud, nende seas ka lauluraamat, kust me näiteks loeme järgmist:

*Uut elu võta alata
ja patuhauast tõuse,
nüüd usujooksmist alga sa
ja vaata taeva poole.
Ja otsi, mis on üleval,
kus Jeesus on ja *ela teal*
*kui ristiinimene.**

L. Laurenti 1660-1722
(Uus Lauluraamat nr 207)

Asja juurde asudes ütleme kõigepealt, et kõige segavam vaeleusaamine uue elu kohta tekib sellest, et ei tehta õiget vahet *meis peale uussüüdi kokkujääva vana ja uue inimese vahel*. Ollakse suuremalt jaolt arvamusel, et meie vana inimene, meie patune liha, saab uussünnis samuti kuidagi uueks ja omandab uue jõu. Seda nimelt ei ole. Meie liha, meie vana Adam, meie "mina", meie patune süda jääb uussünnis täiesti samaks, mis ta oli ennegi. Temas ei muutu midagi, ta saab uueks alles ihuliku surma ja ülestõusmise teel - siis, kui uus inimene tema eluajal oli tema sees tärganud.

"Mis lihast on sündinud, on liha", ütleb Jeesus (Jh 3,6). Ja: "liha ja veri ei või pärida Jumala riiki", ütleb apostel Paulus (1Kr 15,55). *Uuestisüündinu* ei ole mitte ümbertehtud endine vana inimene, vaid ta *on täiesti uus loodu, koguni teine ja uus inimene*, kelle Püha Vaim on sünnitanud ehk loonud Jumala sõna läbi. "Kui keegi on Kristuses, siis ta on uus loodu: vana on

möödunud, vaata, uus on tekkinud” (2Kr 5,17). Ta ainult elab vana sees ja võitleb temaga.

Uus elu avaldub just *uue inimese alatises võitluses vana vastu ja võidusaamises* ja valitsemises tema üle. Vana aga ei sure enne kui ihulikus surmas ja hakkab alatasa uuele ka vastu. Seepärast ongi tarvis vana inimest iga päev risti lüüa, iga päev uputada, iga päev suretada.

Et lugu on nõnda näitab meile kõige selgemini apostel Paulus **Rm 7** ja **Gl 5**⁴².

Eespool juba ütlesime, et Rm 7 ei kirjelda oma hinge lugu mitte veel pöördumata Saulus, vaid uuestisündinud Paulus (vt I,A4). Uue inimesena ütleb ta oma liha ehk vana inimese kohta: “Ma tean, et minu sees, see on minu liha sees, ei ela head. Tahet mul on aga head teha ma ei suuda” (7,18). Siin Paulus räägib tahtest, mis on uuel inimesel, kes ei oskagi muud tahta kui seda, mida tahab ka Kristus - ja sellele uuele kõlbmatust “minast”, kellel ei ole mingisugust jõudu hea jaoks ja kes seega on uue inimesega vastupanija vahekorras.

Paulus ütleb edasi: “Nii ma leian enese sees käsu, et tahtes teha head, on mulle omane teha kurja. Sest mul on hea meel *Jumala käsust* seespidise inimese poolest, kuid ma tunnen oma liikmetes *teist käsku*, mis paneb vastu mu (uue inimese) mõistuse käsule ja võtab mind vangi patu käsu alla, mis on mu liikmetes” (7,21-23). Ja lõppotsust tehes ta ütleb: “Niisiis ma orjan oma mõistusega *Jumala käsku*, aga lihaga *patu käsku*” (7,25).

Gl 5 räägib Paulus samast asjast, tarvitades vana inimese tähistamiseks sõna “*liha*” ja uue tähistamiseks sõna “*Vaim*”. Ta ütleb: “Liha himustab Vaimu vastu ja Vaim liha vastu, aga need on teineteise vastu, et teie ei teeks seda, mida te tahate” (5,17). Liha ja Vaimu võitlusest ja nimelt Vaimu võidust liha üle räägib Paulus ka veel **Rm 8**, öeldes seal, et “Elu Vaimu käsk Kristuses Jeesuses on sind vabastanud patu ja surma käsust” (s.2) - ja manitsedes roomlasi käimisele Vaimu järgi, üteldes: “Teie ei ole liha sees, vaid Vaimu sees, kui Jumala Vaim elab teie sees. Aga kellel ei ole Kristuse Vaimu, see ei ole tema päralt” (s.9).

Kõigist neist sõnadest selgub, et usuelu ehk ristiinimese elu, kes käib õndsuse teed, on alatine ja lakkamatu võitlus meie sees

uue ja vana inimese vahel, aga ka alatine võidusaamine Jeesuse Kristuse läbi. Sellest järgneb:

esiteks, et *inimene ei saa iialgi patust lahti* siin elus selles mõttes, et tema lihas ei oleks enam pattu ehk patuhimusid. Ei, need jäävad ja teevad inimesele alalõpmata tüli. Nad võivad lakata ainult siis, kui hingevaenlane neist vabastab inimese, et oma kasuks lõpetada võitlust uue ja vana inimese vahel, kes on ju kuradi sünnitis selles mõttes, et kurat on tema liha läbinisti ära mürgitanud patuga, nii et sellest muud ei saa kui surmaohver.

teiseks, et usklikele *inimesele jääb alatine patutunne* ja patuvalu, mis on küll teine kui pöördumise ja uussünni patuvalu, aga siiski rõhub inimese vahel sügavalt maha, eriti kui ta ei suuda nii püha elu elada nagu ta tahab.

Selles valus hüüabki Paulus Rm 7 lõpus: “Oh mind viletsat inimest! Kes päästab mu sellest surma ihust?” (s.24). Aga sealsamas teab ta siiski, et võit on tema käes, kui ta otsekohe hõiskab: “Tänu olgu Jumalale Jeesuse Kristuse, meie Issanda läbi!” (s.25). Sest patust saame meie lahti nii, et oleme lahti patusüüst ja ei lähe kohtu alla, kuigi me veel teeme pattu. Meie süü on Jeesuse peal. Paulus ütleb Rm 8 alguses: “Ei ole siis mingisugust hukkamõistmist neile, kes on Jeesuses Kristuses, kes ei käi liha järele, vaid Vaimu järele” (s. 1 ja 4)⁴³.

Eksiteel on siis kõik need, kes arvavad ja ütlevad, et nad enam ei tee pattu ja et neil ei ole ka patutunnet. Pean kurvalt kaasa tundes mõtlema ühele ristiniimese elu elada püüdvale baptisti õele, kes ütles mulle ühe palvetunni järel, kus ma rääkisin patutunde kasvamisest koos armutunde kasvamisega ja ümberpöörduvalt: “Õpetaja, teist saaks varsti tõesti üks armas Jumala laps, kui teie aga lahti saaksite patutundest!” Sest patutundest lahti saades ei otsi ju meie enam armu, vaid meil on käes oma õigus, millega me aga taevariiki ei kõlba.

Tuletame meelde kuningliku pulma lugu, kus heideti välja mees, kes tahtis seal olla oma õiguse kuuega (Mt 22,1-14). Uue inimese elu peab jääma ikka neisse rööbastesse, millest laulab krahv N. L. v. ZINZENDORF:

Nüüd Talle armust elan ma
ta teenistuses rõõmuga.
*Ja sõdin vapralt patuga,
ei eksi enam meelega.*

Nicolaus Ludwig Graf von Zinzendorf 1700-1760
(Uus Lauluraamat nr 412)

Pühitsuselu ja püha elu ei ole seega mitte täielikult patuta elu, vaid elu alatises pattude andekssaamises. Meie pühitsus on Kristus, kelles meil on lunastus tema vere läbi, mis teeb meid alati puhtaks kõigest patust. Taaveti sool, s. o. Kristuse lastel, ja Jeruusalemma rahval, s. o. pühal kirikul, on sellel ajal, s. o. Kristuse valitsuse päevil ja tema riigis siin maa peal avatud allikas patust ja roojusest puhastamise tarvis - nii loeme Sk 13,1. Sealt tuleb meie alatine pühitsus ja püha elu, mitte meist enestest, meie vanast inimesest, kes iialgi ei saa uueks.

Pidagem ikka silmas, et uuestisündinud inimene on *kaks inimest: vana ja uus*. Vanas elab patt. Tema ei tohi ütelda: “Mul ei ole pattu!” Sest nagu öeldakse **1Jh kirjas**: “Kui meie ütleme, et meil ei ole pattu, siis me petame iseendid ja tõde ei ole meie sees” **(1,8)**. Uues inimeses elab aga Kristus, kes ei tee pattu. Uue inimese kohta kehtib sõna: “Ükski, kes on Jumalast sündinud, ei tee pattu, sest tema seeme (Kristus) jääb tema sisse ja ta ei või pattu teha, sest ta on Jumalast sündinud” **(3,9)**⁴⁴.

Uue ja vana inimese vahekorra selgituseks ja seega usuelust paremaks arusaamiseks esitan selle küsimuse lõpetamiseks veel ühe pildi, mille krahv ZINZENDORFi järglane Herrnhuti vennastekoguduses, August Gottlieb SPANGENBERG on toonud oma palmipuudepüha jutluses. Ta võrdleb seal vana inimest emaesliga, kelle jüngrid tõid Jeesuse juurde, ja uut inimest säluga, kes oli selle emaesli varss ja toodi ka koos emaga Jeesuse juurde. Jeesus ei istunud vana emaesli selga, sest ta ei käi iial vana inimesega, vaid ta istus noore sälu selga, sest ta käib ikka uue inimesega. “Aga kuhu jäi vana eesel, kui Jeesus sõitis säluga Jeruusalemma?” - küsib SPANGENBERG. Ja vastab: “See pidi säluga kaasa kõmpima - ja kui ta ei tahtnud, anti talle valu!”

Nii on lugu vana inimesega, kui Jeesus uuega edasi läheb: ta peab kaasas käima - ja kui ta ei taha, peab talle valu antama. Uus inimene peab valitsema vana üle ega tohi tal lasta teha, mida ta tahab. Kõige enam peab uus inimene valvama selle järele, et vana inimese patuhimud ei saaks patutegudeks. Kui aga vana inimene siiski vahel kuidagi aisade vahelt välja hüppab, ei ole asi sellega veel rikkis. Meie ei tohi pattu teha, aga “kui keegi (liha nõtrusest siiski) teeb pattu, siis on meil eestkostja Jumala juures, Jeesus Kristus, kes on õige. Ja tema on meie pattude lepitus” (**1Jh 2,1-2**).

Hukka läheme aga kindlasti siis, kui me vanale inimesele, s.o. oma lihale vabaduse anname ja *meelega pattu teeme*. “Sest on võimatu neid, kes korra olid valgustatud ning maitseid taevalist andi ja said osa Pühast Vaimust ... ja siis ära taganesid, uuesti tuua meelearandusele” - öeldakse **Hb kirjas (6,4-6)**. Ja edasi öeldakse seal: “Sest kui me meelega pattu teeme, pärast seda kui oleme saanud tõe tunnetuse, ei jää enam (Kristuse) ohvrit (meie jaoks) üle pattude eest, vaid hirmus kohtu ja tulise viha ootamine, mis tahab ära süüa vastupanijad” (**10,26-27**).

Kristuse pääste, vereohver igäühe hinge jaoks, on ühekordne. On see kord omandatud ja ära tarvitatud, ei jää uuestilangemise korral enam midagi üle selleks, et veel pääseda. Siis on tehtud *patt Püha Vaimu vastu*, mida ei anta andeks (vt Mt 12,31-32 2Pt 2,20 1Jh 5,16). Seda pattu saab aga tõesti ka teha ainult tõeliselt usklikeks saanud inimene. Seda ütleb Kiri hoiatuseks neile usklikele, kes oma kergemeelsuses arvavad võivat armuga ja patuga mängida selles mõttes, et usklikele pattu ei arvata süüks või et usklike teod ei saa olla patud⁴⁵. Igatahes tuleb patu, armu ja elu pühitsuse mõisteid võtta väga tõsiselt ja õndsust taga nõuda kartuse ja värinaga.

Olgu sellest küllalt usuelu seisukorra kohta tõelises ristiniimeses, et ära tunda, kes sellest rääkides on õigel Kirja seisukohal ja kes mitte.

2. Luterluse vaade armulauale.

Vaade armulauale on alati kõige teravam vahetegija üksikute usutunnistuste vahel ja eriti on ta seda luteri ja kõigi teiste

uskude suhtes. Kui me siin aga tähelepanu juhime armulauale, ei mõtle me esile tuua kogu luterlikku õpetust armulauast, vaid piirdume ainult nende kahe tunnusjoonega, mis armulauaõpetuses on vahettegevad luteriusu ja muude uskude armulauaõpetuste vahel.

Üks neist tunnusjoontest käsitleb armulaua *otstarvet*, teine armulaua *sisu*.

a) Armulaua otstarve.

Armulaua ülimaks otstarbeks on luterliku õpetuse järgi pattude andeksandmine, vastavalt Jeesuse seadmissõnadele: “See on minu veri, uue lepingu veri, mis paljude eest ära valatakse pattude andeksandmiseks” (Mt 26,28).

Niisugusest otstarbest - hoolimata sellest, et see on selgesti väljendatud pühakirjas - ei taha muidugi kuulda kõigepealt need, kes usuvad, et usklik inimene saab olla ilma patuta ja et temal, kui talle kord on patud andeks antud, ei ole enam tarvis pattude andeksandmist otsida. Needsamad on siis ka arvamusel, et armulaud on üksnes õigete jaoks ja et sellest ei tohi osa võtta need, kes ei ole veel patust lahti saanud.

Nemad nurisevad siis ka selle üle, miks lastakse kirikus kõiki ühtemoodi tulla armulauale ning vahet ei tehta õigete ja patuste vahel. Nii nurisesid juba variserid ja kirjatundjad Jeesuse üle, miks tema oli koos patuste ja tõlneritega - ja ütlesid: “See võtab patuseid vastu ja sööb koos nendega” (Lk 15,1-2). Pattude andekssaamise eitajad armulauas seavad selle sakramendi otstarbeks üksnes Jeesuse mälestamise, muidugi vastavalt Jeesuse sõnale: “Seda tehke minu mälestuseks” (Lk 22,19).

Pattude andekssaamist eitavad aga ka need, kellel üldse ei ole huvi pattude andekssaamise vastu ja kõige vähem seda veel sõltuvaks tahavad teha Jeesuse verest - või kes pattude andekssaamist armulauas peavad ülearuseks, sest pattude andekssaamise jaoks on ju teisi vahendeid, nagu näiteks piht ja palve. Ka nende arvates ei olevat armulaual muud otstarvet kui Jeesuse surma mälestamine tema austajate poolt.

Nende väärkäsitluste vastu on Kirja põhjal ütelda järgmist:

1) Kogu oma *tegevuse* ja kõigi oma *seadmiste otstarbeks* pole Kristus pidanud *muud kui pattude andeksandmist*. Sest ta ei olnud ju tulnud maa peale muu sihiga kui päästa inimesi patust ja teha neid õndsaks⁴⁶. Ja kui meie ka usklikud ja pühad olles oleme ometi lakkamatult patused oma liha pärast, siis ei lähegi meile muud tarvis kui alatist pattude andeksandmist. Et me seda võimalikult rohkesti vastu võtaksime, annab Jeesus seda meile mitmel kujul, otsekui tark arst annab ühte ja sama rohtu haigele mitmel kujul või nagu mõistlik perenaine teeb ühest ja samast aimest mitmesugust rooga, et sööja ära ei tüdineks.

Kui näiteks arst ühele haigele, kelle haiguse vastu on olemas ainult üks rohi, mis selle terveks teeb, annab alguses seda rohtu herneste ehk terakeste kujul ja haige need on ära tarvitanud ning tuleb arsti juurde kaevates, et see rohi pole tervist toonud, paludes teist rohtu, siis arst, kuna olemuslikult teist rohtu polegi, annab haigele ikkagi sama rohtu, aga hoopis teisel kujul, näiteks vedelikuna pudelikeses, et haige seda parema meelega vastu võtaks otsekui midagi uut. Ja kui jälle tuleb too haige sama jutuga, et seegi rohi pole aidanud, annab arst temale sama rohtu jällegi muul kujul, vahest salvina sissehõõrumiseks või süstib selle temale verre.

Just nii ei anna Jeesus kui hinge arst meile ka muud meie haiguse, s.o. patu vastu rohuks kui ikka üht, nimelt oma verd, mis teeb meid puhtaks kõigest patust. Nii saadab meile *ristimine* pattude andeksandmist, nii on *jutlus* armukuulutus, mis peab pattude andeksandmise tooma kuulajaile. Nii võime sedasama saada *palves*, nii pakutakse meile pattude andekssaamist *pihis* ja nii ei anta meile ka *armulauas* midagi muud kui pattude andekssaamist.

Kõigis neis *viies talituses* (ristimises, sõnakuulutuses, palves, pihis, armulauas) esineb Kristuse liha ja veri, olles piltlikult öeldes need viis leiba, millega tema toidab rahvahulki. Neljas esimeses esineb see liha ja veri küll ainult vaimulikult, kuid viimases, s.o. armulauas, ka ihulikult.

Me räägime siin Jeesuse liha ja vere vaimulikust söömisest ja joomisest Jeesuse enese seletuse põhjal **Jh 6**, mis Martin LUTHERi ja teiste usupuhastuse aja luterlike õpetajate järgi ei

räägi mitte armulauast, kus meile jagatakse Kristuse tõelist ihu ja verd ja meie seda oma suuga vastu võtame, vaid seletab meile Jeesuse Kristuse vastuvõtmist usus ehk tema liha vaimulikku söömist.

Kui Jeesus oli nimelt imelisel viisil söötnud 5000. meest koos nende naiste ja lastega, tekkis pärast Jeesuse ja rahva vahel kõnelus, milles Jeesus ütles: “Te ei otsi mind sellepärast, et te nägite imetähti, vaid et te sõite leiba ja teie kõhud said täis. Ärge hoolige roast, mis kaob, vaid roast, mis jääb igavesse ellu, mille Inimese Poeg teile tahab anda” (s.26-27). Ja siis Jeesus nimetab *ennast eluleivaks*, mis on igavese elu jaoks (s.35), ja *usku temasse* selleks, mida tahab meilt Jumal (s.40).

Kogu loo ehk peatüki seosest saab meile selgeks, et Jeesus räägib siin *söömise ja joomise võrdkuju* ehk pildi kaudu *usust* omaenese isikusse, nagu ütlevad ta sõnad: “Kes tuleb minu juurde, see ei näe nälga, ja kes minusse usub, sellele ei tule iial janu” (s.35). Kui siis juutide arusaamisse ei taha mahtuda mõte, et Joosepi poeg, kelle isa ja ema nad tunnevad, on taevast tulnud eluleib, ei võta Jeesus oma sõnu tagasi, vaid väljendab ennast veel teravamalt, öeldes et *leib*, mida tema annab, *on tema liha*, mille ta annab maailma elu eest (s.51).

Kui selle sõna peale juudid isekeskis riidu lähevad ja siis alles õigupoolest suur nurin tõuseb Jeesuse vastu, läheb Jeesus oma kõnes veelgi teravamaks ja ütleb juutidele: “Kui teie ei söö Inimese Poja liha ega joo tema verd, siis ei ole elu teie sees” (s.53). Oma kõnet kokku võttes ütleb Jeesus siis veel, et *teda tuleb süüa* (s.57) ja et see on leib taevast - mitte aga manna, mida andis Jumal kõrbes ja millisest toidust hoolimata nende vanemad ikkagi surid.

Nii räägib kogu Jh 6 vaimulikust Kristuse liha ja vere söömisest, nimelt usust temasse, mistõttu ei saa seda, mis selles peatükis on öeldud, võtta otseses mõttes seletusena armulaua kohta. Ei olnud ju siis Jeesus ka oma jüngritele veel midagi rääkinud armulauast. Jh 6 - ütleb LUTHER - räägib *vaimulikust* armulauast, *mitte suuga vastuvõetavast* Kristuse lihast ja verest, mis on taevalise armulaua oluline tunnus. Aga Kristuse tõelise ihu ja vere vastuvõtmine armulaual on omakorda ka vaimulik

söömine ja joomine südameusu kinnitamiseks, mida toob pattude andekssaamine⁴⁷.

Nii toidab meid Jeesus kui hea karjane (Jh 10,11-18) alati kõige paremaga ja õigupoolest ainsama hinge toiduga, s.o. oma liha ja verega, mida ta meile lauale paneb küll sõnas, küll sakramendis, et me võiksime laulda koos Taavetiga: “Sa katad mu ette laua” (Ps 23,5). Ja kõige selle toitmise sihiks ei ole muud kui meie hinge ravimine, s.o. pattude andeksandmine.

Sellele peaesmärgile - eriti armulaual - viib ju meid ka LUTHERi *Väike Katekismus*, kus küsimusele: “Kuidas võib ihulik söömine ja joomine teha nii suuri asju?” - vastatakse: “Söömine ja joomine ei tee seda muidugi mitte, vaid need sõnad, mis siin seisavad: *teie eest antud ja valatud pattude andeksandmiseks*. Need sõnad on ihuliku söömise ja joomise juures peasjaks sakramendis. Ja kes neid sõnu usub, sellel on, mida nad ütlevad ja nii nagu nad lausuvad, nimelt *pattude andeksandmine*” (V peatükk).

Ka Martin LUTHERi “Kristlikes küsimustes” leiame küsimuse: “Mispärast sa tuled armulauale?” Ja vastuse: “Selleks, et ma õpiksin uskuma, et Kristus on surnud oma suurest armastusest *minu pattude pärast*”⁴⁸.

Nii on selge, et armulaua, nagu ka kõigi armuvahendite peaotstarve on *pattude andeksandmine* - ja et kõik, kes seda ei tunnusta, ei ole tõelised luterlased.

2) Ka Jeesuse sõnad: “Seda tehke minu mälestuseks” (Lk 22,19), viivad meid samale otsusele. Tõesti, mitte Jeesusel ei ole tarvis meie mälestustalitust, vaid meil endil. Ei ole õigust rääkida “*mälestussöömaajast*” Jeesuse mõttes muil kui üksnes neil, kes seal meelde tuletavad oma pattu, mille pärast Jeesus Kristus oma vere valas. Muud mälestuspõhjused on kõik inimeste oma mõistuse leiutised. Apostel Paulus ütleb: “Nii sagedasti kui te sellest leivast sööte ja sellest karikast joote, te kuulutate Issanda surma, kuni tema tuleb” (1Kr 11,26). Mis on meil aga muud sellest surmast kuulutada kui seda, et see surm on surdud meie pattude pärast?

3) Et aga armulaud oleks *ainult* “õigete” jaoks, on kõige vildakam valeusuline seletus. Esimeses armulauas istusid koos Jeesusega patused inimesed, kellest meie teada Toomas oli uskmatu, Peetrus salgaja ja Juudas äraandja. Et viimane seda oli, teadis Jeesus, aga ei ajanud teda ometi ära, vaid andis ka temale süüa armulaua leiba ja juua veini. Et Juudas armulauast osa võttis ja osa sai, selles ei saa olla mingisugust kahtlust, sest pühakiri ütleb seda meile liigagi selgelt. Sealt me loeme, et Jeesus ütles otse armulauda jagades: “Vaata, äraandja käsi *on minuga lauas*” (Lk 22,19-21)⁴⁹.

b) Armulaua sisu.

Veel selgemini kui vaade armulaua otstarbele teeb vaade *armulaua sisule* vahet luterli- ja muu-usuliste armulauakäsitluste vahel. Ei kattu ühegi teise kiriku ega ususekti vaade luterliku vaatega selle kohta, mida meile armulaual antakse meie usu kinnitamiseks pattude andeksandmisse.

On ainult kolm võimalust seletada leiva ja veini esinemist ning Kristuse ihu ja vere ligiolemist armulaual. Lähtudes seadmissõnadest (Mk 14,22-25 Mt 26,26-29 Lk 22,15-20 1Kr 11,23-26), kus Jeesus ütleb leiba jagades: “Võtke sööge, see on minu ihu”, ja karikat jagades: “Võtke jooge, see on minu veri” - seletavad

ühed, et seadmissõnade kaudu muutub leib armulaual Issanda tõeliseks ihuks ja vein karikas tõeliseks Issanda vereks, nii et altarul, vaatamata leiva ja veini välise kuju säilimisele, ei leidu muud kui ainult need kaks asja: Kristuse ihu ja Kristuse veri (nn. *transsubstantsiatsiooni* e. substantsi muutumise õpetus).

teised, et leib ja vein ainult tähendavat Kristuse ihu ja verd, kuna tõepoolest seda ihu ja verd seal ei olevat (*sümbolistlik* käsitlus armulauast).

kolmandad, et armulaual on olemas kõik neli nimetatud asja, nimelt leib, vein, Kristuse ihu ja Kristuse veri (nn. *konsubstantsiatsiooni* e. koosolevate substantside õpetus).

Esimesse rühma kuuluvad kõigepealt *katoliiklased*, kes kord õnnistatud leiba ja veini peavad Kristuse ihuks ja vereks ning

ühtlasi seda ka kannavad ja lasevad inimesi seda kummardada. Aga ka *ortodoksid*, kes küll Kristuse ihu ja verd nii ei kummarda, aga siiski ihu ja vere esinemist armulaual seletavad peaaegu samal viisil kui roomakatoliiklased.

Teise rühma kuuluvad ZWINGLI ja CALVINi õpetuse esindajad (nn. *kalvinistid*), eelkõige reformeeritud kirik, seejärel aga kõik muud evangeelsed ja protestantlikud ususektid ja lahkused, kes kõik leiva ja veini seletavad võrdkujudeks ehk sümboliteks ja ühtlasi ka peaaegu kõik eitavad pattude andeksandmise otstarvet.

Kolmandasse rühma jääb *luterlus* peaaegu üksi. Tema ei poolda roomakatoliku vaadet, mis ütleb, et armulaual peale õnnistamist ei leidu enam leiba ega veini, vaid ainult Kristuse ihu ja veri - ega ka reformeeritute vaadet, mis ütleb, et armulaual ei leidu üldsegi Kristuse ihu ega verd.

Luterlus tunnistab, et armulaua koosseisu kuuluvad oluliselt *neli asja*, nimelt leib ja viin ning Kristuse ihu ja veri. Nii nagu ütleb ka LUTHERi *Väike Katekismus* armulaua ehk altarisakramendi kohta: “See on meie Issanda Jeesuse Kristuse tõeline ihu ja veri, mida Kristus ise meile, kristlastele, on seadnud söömiseks ja joomiseks leiva ja veini näol” (V peatükk). Samuti võib öelda “leivaga ja veiniga” ehk “leivas ja veinis” ehk “leiva ja veini sees” - või nagu varemalt öeldi: “leiva ja veini all” või “seas” (*unter*)⁵⁰.

Luterliku seletuse järgi ei sünni altarisakramendis leiva ja viinaga mingisugust muutust, vaid leib ja vein jäävad selleks, mis nad on. Ainult siis, kui lauajagaja ütleb Kristuse sõnu: “võtke sööge” ja “võtke jooge” - annab Kristus ise nägemata kombel igale laualolijale süüa ja juua oma tõelist ihu ja verd. Nii on leib ja vein ainult astjateks, milledega ehk milledes Kristus tänapäevalgi oma ihu ja verd edasi annab, samuti nagu esimesel armulaual.

Sellest vaatest me peame kinni eriti ZWINGLI ja CALVINi vaadetele toetujate vastu, kes Jeesuse sõnu: “see on minu ihu” ja “see on minu veri” - seletavad nii, et leib *tähendavat* Kristuse ihu ja vein *tähendavat* Kristuse verd. Selle vastu näitas LUTHER ZWINGLile keele tegeliku tarvitamise põhjal, et edasi andes

mõnda asja, mida saab edasi anda ainult teise asja varal ehk astjaga, pakume me ainult astjat, kuigi nimetame antavat asja. Nii näiteks vett andes ütleme: “Võta, siin on vesi” - ent anname teisele ometi kätte klaasi või toobi, sest vett ei saa edasi anda teisiti kui astjaga. Just nii annab Issand Kristus armulaual edasi oma ihu ja verd, et ta nähtavalt leiba andes annab koos leivaga ka oma ihu ja karikat andes annab koos veiniga oma verd⁵¹.

Pikemalt seda asja seletada pole tarvis⁵². Küll on aga tarvis siin pidada silmas, et meil nende puhul, kes salgavad Kristuse ihu ja vere esinemist ja selle jagamist armulaual, on tegemist Kristuse vastase vaimuga, keda apostel Johannes käsib ära tunda sellest, et ta salgab *Kristuse tulemist lihas* (1Jh 4,1-3).

Kristuse vastane vaim ei tegutse ju ainult Kristuse salgajates, vaid ka Kristuse tunnistajates, nagu me näeme Peetrusest, kes küll tunnistas Jeesusele: “Sina oled Kristus, elava Jumala Poeg” (Mt 16,16), kuid kelle seest Kristuse vastane vaim nii nähtavale tuli, et Kristus temale pidi ütlema: “Tagane minust, saatan, sest sa ei mõtle sellele, mis on Jumala, vaid mis on inimeste meelt mööda” (Mt 16,21-23).

Kurat kui kaval sõjamees on võitluses Kristuse riigiga rahul ka sellega, kui ta uskliku ja uskutunnistaja südames omale saab hoida ühe nurgakesegi ja sealt oma eksitustööd teha ümbruskonna teiste inimeste kallal. Ta lepiub juba sellegagi, kui ta oma asukoha peremeest täiesti ei saa oma poole võita, vaid peab ta jätma Jumalale. Üksnes nii on seletatavad apostel Pauluse sõnad 1Kr 3,11-15, kus on öeldud mõnesugusest ehitusest, mis on rajatud Kristusele kui alusele, et see ära põleb, kuigi *ehitaja ise pääseb*, aga ometi otsekui läbi tule.

Seepärast on väga tähtis, et me endid rajame ainult puhtale õpetusele ja ühtegi südamesoppi ei jäta kuradi asupaigaks, et ta sinna omale töötoa sisse seaks. Meie tahame olla õiged piibelliku, õige luterliku usu tunnistajad. Ebaluterlasi aga saame kõige kergemini ja kõige rutemini ära tunda sellest, kui me paneme tähele, mida nad arvavad pattude andekssaamisest ja Kristuse tõelise ihu ja vere esinemisest armulaual.

Kristuse ihu ja vere esinemisest armulaual peame meie aga kinni samal põhjusel kui LUTHER ZWINGLI vastu Marburgi

kõneluses a. 1529, nimelt et **on kirjutatud**: “*See on minu ihu*” ja “*see on minu veri*”. Luteriusk peab kinni Jumala oma sõnadest⁵³. Meie põhineme Sõnal ja jääme püsima, sest *Jumala sõna püsib*.

Eks meile Sõna seisma jää,
ehk turtsugu nad vihast?
Ei Jeesu kirik hukka läe,
mis alustud ta Vaimust.

Martin Luther 1483-1546
(Uus Lauluraamat nr 369)
(Kiriku Laulu- ja Palveraamat nr 163)

3. Luterliku kiriku usutunnistuskirjadest

Kõik kristlikud kirikud, kogudused, usuühingud ja muud rühmitused tahavad, kui mitte täielikult või ainuüksi, siis ometi peamiselt rajaneda oma õpetuses Jumala Sõnale ehk piiblile. Eriti püüavad sellel seista kõik evangeelsed usurühmad, see on: luterlik kirik, reformeeritud (ZWINGLI ja CALVINi õpetusele rajatud) kirik ning viimasest võrsunud väiksemad kirikud ja uskkonnad, nagu baptistid, metodistid, evangeeliumi kristlased, adventistid jt. Vahe kõigi nende uskude vahel ei peitu mitte põhialuses, s.o. Jumala Sõnas ehk piiblis, vaid selles, kuidas seda alust käsitletakse ehk - teisisõnu - kuidas kirikus või koguduses õpetatakse.

Apostlite ajast peale on kristlikus koguduses nõutud puhast ja üksmeelset õpetust (1Kr 1,10 Fl 3,16) ja on võideldud vale ja segase õpetuse vastu (1Kr 11,18 Gl 1,6-9 1Tm 4,1). Võitlusest segase õpetuse vastu on tekkinud ka evangeelne luterlik kirik, kelle ülim aare on *puhas õpetus* ehk *õige dogma*. Usuõpetused ehk - kreeka keeli - dogmad on piiblis leiduvate usutõdede kokkuvõtted. Need võivad olla väljendatud lühemalt või pikemalt.

Vanas kirikus tekkisid õigete dogmade kaitseks lühikesed usutunnistused ehk usu *sümbolid*. Sümbol on kreekakeelne sõna ja tähendab “tunnussõna”, s.t. kõigepealt sõna, millele kui tunnusmärgile on kokku lepitud ja millest saab ära tunda sõpra ehk oma inimest vastaste ja vaenlaste seas. Selle sõna (sümbol)

otsene tähendus on: ühteheit, ühtehoid, ühtekuuluvus, kooskõla (tegusõnast *symballein* “ühte heitma”). Sümboli sõnadega sai kergesti kindlaks teha, kas ka uskkonnad on ühest liigist ja kuuluvad ühte. Sümbolit loeti usulistel koosolekutel tunnistuseks, et kõik koosolijad kuuluvad ühte.

Meie tarvitame sõna “sümbol” asemel “*usutunnistus*”. Ja vanast kirikust oleme pärinud kolm sümbolit ehk tunnistust. Need on: *Apostlik usutunnistus*, *Nikaia usutunnistus* ja *Athanasiause usutunnistus*. Kõik nad on tekkinud võitluses õige usu eest.

Nikaia usutunnistus on ainult pikendatud apostlik usutunnistus. Temast kostavad meile praegugi kõrvu laused, mis seati valeõpetaja ARIUSE vastu Kristuse jumaliku olemuse kaitseks (a. 325) - nagu sõnad: “sündinud, ei mitte loodud, olemuselt ühtne Isaga” jne.

Athanasiause usutunnistus on jälle sihitud Jumala kolmainuse salgajate vastu.

Apostlikku usutunnistust loetakse meil harilikel jumalateenistustel, Nikaia oma suurtel pühadel, Athanasiause oma praegu kahjuks ei tarvitata - sobiks lugeda kolmainu pühal⁵⁴.

Nagu vanas kirikus tekkisid võitlustes õigete dogmade eest ülalnimetatud ususümbolid, nii tekkisid usupuhastuse päevil luterluses pikemad usutunnistused ehk usutunnistuskirjad, mis seati vastu katoliku ja reformeeritud kirikute piibellikult võõrastele õpetustele.

Nii tekkisid:

1. ja 2. Martin LUTHERi *Väike ja Suur Katekismus* (a. 1529) - esimene päheõppimiseks lastele ja täisealistele (ristiusu viis peatükki), teine õpetajaile.

3. *Augsburgi usutunnistus* (1530), mille kirjutas Philipp MELANCHTHON ja mis esitati Augsburgi riigipäevale luteriusu kaitseks.

4. *Apoloogia* ehk Augsburgi usutunnistuse “Kaitsekiri”, mis seletab ja täiendab seda usutunnistust katoliiklaste vastu.

5. Martin LUTHERi kirjutatud “Ristiusu õpetused, mis pidid esitatama Mantua kirikukogule” (1537) ja mida kutsutakse nende kirjutamiskoha järgi *Schmalkaldia artikliteks*.

6. Philipp MELANCHTHONi traktaat “Paavsti võimust ja primaadist” (1537).

7. Konkordiavormel ehk “Üksmeelne õpetus”, mis tekkis peale LUTHERi surma (1546) vallapääsenud usuvõitlusest luterlaste ja kalvinistide vahel.

Kõik need 7 usutunnistuskirja koguti kokku ja anti välja Augsburgi usutunnistuse esitamise 50. juubeliks 25. juunil 1580 *Konkordia* ehk “Üksmeele raamatu” nime all, mis sisaldab ka kolm vanakiriku usutunnistust (Apostliku, Nikaia ja Athanasiususe). Nad kõik omavad luterlikus kirikus sümbolite tähendust. Meie Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus kehtivad nad kõik õige usuõpetuse normidena, nagu näitavad kiriku seadused⁵⁵.

Kahjuks tuntakse neid usutunnistuskirju, nii meil kui ka kogu luterlikus kirikus, väga vähe ja õige õpetuse normina ehk mõõdupuuna tarvitatakse neid veel vähem. Otsitakse küll õpetust ja seletust usuküsimustes, kuid ei hoolita sellest, kas usuline raamat, mis satub kätte, põhineb ka puhtal õpetusel ja seega kindlal piiblitõel. Või võetakse oma usuarvamuste tõenduseks piiblist välja üksikuid lauseid, ilma et nende seost kogu piiblitõetusega tähele pandaks või üldse piiblit täiesti tuntaks ehk temasse süvenetaks.

Nii minnakse siis ka sageli sõnakuulutamises, jutlustes ja piiblitundides kõrvale õigetest piibliseletustest. Ometi on meie kirikuõpetajad vannutatud usutunnistuskirjade peale ja oodatakse ka muilt kuulutajailt meie kirikus, et nad oma kõned rajaksid meie luterlikule õpetusele, nagu see ju selgesti ja täielikult on toodud esile ülalnimetatud usutunnistuskirjades.

Väga laialt on meil pääsenud kehtima valevaade, et kuulutaja on ainult siis õige kuulutaja ja tõetunnistaja, kui ta kuulutab ainult seda, mida ta ise tõeks peab ja usub. Jeesuse vaade on küll teine: tema ütles oma jüngritele, et tuleb õpetada *kõike, mida tema neid on käskinud* (Mt 28,29). Ja apostel Paulus ütleb kuulutajaist, et nad on Kristuse *sulased* ja Jumala saladuste *majapidajad*, kellelt viimselt ei nõuta muud, kui et nad leitakse olevat *ustavad* (1Kr 4,1-2). Jeesus ütleb ka enese kohta, et tema õpetus pole tema, vaid selle, kes tema on läkitanud (Jh 12,49) - kui palju vähem tohib siis meie õpetus olla meie eneste oma.

Tõde ei peitu ju meis ega meie veendumustes, ka usutõde mitte, vaid see leidub Jumala Sõnas ja üksnes Jeesus Kristus on tõeline tõde. Õige luterlik vaade on see, et Sõna on üle meie ja kogu meie teadmise, mitte meie ei ole üle Sõnast. Meie peame Sõnale alistuma ja kuulutama seda ka siis, kui me ei ole veel jõudnud kindlale usule temasse. Sest tõde saame me ikka kätte ainult siis, kui me jääme Kristuse sõnasse - nagu ta ise ütleb: “Kui te jääte minu sõnasse, siis te olete tõesti minu jüngrid, ja tunnetate tõde ja tõde teeb teid vabaks” (Jh 8,31-32).

Meie seisukoht Jumala Sõna suhtes, eriti kui me oleme kuulutajad, peab olema see, mida väljendab üks saksakeelne kirikulaul sõnadega:

Ehk tuhat keeldu südames,
on sinu sõna kindlam sest.

Ainult siis oleme luterlik kirik ja luteriusu õiged kuulutajad, kui meid valitseb Jumala Sõna ja nimelt Sõna kui evangeelium, kui armuõpetus, kui Kristus, kes ise on Sõna ning kogu Jumala sõna kese, olgu see sõna siis kuulutatud või kirjutatud. Selles mõttes sõnast aru saama juhatavad meid meie usutunnistuskirjad, mis on tekkinud usuvõitlustes, kus seisid teineteise vastu Kristuse Vaim ja valevaim.

+ + +

Praegusel ajal, kus segaste õpetustega nii palju on tegemist, oleks muidugi kõige parem, kui Jumal meile luteriusu ärkamise saadaks, mida temalt palume.

Olgu seepärast lisatud Martin LUTHERi seletus tekstile: *Sest liha himustab Vaimu vastu ja Vaim liha vastu* (Gl 5,17), pealkirja all “Õige ristiinimene”:

“Inimesi, kellel ei ole õiget usku, veab kurat nõnda, et ta lasseb neil rahulikult patu sees edasi elada ja tema järele käia. Ta ei vii neid kiusatustesse ja patuvõitlustesse. Nendest ta arvab: nad on niikuinii minu käes juba oma uskmatus tõttu; ma lasen neil nõnda edasi minna, et nad ei tee suurt pattu ega satu suurtesse kiusatustesse; nõnda ma katan kinni nende paid ja vead.

Usklikel seevastu on palju kiusatusi ja nad peavad alatasa viibima võitluses. Need, kellel ei ole usku ega Vaimu, ei tunne seda ja käivad kurja himu järele. Niipea aga, kui Vaim ning usk tulevad südamesse, muutub inimene nõdraks, nii et ta hakkab arvama, et tema ei suutvat peletada kõige vähematki mõtet ega kustutada kõige väiksematki kübet. Ja ta ei näegi enese juures muud kui pattu peast jalatallani. Selle üle kaebavad kõik prohvetid siin ja seal pühakirja lehekülgedel.

Kui seal aga ka kurje mõtteid on, siis ära selle pärast meelt heida. Vaata ainult ette, et nad sind vangid ei võtaks. Meie õpetajad andsid selles asjas sellist nõu, et inimesed piinaku endid nii valjusti ja nii kaua, kui kurjad mõtted kaovad. Nii läksid mitmed hulluks ja kaotasid õige aru.

Õpi nüüd sina, kui sa oled ristiinimene, et sa kahtlemata saad tunda kõiksugu astlaid ja kurje kalduvusi oma lihas. Sest sinna, kus on olemas usk, tulevad tuhat kurja mõtet ja sada kiusatust enam kui enne. Vaata ainult selle peale, et sa mees oleksid ja ennast ei laseks vangid võtta, vaid alati vastu hauguksid ja ütleksid: Mina ei taha, mina ei taha! Sest siin on lugu sama nagu halva mehe ja naise vahel, kes ikka üksteise peale urisevad ja kus ilmiski üks ei taha seda, mida tahab teine.

See on nüüd aga õige kristlik elu, kus ilmiski rahulikku olekut ei ole ja kus käsi nõnda ei käi, et pattu ei oleks tunda. Vaid seal on patt alati tunda, aga temale ei anta järele. Kuna on olemas liha ja veri, on olemas ka patt ja seetõttu peab võitlus kestma alaliselt.

Kes nüüd seda oma elus ei tunne, see ei tohi kiidelda, et ta on õige ristiinimene.”

“Meie Kirik” (1. septembril 1926, nr 35, lk 273)⁵⁶

Uusväljaande järelsõna

Käesoleva uusväljaande eesmärgiks on soov taas kõnelema panna üks eestlasest veendunud luterlane. Mis on luterlus oma traditsiooniliste tüüpiliste joonte poolest? Ehk peaksime selle küsimuse esitama just täna, mil muutuste tempo on kõrge?

Mõistagi, Harald Põld kui ortodoksne luterlane kahtlemata liialdab luterluse erilisusega. Kuid et ta on luterluse õigsuses tõenäoliselt palju rohkem veendunud kui meie, siis on ta kindlasti ka parem luterluse kirjeldaja kui meie.

Miks tõlkida välisautoreid: uuemad nendest ei tunne samuti luterlust enam kuigi hästi. Ka parimatel teoreetikutel pole endist luterlikku elukeskkonda! Kui aga juba vanemad autorid, siis meie luterlusest kõnelevad paremini omad.

Muuta on tulnud H. Põllu tekstis vananenud sõnade vorme ja järgnevusi, taandridu on tehtud rohkem, pisut ka täpsustatud, likvideeritud mõned kordused lõpuosas jne. Näiteks piibel ja pühakiri on aga juba Põllul väikse algustähega.

Mõningaid mõisteid ei õnnestunud rahuldavalt uuendada: ristiusk-ristikirik-ristikogudus-ristiinimene-ristirahvas, luterlus-luteriusk-luteri kirik, käsk-seadus ning käsuõpetus ja -seadus (jm) jäid endiselt teksti segakujul.

Lisatud on viiteid, mis tõmbavad paralleele Lutheriga. Parema kättesaadavuse huvides on kujundatud Lutheri tekstidest ka lisaosa. Viidetega osutatakse ka edasisele eestikeelsele teoloogilisele kirjandusele, et seda märgatakse rohkem kui seni.

Lühenditega on viidatud järgmistele teostele:

Hirsch - Emanuel Hirsch, Hilfsbuch zum Studium der Dogmatik. Walter de Gruyter & Co. Berlin 1964.

BSLK - Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 1992.

WA - Weimarer Ausgabe = D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Hermann Böhlau(s Nachfolger). Weimar. Esimene köide 1883 jne.

Tallinnas, 18. novembril 2002

Arne Hiob

Lisa: valik tekste Lutherilt

I. Õigeksmõist ainult usust: kokkuvõte (Gl 2,16 kohta)

Eelkõige on vaja teada, et inimene saab õigeks *kahel viisil*, mis teineteisele risti vastu käivad.

Esiteks välispidiselt, tegudest, omast jõust. Sellised on inimlikud õigused, mida, nagu öeldakse, omandatakse tegutsemise ja harjutamise kaudu, nii nagu ARISTOTELES ja teised filosoofid kirjeldavad õigust, nii nagu kodanlikud seadused ja kiriklike tseremooniade seadused seda mõistavad ning nii nagu mõistuse ja tarkuse käsk seda tekitab. Sest nad arvavad nii, et õiguse tegemise kaudu saab õigeks, mõõdukuse kaudu mõõdukaks ja muud sellist. Seda õigust tekitab ka Moosese seadus, isegi dekalooq /s. t. kümme käsku/, mille puhul nimelt Jumalat teenitakse karistusekartuse ja tasutootuse pärast, Jumal nimel ei vannuta, vanemaid austatakse, ei tapeta, ei röövita, abielu ei rikuta jne.

See on õigus, mis on sulasekohane, tinglik, välja mõeldud, kena vaadata, väline, ajalik, ilmalik, inimlik, millest pole mingit kasu tulevaseks eluks, aga millele selles elus saab osaks tasu, kuulsus, rikkus, au, võim, sõprus, tervis või vähemalt rahu ja segamatus ning vähem pahesid kui neile, kes teisiti toimivad ... Ja tema tagajärjeks on, et nad ekslikult arvavad end olevat pattudeta ning see on nüüd läbinisti sedamoodi, nagu näeme tegevat ahvi, kui ta jäljendab inimest...

Teiseks sisemiselt, usust, armust, mille puhul inimene on täiesti lootused kaotanud esimesele õigusele... Jumala ette maha langeb, tunnistab end alandliku ohkamisega patuseks ja ütleb koos tõlneriga: "Jumal, ole mulle patusele armuline" (Lk 18,13). See, ütleb Kristus, "läks õigeksmõistetuna oma koju." Sest see õigus pole muud kui Jumala nime appihüüdmine; Jumala nimi aga on halastus, tõde, õigus, jõud, tarkus. Ja see on oma nime süüdistamine; meie oma nimi aga on patt, vale, edevus, rumalus ...

Jumaliku nime appihüüdmine aga, *kui see on südames* ja tõesti tuleb südamest, näitab, *et süda ja Issanda nimi on omavahel üks* ning üksteisega seotud. Seepärast on võimatu, et süda ei saaks osa neist voorustest, mis on Issanda nime võimuses. Süda ja Issanda nimi on aga *üksteisega seotud usu läbi*, usk aga tuleb Kristuse sõnast, millega Issanda nime kuulutatakse (Rm 10,17)... Järelikult nii nagu Issanda nimi on puhas, püha, õige, tõemeealne, hea jne, nõnda teeb ta ka südame tervenisti ja täiesti enda sarnaseks, *kui ta südant puudutab ja süda teda*, mis toimub *usu kaudu*.

Nõnda see siis toimub, et neile, kes Issanda nimesse usuvad, kõik patud andeks antakse ning õigus neile osaks arvestatakse - sinu nime pärast Issand, sest see on hea ja mitte nende teenete pärast, sest nad pole

sedagi ära teeninud, et nad seda kuulda tohiksid. Kui aga süda niiviisi on usu läbi tema nimesse õigeks saanud, siis annab Jumal neile võimu jumalalasteks saada sellega, et ta kohe valab nende südameisse oma Püha Vaimu, kes teeb nad armastuse läbi avaraks ja rahulikuks ning rõõmsaks, kõige hea tegijaiks, pahe äravõtjaiks, jah, ka surma ja põrgu põlgajaiks. Siin lõpevad sedamaid kõik seadused ja kõikide seaduste teod: kõik on nüüd vaba ja lubatud ning seadus on täidetud usu ja armastuse läbi.

Vaata, see on, mille meile on ära teeninud Kristus, nimelt et meile kuulutatakse Issanda nime, s.o. Jumala halastust ja tõde: kes sellesse nimesse usub, saab õndsaks. Seepärast, mida pead sa tegema, kui sind piinab südametunnistus ja sa oled patune ning tahad õigeks saada? Kas vaatama, mida sa teha saaksid ja kuhu minna? Ei, vaid vaata, et sa Jumala nime kuuled või sellele mõtled, s.t. sellele, et Jumal on õige, hea, püha ja sedamaid klammerdu selle külge ning usu kindlasti, et Jumal seda ka sinu suhtes on, siis saad sa seda koos temaga olema, tema sarnane olema.

Aga kusagil ei näe sa Issanda nime selgemini kui Kristuses: seal näed sa kui hea, leebe, truu ja õige on tõeline Jumal, kes omaenda Poega ei pole säästnud. Siin tõmbab ta su Kristuse kaudu enese juurde. Selle õigusetu on võimatu, et süda oleks puhas, seepärast on võimatu, et inimeste õigus oleks tõeline. Sest siin kasutatakse Issanda nime tõeks, seal tühjaks edevuseks. Siin annab inimene Jumalale au ja endale häbi, seal aga endale au ja Jumalale põlguse... Usk Issanda nimesse, ütlen ma, on seaduse mõistmine, seaduse lõpp ja üldse kõik kõiges. Aga selle oma nime on ta asetanud Kristusesse, nii nagu ta Moosese kaudu juba varem ütles.

See on õigus, mis on vaba, tasuta, püsiv, sisemine, igavene, tõeline, taevane, jumalik, mis selles elus midagi ära ei teeni, midagi ei omanda ega otsi. Pigemini, kuna ta tagasi läheb Kristusele ja sellele, kelle nimi on õigus, siis juhtub, et *Kristuse ja kristlase õigus on üks ja seesama, äraütlematul viisil teineteisega ühendatud, sest see voolab ja hoovab Kristusest* (järgneb Jh 4,14)... Nõnda toimub siis, et nii nagu võõra patu läbi on kõik patuseks saanud, nii saavad ka kõik õigeks võõra õiguse läbi (järgneb Rm 5,19)... See on too halastus, mida kõik prohvetid on ette kuulutanud, see on õnnistus, mis on töötatud Aabrahamile ja tema seemnele (WA 2,489jj: Hirsch (§ 164-165), lk 117-119).

II. Seadusest ja evangeeliumist

1. Evangeelium ja seadus erinevad oluliselt selle poolest, et seadus kuulutab, mida tuleb teha või tegemata jätta, ei, mida juba on tehtud või tegemata jäetud ning mida on võimatu teha ja tegemata jätta (seepärast on tema ainsaks saavutuseks pattude tunnetamine). Evangeelium aga kuulutab, et patud on andeks antud ning kõik on juba täide viidud ja tehtud. Sest seadus ütleb: "Maksa, mis sa oled võlgu" (Mt 18,28), aga evangee-

lium: “Sinu patud on sulle andeks antud” (Mt 9,2)... Näed sa, Kristuse nime kaudu pattude andeksandmise kuulutus - see on evangeelium.

Aga mispärast käsib ja õpetab Kristus evangeeliumis nii palju, kui see on seaduse amet - ning käsivad apostlid samuti nii palju, kuigi nad on evangeeliumi kuulutajad? Ma vastan: usust väljapoole ulatuvad õpetused ... on kas seaduse seletused, mille abil tuleb paremini tunnetada pattu, et seda tulisemalt otsitaks armu, mida kindlamalt tuntakse pattu - või on nad ravivahendid ja käitumisreeglid juba vastuvõetud armu, juba kingitud usu säilitamiseks, kosutamiseks, täiustamiseks, nii nagu toimub terveneva haige puhul. Seepärast on evangeeliumi hääl magus... sest evangeelium on hea sõna, rahuõnum Jumala Pojast, kes sai inimeseks, kannatas ja üles äratati Püha Vaimu läbi, et meie õndsaks saaksime...

Seadus - ja mitte üksnes tseremoniaalseadus, vaid ka moraaliseadus ning isegi Jumala igaveste käskude kõige püham dekalog - on kirjatäht ja kirjatarkusõpetus, mis ei tee elavaks ega õigeks, nagu püha Augustinus enam kui piisavalt tõestab oma teoses *de spiritu et littera*, vaid surmab ning laseb “patu võimsaks saada” (Rm 5,20). Sest, kui palju teda ka ei õpetataks ega peetaks, süda ei saa selle läbi puhtaks. Kui aga süda ei ole puhtaks saanud, mis on siis kõik head teod - nii tseremoniaalsed kui ka moraalsed - muud kui paljas vagaduse paiste, s.o. silmakirjalikkus? Otse- kui Kristus nimetab varisere “väljastpoolt nägusaiks”, aga “seestpoolt täis mustust” (Mt 23,27). Tasuarmastus ja karistusekartus on ju pahed ja teatud liiki ebajumalateenistus, sest ainult Jumalat tuleb armastada ja karta (WA 2,466j.468j, vt. Hirsch (§ 104-105), lk 77j).

2. Sama ettevaatusega tuleb mõista üldtuntud eristamist, et on olemas looduse seadus, kirjutatud seadus ja evangeeliumi seadus (*lex naturae, lex scripta, lex euangelica*). Sest kuna apostel siin /Gl 5,14/ ütleb, et kõik seadused jõuavad kokkuleppele ja kokkuvõttele ühes, siis on kindel, et igasuguse seaduse eesmärk ja lõpp on armastus - nagu ta ütleb ka 1Tm 1 (5). Aga ka Kristus samastab Mt 7 (12) seaduse, mida nad nimetavad loomuse seaduseks (*lex naturae*) - nimelt et “kõik, mida te tahate, et inimesed teile teevad, tehke ka neile” - selgesti seaduse ja prohvetitega, öeldes: “sest see on seadus ja prohvetid”... Seepärast on ainult üks seadus, mis ulatub üle kõigi aegade, on tuntud kõigile inimestele ja kirjutatud kõigisse südameisse ning ei jäta algusest lõpuni võimalust vabandamiseks, kuigi juutidele on juurde tulnud juutide tseremooniad ning teistele rahvastele omad seadused, mis kogu maailma ei seo, vaid viimast teeb üksnes see seadus, mida Vaim dikteerib lakkamatult kõigi inimeste südameisse (WA 2, 580, vt. Hirsch (§ 109), lk 80).

3. Kristus on pärast oma tulemist seaduse teod nõnda ära kaotanud, et on ükskõik (*indifferenter*), kas neid peetakse ning et nad enam ei sun-

ni... Seepärast on pärast Kristust seaduse tegudega samuti nagu rikkusega, auga, võimuga, tsiviilõigusega ja muude ajalike asjadega: kui nad sul on, siis pole sa seepärast Jumala ees parem, kui neid sul pole, siis pole sa halvem. Sa oleksid aga halvemast halvem kui tahaksid öelda, et nad on hädavajalikud ning sina nende tõttu Jumalale meelepärane...

Sest vabadus, millest ta /Paulus/ kiitleb, et me teda omame Kristuses, seisneb selles, et me pole seotud ühegi välispidise teoga, vaid oleme vabad kõigeiks, igäihe suhtes, igal ajal ja igal viisil - kui seeläbi ei kannata vennaarmastus ja rahu /järgneb Rm 13,8/. Seepärast pole õige kristlane, nagu ta hiljem ütleb, "ei vaba ega sulane, ei juut ega pagan, ei mees ega naine" (Gl 3,28), ei papp ega võhik, ei munk ega ilmik, ta ei palu ega loe, ei tee midagi ega jäta tegemata, vaid ta on täiesti ühte viisi vaba (*indifferens*) kõigi asjade suhtes, tegemises ja tegemata jätmises, nii nagu asi talle kätte juhtub või ei juhtu...

Et aga üks võtab endale naise, teine läheb kloostri, üks pühendab end ühele, teine teisele tööle, seda teeb ta ilma seaduse sunnita, ta asub teenima vabatahtlikult. Kui ta teeb seda armastusest, siis teeb ta seda päris õigel viisil, kui ta aga teeb seda häda pärast või kihutab teda kartus, siis ei tee ta seda kristlaste, vaid tavalise inimese kombel (*non cristianiter, sed humaniter*)... Sest "evangeeliumi tõde" on, võetagu teatavaks, et kõik on lubatud ja puhtale on kõik puhas ja pole vaja mingit seaduse tegu õndsuse ja õiguse saavutamiseks, sest seadus on surnud ning ei sunni enam. Küll on aga lubatud armastuse pärast täita seadust, kuid mitte kui seadust (WA 2,477j, vt. Hirsch (§ 106), lk 78-79).

III. Pühakirjast

1. Õige apostli ametiks on see, et ta kuulutaks Kristuse surma, ülestõusmist ja ametit ning rajaks sellesama usu alust, nagu Jeesus ise ütleb Jh 15 (27): "Teiegi tunnistate minust!" Ja selles sobivad kõik õigustloovad pühad raamatud kokku, et nad kõik jutlustavad ja õpetavad Kristust. Ka on see õige proovikivi kõiki raamatuid hinnata, kui uuritakse järele, kas nad tegelevad Kristusega või mitte, kuna ju kogu Kiri osutab Kristusele (Rm 3,21) ning püha Paulus ei taha teada midagi muud kui Kristust (1Kr 2,2). Mis Kristust ei õpeta, see pole veel apostlik, kui seda õpetaksid ka püha Peetrus või püha Paulus. Ja jällegi, mis kuulutab Kristust, see on apostlik, tehku seda kasvõi Juudas, Hannas, Pilatus või Herodes. Kuid see Jaakobus ei tee enam, kui et ta õpetab seadust ja tema tegusid ja segab nii korrapäratult asju, et mulle tundub, et ta on olnud keegi hea vana mees, kes apostlite jüngerilt on kogunud mõningaid ütteid ning need seejärel paberile visanud ("Eeskõne Jaakobuse ja Juuda kirjadele" (1522). Teoses: "Luthers Vorreden zur Bibel". Välja andnud Heinrich Bornkamm. Insel. Frankfurt am Main 1983: lk 215jj).

2. Kui aga vastased õpetavad Kirja Kristuse vastu, siis õpetame meie Kristust Kirja vastu.

Meiega on isand, nendega ainult sulased, meiega pea, nendega ainult jalad või ihuliikmed, millede suhtes pead kui isandat tuleb eelistada.

Kui üks kahest peab kaduma, Kristus või seadus, siis kadugu seadus, mitte Kristus.

Sest kui meil on Kristus, siis saame me kergesti seadusi üles seada ning kõige üle õigesti otsustada.

Õigupoolest, me saame tegema uusi dekalooge, nagu Paulus neid teeb kõigis epistlis, samuti Peetrus, kõige enam aga Kristus evangeeliumis.

Ja need dekaloogid on selgemad kui Moosese dekaloo, nii nagu Kristuse pale on selgem Moosese palgest.

Sest kui paganad hoolimata loomuse rikutusest teadsid rääkida Jumalast ja olla iseenestele seaduseks, Rm 2 (14).

palju enam võib siis Paulus või täiuslik Vaimu täis kristlane sõnastada dekalooigi ning otsustada kõige üle parimal viisil,

nii nagu kõik prohvetid ja patriarhid sellesama Kristuse Vaimu läbi on rääkinud kõik, mis seisab Kirjas.

Ometi, kuna me esialgu oleme vaimult ebavõrdsed ning liha on vaimu vaenlane, ka määratsevate vaimude pärast, on vaja teatavaist käskudest ja apostlite kirjadest kinni hoida, et kirikut ei lõhestataks.

Sest meie kõik ei ole apostlid, kes Jumala erilise otsuse põhjal on saadetud meile eksimatuiks õpetajaiks.

Seepärast ei saa nemad eksida ja langeda usust, küll aga meie, kelle kohta pole sellist otsust (WA 39/1,47j, vt. Hirsch (§ 132), lk 94).

3. Seega pead sa end neis ja muis asjus rajama kindlalt ja veendunult Jumala sõnale, et kui ma ka ise läheksin sõgedaks (mis jäägu Jumala otsustada) ning tagasi võtaksin või salgaksin oma õpetuse, siis sa temast ei taganeks, vaid ütleksid: Kui ka Luther ise või mõni ingel taevast peaks teisiti õpetama, siis oltu ta neetud (Gl 1,8). Sest sa ei pea olema Lutheri, vaid Kristuse õpilane, ning sellest ei piisa, kui sa ütled: Luther, Peetrus või Paulus on seda öelnud, vaid sa pead iseenda südametunnistuses tundma Kristust ennast ning tundma vankumatult, et see on Jumala sõna ka siis, kui kogu maailm sellele vastu vaidleks. Seni kui sul seda tunnet pole, pole sa kindlasti veel maitanud Jumala sõna, vaid su kõrvad on veel kinni inimese suu või sule küljes ja mitte su südame põhi sõna küljes - ning sa ei ta veel, mida tähendab Mt 23 (10): “Te ärge laske end maa peal kutsuda juhatajaiks, sest üks on teie juhataja, Kristus!” Juhataja õpetab südames, kuigi oma jutlustajate välise sõna kaudu, kes seda kõrvu ajavad, kuid Kristus ajab südamesse” (WA 10/II,22jj, vt Hirsch (§ 122), lk 88).

Piiblikohtade loetelu

Vana Testament

1 Ms	23,6 - lk 29	103,1-4 - lk 16
3,15 - lk 29		110 - lk 30
4,1 - lk 29	2 Sm	119,104-105 - lk 29
4,26 - lk 28	23,2 - lk 33	
12,2-3 - lk 12		Js
15,6 - lk 12	1 Kn	6,9-10 - lk 32
22,18 - lk 13	7,21 - lk 6	7,14 - lk 32
2 Ms		38,1-8 - lk 12
19,5 - lk 11	2 Kn	55,8 - lk 35
20,5.12 - lk 11	20,1-11 - lk 12	
		Jr
3 Ms	2 Aja	17,9 - lk 38
26,3-12 - lk 11	3,17 - lk 6	
		Ho
5 Ms	Ps	11,1 - lk 32
4,2 - lk 29	1,2 - lk 29	
5,2-29 - lk 12	2 - lk 32	Sk
28,1-14 - lk 11	23,5 - lk 55	13,1 - lk 50
	32,1-2 - lk 16	
Jos	89,16-17 - lk 15-16	Ml
	95 - lk 32	2,15 - lk 38

Uus Testament

Mt	11,28 - lk 13	28,20 - lk 61
	12,31-32 - lk 51	
1,22-23 - lk 32	16,16 - lk 58	Mk
2,15 - lk 32	16,21-23 - lk 58	1,17 - lk 26
4,1-11 - lk 40	18,11 - lk 26	14,22-25 - lk 56
4,19 - lk 26	18,28 - lk 66	16,17-18 - lk 25
5,14 - lk 24	19,3-9 - lk 42	
5,16 - lk 24-26	22,1-14 - lk 49	Lk
5,32 - lk 42	22,34-40 - lk 8	4,1-13 - lk 40
6,33 - lk 20	22,41-45 - lk 30	5,1-10 - lk 27
7,12 - lk 67	23,10 - lk 69	5,10 - lk 26
7,15 - lk 45	23,27 - lk 67	7,14 - lk 19
7,17-18 - lk 74	25,31-46 - lk 23, 74	10,25 - lk 6
7,22-23 - lk 25	26,26-29 - lk 56	10,25-37 - lk 8
9,2 - lk 67	26,28 - lk 52	
11,13 - lk 33	26,41 - lk 19	

15,1-2 - lk 52
15,1-7 - lk 21
17,20-23 - lk 73
18,13 - lk 65
18,18-23 - lk 8
22,15-20 - lk 56
22,19 - lk 52, 55
22,19-21 - lk 56
23,43 - lk 13, 24
24 - lk 30
24,44 - lk 30

Jh

3,3 - lk 19
3,6 - lk 47
3,12-13- lk 6
3,16 - lk 17
4,14 - lk 66
4,47-54 - lk 38
5,39 - lk 6, 29
6 - lk 53, 54, 77
6,37 - lk 13
6,47 - lk 9
6,63 - lk 40, 77
8,12 - lk 6, 24
8,31-32 - lk 62
8,56 - lk 30
10,11-18 - lk 55
10,35 - lk 33
11,40 - lk 38
11,43 - lk 19
12,41 - lk 30
12,49 - lk 61
14,6 - lk 6, 29
14,12 - lk 25-26
15,1-8 - lk 26
15,8 - lk 26
17,20 - lk 30
17,27 - lk 68
18,36 - lk 73
20,30-31 - lk 31
21,24-44 - lk 31

Ap

4,2 - lk 34
4,12 - lk 30
4,25 - lk 32
7,54-60 - lk 15

10- lk 38
15,1-11 - lk 38
16,9-10 - lk 38
16,22-25 - lk 15
16,30 - lk 6
17,11 - lk 3
22,23 - lk 34
23,6.9 - lk 34
23,8 - lk 34
24,14 - lk 32
28,25 - lk 32

Rm

2,5-6 - lk 23
2,14 - lk 69
3,2 - lk 32
3,20 - lk 9
3,21 - lk 68
3,28 - lk 9, 22
5,1 - lk 14
5,19 - lk 66
5,20 - lk 67
6,17 - lk 40, 76
6,23 - lk 40
7 - lk 19, 48-49, 76
7-8 - lk 76
7,6 - lk 40
7,14-8,2 - lk 76
7,18 - lk 19
7,21-23 - lk 48
7,25 - lk 48
8 - lk 19, 48-49
8,1 - lk 49
8,2 - lk 48, 76
8,4 - lk 49
8,9 - lk 48
8,16 - lk 73
9,16 - lk 18
10,17 - lk 27, 39, 65
13,8 - lk 68

1 Kr

1,10 - lk 59
2,2 - lk 68
3,11-15 - lk 58
4,1-2 - lk 61
4,15 - lk 73
5,6-8 - lk 45

11,18 - lk 59
11,23 - lk 31, 37
11,23-26 - lk 56
11,26 - lk 55
14,37 - lk 31
15 - lk 38
15,3 - lk 31, 38
15,3-8 - lk 76
15,4 - lk 38
15,55 - lk 47

2 Kr

3,1-8 - lk 39-40
3,6- lk 39-40, 76
5,10 - lk 23
5,14 - lk 17
5,17 - lk 48
13,3 - lk 33

Gl

1,6-9 - lk 33, 59
1,8 - lk 69
2,16 - lk 9, 65
3,24 - lk 9
3,28 - lk 68
5 - lk 48, 76
5,6 - lk 74
5,14 - lk 67
5,17 - lk 62

Ef

1,7 - lk 4
2,8 - lk 14
2,8-9 - lk 9
2,8-10 - lk 24
2,20 - lk 31
3,5-6 - lk 37
4,5 - lk 73
4,14 - lk 5

Fl

2,12-13 - lk 19
2,13 - lk 18-19
3,16 - lk 59

Kl

1,14 - lk 4	Hb	1,21 - lk 33, 75 2,20 - lk 51
2 Ts	1,1 - lk 33 3,7 - lk 32 6,4-6 - lk 51 10,26-27 - lk 51 12,2 - lk 6 12,9 - lk 5	1 Jh
2,15 - lk 31		1,3-4 - lk 31 1,8 - lk 50 2,1-2 - lk 51 2,20 - lk 5 3,9 - lk 50 4,1 - lk 45 4,1-3 - lk 58 4,9-10 - lk 17 5,13 - lk 31 5,16 - lk 51
1 Tm	Jk	Jd
1,5 - lk 67 1,15 - lk 26 2,4 - lk 36 2,12-15 - lk 42 4,1 - lk 59	1,18 - lk 73 2,17 - lk 23 2,22 - lk 23 2,24 - lk 22 2,26 - lk 23	14 - lk 28
2 Tm	1 Pt	Ilm
2,19 - lk 42 3,16 - lk 75	1,10-12 - lk 30	2,7 - lk 37 14,13 - lk 14, 25
Tt	2 Pt	
3,5 - lk 14	1,16.19 - lk 38	

Märkused

¹ Sellist õndsakstegevat usku eristab LUTHER nn. “*ajaloolisest usust*”, mis lihtsalt usub (piibli) sündmusi (sellelaadne on ka igapäevane arusaamine usust). “Seesugune usk ei tee õigeks”, sest ta ei muuda midagi inimeses. *Õndsakstegev usk* - ja seda tuleb rõhutada - põhineb aga LUTHERi järgi sellel, et ta loob reaalse ühenduse Jumala ja inimese vahel: “Usu all tuleb siin mõista õiget usku, toda Püha Vaimu andi”, mida “tõepoolest tuleb nimetada sissekallatuks ja mida ei saa omandada meie jõududega” (WA 39/I: 44jj, vt Hirsch (§ 167), lk 120jj). See “usk, mida Püha Vaim meisse kallab Kristuse kuulutamise kaudu, haarab ise kinni Kristusest. Seepärast teeb ka usk üksi ilma meie tegudeta õigeks” (WA 39/I: 82jj, vt Hirsch (§ 169), lk 124), kuna inimene “usub Kristusesse ning on usu vaimu läbi temaga üheks saanud” (WA 2,503j, vt Hirsch (§ 187), lk 131). Vaata ka: **Lisa I**.

²² Vastavalt ühele õndsakstegevale usule on ka kirik LUTHERile *primaarselt* “kõigi Kristuse-usuliste kogu maa peal”, mis kui “samas usus olevate südamete kogu” on üksnes “seal, kus on seesmiselt usku” (viited Ef 4,5 Jh 18,36 Lk 17,20-23). See kirik “ei ole Roomas”, sest tal “ei või ega saa olla pead maa peal”, vaid “ainuüksi Kristus taevas”, kes ainsana võib “teada, kes tõesti usub” (WA 6,292jj). Tõeline kirik on seega “sisemine, vaimne, nähtamatu”, alles *sekundaarselt* on ta “väline, ihulik ja nähtav” (WA 6, 64j) ning erinevate tavadega (vt Hirsch (§ 311 ja 313), lk 193jj). Siit lähtudes on luterlus rõhutanud ainult vaimuliku ameti olemasolu - kujundused on aga varieerunud. Vrd. *Augsburgi usutunnistus* (1530), Stockholm 1980, pt. 5,7,8,14,15,26,28; *Porvoo ühisavaldus* (1992). Tallinn 1996. *Leuenbergi konkordia* (1973, käsikirjas).

³ Ka LUTHER ise seob luterluse ning kiriku õpetuse piibliusuga: “Ma ei taha, et mind kõige õpetatumaks kiidetakse, vaid ma tahan, et üksnes Kiri oleks kuningas (*solam scripturam regnare*) ning et teda ei tõlgendataks minu või teiste inimeste vaimu kaudu, vaid mõistetaks tema enda ja talle omase Vaimu kaudu” (WA 7,96jj, vt Hirsch (§ 116), lk 85). “Kristlikul kirikul pole võimu ühtki usuartiklit üles seada”, vaid “kõik usuartiklid on küllaldasel määral üles seatud pühakirjas” (WA 30/II,424jj, vt Hirsch (§ 8), lk 10). “Sest meil ei ole mitte esmalt kirik ja tema kaudu evangeelium, vaid esmalt evangeelium ja tema kaudu kirik”, sest kirik - 1Kr 4,15 ja Jk 1,18 sõnul - on sünnitatud “evangeeliumi sõnaga” (WA 30/II,687jj, vt Hirsch (§ 9), lk 11).

⁴ Luterlus on seega “ainuõige usk” teiste “uskude” seas seetõttu, et ta on autori järgi ainsana rajatud ainult piiblile. Kui ainult piiblil saab põhineda usk laiemas mõttes, mis on teeks usule kitsamas mõttes, ja luterlus on ainus ehtne piiblius, siis on luterlus ka ainus õige tee õndsusse. Kuivõrd aga autor ise väidab, et õndsakstegevat usku leidub kõiki kristlikke kogudusi läbivas nähtamatus kirikus (vt. lk 4), siis võiks “luterlust” mõista “modernsemalt” ka lihtsalt ehtsa kristliku usuna mistahes koguduses. Luterlus oleks siis hoiak, millest üksnes olude sunnil kujunes omaette kirik.

⁵ Sarnaselt õpetab õndsuskindluse suhtes ka LUTHER, arvestades Jumalat ja inimest ühendavat usku: “Selline usk teeb su õigeks ning saavutab seda, et Kristus asetseb, elab ja valitseb sinus. See on tunnistus, mille Vaim annab meie vaimule, et me oleme Jumala lapsed” (Rm 8,16). “Seega on siis see, et inimene olevat ebakindel selles, kas ta on õndsusseisundis või mitte, ainult arvamusterohkete skolastikute muinasjutt” (WA 2,445, vt. Hirsch (§ 177), lk 127j).

⁶ “Kahtlemata on LUTHER rõhutanud piiblisõna autoriteeti senini tundmatul määral. Kui ta patukustutustulis paavsti autoriteedi vastu seadis Kristuse autoriteedi, siis pidas ta seejuures silmas pühakirja läbi kõnelevat Kristust ennast” (Bernhard Lohse “Martin Luther Sissejuhatus tema elu ja töö uurimise probleemidesse”. Greif. Tartu 1996: lk 98). Tuleb rõhutada ka piibli kui *usu aluse* puhul, et LUTHERi järgi põhineb piibli autoriteet Kristuse autoriteedil, mitte vastupidi (vt. mrk 23, 24 ja 28). Vt. ka: **Lisa III**.

⁷ Pühakirja kui ainsa normi ja mõõdupuu kohta vt. mrk 28. Luterluse tunnuseks on kujunenud ka nn. “ainult”-väljendid: ainult pühakiri (*sola scriptura*), ainult Kristus (*solus Christus*), ainult armust (*sola gratia*), ainult usust (*sola fide*). Vt. luterluse aluste kohta ka *Augsburgi usutunnistus* (1530). Kirjastus EVR. Stockholm 1980.

⁸ Käsü ja usutee on seotud välise ja sisemise, maise ja taevase, ilmaliku ja vaimuliku võimu (ehk nn. “kahe valdkonna”), tegude ja armu, seaduse ja evangeeliumi vastandamisega LUTHERi poolt. Vt. Bernhard Lohse “Martin Luther Sissejuhatus tema elu ja töö uurimise probleemidesse”. Greif. Tartu 1996: lk 122jj (vt. **Lisa I-II**). Seda luterlusele eriomast vastuolu väljendab ka usutunnistuskirjade hulka kuuluv *Konkordiavormel* (1577): “Meie usume, õpetame ja tunnistame, et erinevust seaduse

ja evangeeliumi vahel kui erilist jumalikku valgust suure hoolega tuleb kirikus säilitada, mille abil Jumala sõna (püha Pauluse manitsuse järgi) õigesti jaotatakse” (BSLK 790).

⁹ Ka LUTHERi järgi on käsutõotused maised, usutõotused aga taevased (vt. **Lisa I**).

¹⁰ LUTHERi õndsas pöörumiselamuse kohta vt. tema “Eessõna ladinakeelsete kirjutiste koguväljaandele, Wittenberg 1545”. Tõlkinud Urmas Petti. Akadeemia 2000/1: lk 14j. Sellega seotud reformatsiooni alguse kohta vt. Urmas Petti “Martin Lutheri ‘reformatoorne avastus’”. Akadeemia 2000/1: lk 17-46 ja 2000/2: 300-318.

¹¹ Eriti põhjalikult rõhutab LUTHER tahte orjastatust patu külge teoses “Orjastatud tahtest” (1525) (WA 18,634jj, vt Hirsch (§ 212), lk 147jj). Luterlusele iseloomuliku arusaamise kohta patust kui totaalselt inimest haaravasat võimust - vt katoliiklaste ja luterlaste vahelist *Ühisavaldust õigeksmõistuõpetusest* (1997, käsikirjas, pt. 4).

¹² Jumala Vaimu poolt sissekallatava ja Kristusest kinnihaarava usu kohta, mis teeb õigeks ja õndsaks, kehtib LUTHERi järgi, et “selle usuga kaasneb uue kreatuuri algus ning võitlus lihas oleva patu vastu” (WA 39/I: 82jj, vt Hirsch (§ 169), lk 124).

¹³ Autor liitub LUTHERiga enamuse tänapäeva eksegeetide vastu, Vt. mrk 42 ja 43.

¹⁴ LUTHER väidab seda pikalt seletades “Orjastatud tahtes” (1525), öeldes et Jumal äratab uue tahte, mis aga nüüdki ei saa õndsusküsimustes vabaks, vaid muutub Vaimu tööriistaks (WA 18,634jj, vt Hirsch (§ 212), lk 147jj). Vt. ka mrk 20.

¹⁵ Vt. Martin LUTHERi eesti keelde tõlgitud teoses “Kiri tõlkimisest ja pühakute eestpalvest”. Vikerkaar 2000/2-3: lk 83.

¹⁶ LUTHER vastupidiselt rõhutas nende erinevust, väites et Jaakobuse usk on üksnes ajalooline, mitte õigeksmõistev usk nagu Paulusel - ning et erinevalt Paulusest väidab Jaakobus käsutegude vajadust. Vt. “Eeskõne Jaakobuse ja Juuda kirjadele” (1522). Teoses: “Luthers Vorreden zur Bibel”. Välja andnud Heinrich Bornkamm. Insel. Frankfurt am Main 1983: lk 215jj.

¹⁷ Nagu H. Pöld, ei pooldata tänapäeval üldiselt LUTHERi tõlgendust, sest “tegelikult rõhutavad nii Jk autor kui Paulus, et maksab üksnes toimiv usk (Gl 5,6). Seega polnuks Jk autor iialgi nõus mõonma, et lunastus saavutatakse usu ja tegude koostööna” (Eduard Lohse “Uue Testamendi teoloogia põhijooni”. Greif. Tartu 1994: lk 160).

¹⁸ Tähtsustamisõna Mt 25,31-46 seletatakse ka Kristuses avaneva õndsuse universaalsuse demonst-ratsioonina: “Seega ei kuulu ‘vähemate vendade’ hulka mitte ainult kristlased, vaid kõik inimesed, vaatamata nende religioossele päritolule” (Elmar Salumaa “Matteuse rõõmusõnum”. Logos. Tallinn 2001: lk 642j).

¹⁹ Ilmekalt toetub LUTHER siin Jeesuse üttele Mt 7,17-18: “Me tunnistame, et usule peavad järgnema head teod, õigemini, nad ei pea järgnema, vaid järgnevad iseenesest - nii nagu hea puu ei pea kandma head vilja, vaid kannab iseenesest. Ja nii nagu head viljad ei tee puud heaks, ei tee ka head teod isikut õigeks. Vaid head teod lähtuvad isikust, kes on juba enne usu läbi saanud õigeks - nii nagu head viljad tulevad puust, kes on juba enne loomu poolest hea” (WA 39/I,44jj, vt Hirsch (§ 167), lk 122).

²⁰ Püha Vaimu tööriistaks saamine uussünnis (vt. mrk 14) tähendab LUTHERi järgi, et Kristus ise tegutseb kristlases: nii “me teeme tegusid, õigemini, Kristus ise teeb meis kõik. Kui aga tegusid ei järgne, siis on kindel, et meie südames ei ela selline usk Kristusesse, vaid too on surnud, s.o. omandatud usk” - ehk siis “ajalooline usk”, mis ei tee õndsaks: vt mrk 1 ja 5 (WA 39/I,44jj, vt Hirsch (§ 167), lk 122).

²¹ H. Põllu enda arusaamine kirikust on tugevalt seotud misjoniga, millest ta pikemalt kirjutab jätkuna läbi mitmete “Meie Kirik” 1924. aasta numbrite.

²² Sarnaselt, ent rohkem difereerides ka LUTHER: “Nagu Uues Testamendis antakse armuõpetuse kõrval ka palju muud õpetust, mis on seaduseks ja käsuks, et liha valitseda, kuna ju selles elus vaim ei saa täiuslikuks ega või valitseda ainult arm, samuti on Vanas Testamendis käskude kõrval mõned töötus- ja armusalmid, millega pühi patriarhe ja prohveteid hoiti usus Kristusesse, nagu meidki. Kuid nii nagu õigupoolest on Uue Testamendi peaõpetuseks kuulutada patu andeksandmise kaudu Kristuse armu ja rahu, nii on õigupoolest Vana Testamendi peaõpetuseks õpetada käske ja näidata pattu ning nõuda head” (WA Bibel 8,10jj, vt Hirsch (§ 124), lk 89j).

²³ Ka LUTHERi järgi kõneleb Kristus ise kogu pühakirja sõna kaudu, nii Vana ja Uue Testamendi autorite kui ka kuulutussõna kaudu, sest Kristus on Kirja autor inimaautorite kaudu ja Kiri on Jumala sõna inimsõna kaudu. Kuid inimsõna on Jumala sõna ainult sel määral, mis ulatuses ta kuulutab Kristust (vt. mrk 24 (ka 6) ning **Lisa III**).

²⁴ Piiblikaanoni kujunemisel oli tõepoolest printsibiiks usu mõõdupuu Kristusesse (vt. Horst Georg Pöhlmann “Dogmaatika põhijooned”. Greif. Tartu 1994: lk 29-42). Ainulaadne on aga LUTHERi juures, et ta ei käsitle pühakirja autoriteeti formaalselt, vaid *sisuliselt*: apostlik pole mitte see, mis pärineb apostlitelt (neilt võib muudki pärineda), vaid mis kuulutab Kristust. Kristus on *pühakirja keskmeks* ja normiks: mis seal Kristust ei kuuluta või teeb seda ebapiisavalt (eriti Jk, Hb, Jd, Ilm; vt. mrk 16 ja 45), see pole sama oluline kui Kristust selgelt kuulutavad raamatud. Viimasteks on LUTHERi järgi eelkõige: Rm ja Gl, Jh ja 1Jh, Ef ja 1Pt (vt mõlemate kohta Hirsch (§ 120j.127j), lk 87j.91j). Vaata ka: **Lisa III**.

²⁵ Võiks märkida, et “mis puutub evangeeliumi varjatud olemasollu Vanas Testamendis, siis näeb /ka/ LUTHER juba piibli esimeses peatükis kokkuvõetuna kogu pühakirja sisu.” Samuti tuleb aga toonitada, et “igatahes ei ole LUTHER sellele vaatamata arendanud mingit verbaalinspiratsiooni õpetust, nagu see toimus küll varasema ortodoksluse perioodil 16. sajandi teisel poolel” (Bernhard Lohse “Martin Luther Sissejuhatus tema elu ja töö uurimise probleemidesse”. Greif. Tartu 1996: lk 99j).

²⁶ Põhjus, miks autor nii tugevalt rõhutab Vana ja Uue Testamendi ühtsust, on ilmselt ka liberaalteoloogilise “uusprotestantliku” voolu olemasolu Eestis (vt mrk 30).

²⁷ Millegipärast ei nimeta autor teist kirjakohta, millega väidetakse piibli inspireeritust: “Kõik Kiri on Jumala Vaimu poolt sisendatud” (2Tm 3,16). Täpsuse mõttes tuleb lisada, et mõlemad kohad - 2Pt 1,21 ja 2Tm 3,16 - peavad silmas ainult Vana Testamenti, sest Uut Testamenti polnud kirjade kirjutamise aegu veel olemas.

²⁸ Nii öeldakse luterlikes usutunnistuskirjades eriti kokkuvõtlikult *konkordiavormelis*: “Pühakiri jääb ainsaks kohtunikuks, normiks ja reegliks, mille kui ainsa proovikivi varal saab ja tuleb mõõta kõiki õpetusi” (*dogmata*) (BSLK 769).

²⁹ Koos teoloogilise traditsiooniga väidab LUTHER, et igal inimesel on sünnipäraselt teatav ebamäärane (ja mitte piisav) jumalatunnetus: “Sest poleks iial olnud paganat, kes oleks appi hüüdnud oma ebajumalaid, kui nad poleks puudust tundnud ja eksinud (*gefehlt haben*) õigest Jumalast” (WA 16,371jj, vt Hirsch (§ 129), lk 92).

³⁰ Niinimetatud “(uus)protestantidena” olid tuntud Theodor TALLMEISTER, Voldemar KULJUS, Jüri KIMMEL, ka Eduard TENNMANN.

³¹ Sarnaselt oma *lauakõnedes* ka LUTHER: “Mõistus on enne usku ja jumalatunnetust pimedus, usklikes aga väga suurepärase tööriist”, sest “valgustatud, usust haaratud mõistus omandab elu usult, ta on surmatud ja taas elusaks saanud” (WA Tischreden III, nr 2938b, vt Hirsch (§ 137), lk 97).

³² LUTHER rõhutab sellist nn. “ühekordset” predestinatsiooni eriti teoses “Orjastatud tahtest” (nt. WA 18,685jj, vt Hirsch (§ 235-236), lk 158j).

³³ Vt. 1Kr 15,3-8 kohta Eduard Lohse “Uue Testamendi teoloogia põhijooni”. Greif. Tartu 1994: lk 48-50; Aimo T. Nikolainen. “Pauluse kirjad korintlastele. Esimene kiri”. EELK konsistooriumi kirjastus- ja pressiosakond. Tallinn 1995: lk 97-102.

³⁴ Seda rõhutab LUTHER paljudes kohtades, nt. “Taevaste prohvetite vastu” (1525) (WA 18,136jj, vt Hirsch (§ 102), lk 76j).

³⁵ Väga hästi on SCHLEIERMACHERist, tema tohutust mõjust, õigsustest ja puudustest kirjutatud Stanley J. Grenz ja Roger E. Olson teoses “XX sajandi teoloogia”. Logos. Tallinn 2002: lk 53-70.

³⁶ Vt. 2Kr 3,6 kohta nt. Aimo T. Nikolainen “Pauluse kirjad korintlastele. Teine kiri”. EELK Konsistooriumi kirjastusosakond. Tallinn 1998.

³⁷ Mõiste *typos* kohta Rm 6,17 vt. nt: Jukka Thurén “Rooma kiri”. EELK Usuteaduse Instituut. Tallinn 2001: lk 86.

³⁸ Nimelt piirduvad luterlikud usutunnistuskirjad kolme vanakirikliku usutunnistusega (BSLK 21-30). LUTHERi järgi on nende ülesanne järgmine: “Nad peavad nimelt uute usuartiklike vastu vana

usku tunnistama ja kaitsma ning mitte uusi usuartikleid vana usu vastu seadma” (WA 50,685jj, vt Hirsch (§ 12), lk 13).

³⁹ Nii öeldakse *Konkordiavormelis*, et pühakirja kui ainsa normi ja mõõdupuu alusel koostatud “teised sümbolid” on “ainult usu tunnistused ja seletused, kuidas igal ajal Pühakirja vaieldavaid artikleid on Jumala kirikus kaasaegsete poolt mõistetud ja seletatud ning sellele vastukäivad õpetused ära heidetud ja põlustatud” (BSLK 769).

⁴⁰ Vastupidiselt on suhteliselt neoortodoksne Dietrich BONHOEFFER püüdnud sekularismi kristliku kuulutuse tarvis positiivselt ära kasutada, toimides vägagi mõjukalt ja sugugi mitte edutult (vt. eriti Stanley J. Grenz ja Roger E. Olson “XX sajandi teoloogia”. Logos. Tallinn 2002: lk 211-224). Tema jt. kohta vt. ka Horst Georg Pöhlmann “Dogmaatika põhijooned”. Greif. Tartu 1994: lk 88j.

⁴¹ Kirikuvõitluse kohta natslikul Saksamaal, millest ka BONHOEFFER osa võttis ja hukkus, vt: Alfred Adam “Dogmadelugu”. Greif. Tartu 1995: lk 335-338 jm.

⁴² Rm 7 ja Gl 5 kohta vt. Jukka Thurén: “Rooma kiri” (EELK Usuteaduse Instituut. Tallinn 2001: 91-106) ja “Pauluse kiri galaatlastele” (Greif. Tartu 1997: lk 64.77).

⁴³ Teised eksegeedid pole Rm 7-8 suhtes LUTHERiga nõus, väites et Paulus pigemini vaatleb siin mittekristlikku eksistentsi “vana mina”, nagu seda suudab näha ainult kristlik “uus mina”. Vt. Eduard Lohse “Uue Testamendi teoloogia põhijooni”. Greif. Tartu 1994: lk 94jj; Uku MASINGU “Rm 7,14-8,2 seletus”. Akadeemia 1992/11: lk 2446-2452; Arne Hiob “Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned”. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2000: lk 61,67j,75,88 jm.

⁴⁴ LUTHER on iseloomustanud kristlase olukorda väljendiga “ühtaegu õige ja patune (*simul peccator et iustus*), patune tegelikkuses, õige aga Jumala teatud osaksarvamisest ja töotusest, et tema tahab ta sellest vabaks teha, kuni ta tema täielikult õndsaks teeb. Seeläbi on ta aga täiesti terve lootuses, tegelikkuses aga patune, kellel siiski on käes igavese õiguse algus, et ta ikka edasi püüaks selle poole, ikka teades end patuse olevat” (WA 2,108, vt Hirsch (§ 189), lk 133). “Kui me palume, et meis õigus täiusele viidaks ja patt kaotataks, siis me palume ühtlasi, et see elu lõpeks” (WA 2,98, ib).

⁴⁵ Vastupidiselt Pöllule ei pea LUTHER eriti Heebrea kirjast lugu, kuna see keeldub patustele andmast uut meelesparandust. Vt. “Eeskõne kirjale heebrealastele” (1522). Teoses: “Luthers Vorreden zur Bibel”. Välja andnud Heinrich Bornkamm. Insel. Frankfurt am Main 1983: lk 214j. Vrd. *patu kohta Püha Vaimu vastu*: Elmar Salumma “Matteuse rõõmusõnum”. Logos. Tallinn 2001: lk 363-365.

⁴⁶ Seepärast väidab LUTHER luterlike usutunnistuskirjade hulka võetud *Schmalkaldia artiklites*, et Kristuse lunastustööl põhinev õigeksmõistuõpetus (ainult armust ja usust) on “esimeseks ja peamiseks artiklik” kogu kirikule: “Sellel artiklil seisab kõik, mida me õpetame ja elame paavsti, kuradi ja maailma vastu” (BSLK 415j). Seevastu näiteks *sakramentide* arv - kas neid on 2, 3 või rohkem - pole spetsiifiline luterlik tunnus. Sõltub, kuidas sõna “sakrament” kasutada jne.

⁴⁷ Ehkki LUTHER eitas Jh 6 (6,63) seost armulauaga (“Kiriku paabeli vangipõlvest” (1520): WA 6,502 jm), on eksegeedid enamasti vastupidisel seisukohal; Vt. Eduard Lohse “Uue Testamendi teoloogia põhijooni”. Greif. Tartu 1994: lk 144; Jukka Thurén “Johannese evangeelium”. EELK Usuteaduse Instituut. Tallinn 2001: lk 93-98.

⁴⁸ Vt näiteks LUTHERi *Suurt Katekismust*. EELK Konsistoriumi kirjastusosakond. Tallinn 1996: lk 180jj.

⁴⁹ LUTHER peab kinni ka vanas kirikus kujunenud õpetusest, et vaimulike talituste mõju ei sõltu ametikandjate vagadusest: “Kui nüüd kurat ise tuleks (kui ta oleks nii vaga, et ta seda teha tahaks või saaks) ja oletame, et ma hiljem saaksin teada, et ta on nõnda ametisse hiilinud või lasknud end lausa inimese kujul kutsuda kirikuõpetajaks ning on avalikult kirikus *euangelion*’i jutlustanud, ristunud, missat pidanud, pattu kustutanud ning vaimulikuna sellist ametit ja sakramenti talitanud ja jaganud Kristuse korra kohaselt, siis peaksime me siiski tunnistama, et sakramendid on õiged, et oleme õigesti ristitud, õigesti kuulnud *euangelion*’i, õigesti vastu võtnud patukustutust, õigesti vastu võtnud Kristuse ihu ja vere sakramenti. Meie usk ja sakramendid ei tohi ju rajaneda isikule, olgu ta vaga või kuri, pühitsetud või pühitsemata, kutsutud või hiilinud ametisse, kurat või tema ema,

vaid Kristusele, tema sõnale, tema ametile, tema käsule ja korrale” (WA 38,240j, vt Hirsch (§ 354), lk 220).

⁵⁰ Vt. LUTHERi *Suurt Katekismust*. EELK Konsistooriumi kirjastusosakond. Tallinn 1996: lk 166. Sarnaselt ütleb ta ka näiteks “Kristuse õhtusöömaajast. Usutunnistus” (1528): *sub, in, cum* “ligi, sees, koos”(WA 26,138jj, vt Hirsch (§ 41), lk 34jj).

⁵¹ Sarnaselt LUTHER näiteks teoses “Kristuse õhtusöömaajast. Usutunnistus” (1528): WA 26,442jj, vt Hirsch (§ 376), lk 228j.

⁵² Vaata eri kirikute armulauaõpetuste kohta: Horst Georg Pöhlmann “Dogmaatika põhijooned”. Greif. Tartu 1994: lk 182-194; Alfred Adam “Dogmadelugu”. Greif. Tartu 1995: lk 346-348 jne; jm.

⁵³ Vt. nt. LUTHERi kirikupostilli 1525 (WA 17/II,134jj, Hirsch (§ 375), lk 228).

⁵⁴ Vt vanakirikliku dogmadeloo ja usutunnistuste kujunemise kohta: Carl Andresen ja Adolf Martin Ritter “Kristluse ajalugu I/1. Vana aeg”. Greif. Tartu 1998: lk 37-41, 47-53, 90-113, 170-172; Alfred Adam “Dogmadelugu”. Greif. Tartu 1995: lk 3-169; Tony Live “Õhtumaa mõtte loojad”. Logos. Tallinn 2002: lk 12-64.87jj jm.

⁵⁵ Vt luterlike usutunnistuskirjade kujunemise kohta: Alfred Adam “Dogmadelugu”. Greif. Tartu 1995: lk 274-283, 304-308; Tony Live “Õhtumaa mõtte loojad”. Logos. Tallinn 2002: lk 155-158 jm.

⁵⁶ See H. Põllu poolt “Meie Kirikus” esile toodud tekst on siia lisatud uusväljaandes.